

*Urfalı  
Muhammed Mahvî*

# Mazbûtatü'l-Fünûn

Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ



ŞURKAV YAYINLARI: 51



**Urfalı Muhammed Mahvî**

**MAZBÛTATÜ'L-FÜNÛN**

Hazırlayan

Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ



**Urfalı Muhammed Mahvî**

**MAZBÛTATÜ'L-FÜNÛN**

Hazırlayan

Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ





ŞURKAV  
ŞANLIURFA İLİ KÜLTÜR EĞİTİM SANAT VE  
ARAŞTIRMA VAKFI YAYINLARI

Yayın No: 51

Birinci Basım  
Mart 2019

ISBN : 978-975-7394-51-8

Görsel Yönetmen  
Mustafa AKGÜL

Baskı  
Elif Matbaası  
ŞANLIURFA





## TAKDİM

Bilimsel araştırmaların sayısı ve niteliği arttıka Şanlıurfa'nın ilim, tarih, edebiyat, kültür ve arkeoloji alanındaki mirası da gün yüzüne çıkmış oluyor. İnsanlığın ortak değeri olan bu miraslara sahip çıkmak ve dünyaya tanıtılmak da hepimizin görevidir. UNESCO tarafından 2019 yılının Göbeklitepe yılı olarak belirlenmesi de Şanlıurfa'nın uluslararası düzeyde tanınmasına büyük katkı sağlayacaktır.

İslam tarihi boyunca birçok İslam âlimi, ilimlerin tasnifi konusunda fikir beyan etmiş ve bu alanda eserler telif etmişlerdir. Osmanlılarda da bu gelenek devam etmiş ve Taşkp-rlzde Ebulhayr İşmeddin Ahmed Efendi, ilimleri en kapsamlı bir Şekilde ilk defa tasnif eden yazar olmuştur. Bu geleneği devam ettiren müelliflerden biri de Urfa Halveti Derghi Şeyhi Abdulkadir Efendi'nin büyük oğlu Muhammed Mahvi'dir. Urfalı Muhammed Mahvi'nin ilmî ve edebi bir slpla kaleme aldığı Mazbûtatü'l-fünûn isimli eseri de bilimlerin sınıflandırılması konusunda önemli bir çalışmadır. Ayrıca Muhammed Mahvi, âlimliğinin yanında Urfa'nın Şiir meclislerinde yetişmiş ve manzumeleriyle ne çıkmış Őairlerimizden biridir.

Urfalı Muhammed Mahvi'nin Mazbûtatü'l-fünûn isimli eserini ilmî ölçülerle hazırlayıp kültürümüze kazandıran Haran niversitesi retim yesi Prof. Dr. Ekrem Bektaş'a teşekkür eder; bu eserin alanın ilgililerine faydalı olmasını temenni ederiz.

Abdullah ERİN  
Şanlıurfa Valisi  
ŞURKAV Başkanı



## ÖN SÖZ

Bilim tarihinin önemli konularından olan “ilimlerin tasnifi” mevzuu, insanlık tarihi kadar eski olmasa da tâ ilk çağlardan itibaren bilim insanlarının uğraş alanlarından biri olmuş ve Yunan medeniyetinin önemli filozoflarından Aristo (ö. MÖ. 322) da bilimleri ilk tasnif eden kişi olarak tarihe geçmiştir.

İslam tarihi boyunca birçok İslam âlimi de ilimlerin tasnifi konusunda fikir beyan etmiş ve bu alanda eserler telif etmişlerdir. Özellikle Farabî (ö. 950)'nin İhsâ el-Ulûm (İlimlerin sayımı) adlı eseri önemlidir. Farabî'den yarım asır sonra vefat eden Harezmi (ö. 997)'nin Mefâtihi'l-ulûm (İlimlerin Anahtarları)'u da daha sonra yazılan birçok kitaba kaynaklık etmiş bir eserdir. Sadece akli ilimlerle ilgili bir risale kaleme alan İbni Sinâ (ö. 1037) anılması gereken başka bir İslam âlimidir. İslam düşünce tarihinde bir dönüm noktası olan Muhammed Gazâlî (ö. 1111), el-İhyâ, el-Munkız, Fâtihatü'l-ulûm, el-Leduniyye ve el-Menhul gibi eserlerinde ilimlerin sınıflandırılması konusuna değinmiş ve değişik açılardan konuyu işlemiştir. Gazâlî'nin ilimleri “şer'î ve şer'î olmayan” diye iki kategoride incelemesi ise dikkat çekicidir. Osmanlı Devletinin ilk ve önemli bilim tarihçisi Taşköprülüzâde Ebulhayr İsmâeddin Ahmed (ö. 1561)'in Arapça yazdığı Miftâhü's-sa'âde ve Misbâhu's-siyâde adlı eseri, ilimlerin en kapsamlı bir şekilde tasnif edildiği bir kitaptır. Aynı aileden Taşköprülüzâde Muhammed Kemâleddin (ö. 1620), bu eseri Mevzûatu'l-ulûm adıyla Türkçe'ye tercüme etmiştir. Daha sonraki yüzyıllarda da Osmanlı sahasında bu konuda pek çok eser yazılmıştır.

Bu eserlerden biri de çalışmamızın konusu olan Mazbûtatü'l-fünûn'dur. Urfalı Muhammed Mahvî tarafından on beş günde bir ve süreli yayın olarak yayımlanan Mazbûtatü'l-

fünûn, ilimlerin tasnifi konusunda daha önce yazılmış eserlerden yararlanılarak telif edilmiştir. Ancak Mahvî, yararlandığı eserlerin ismini ve müellifleri hakkında hiçbir bilgi vermez. İlimlerin tasnifi konusunda daha önceki asırlarda yazılmış eserlerin bir özeti olan Mazbûtatü'l-fünûn ve müellifi Muhammed Mahvî hakkında bugüne kadar müstakil bir çalışma yapılmamıştır. Özellikle ilimlerin tasnifi konusunda yapılacak olan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla bu eserin kısmî çevriyazısı hazırlanmış ve müellifi hakkında da ilk defa derli toplu bilgiler verilmiştir. Eserin ilmî terimlerle yazılmış olması, dilini ağırlaştırmış ve çalışmamızı da güçleştirmiştir. Bütün gayretimize rağmen gözden kaçan bazı hatalara nazar-ı müsmaha ile bakılmasını temenni ve yapılacak her türlü katkı için de şimdiden teşekkür ederiz.

Eserin ortaya çıkmasında emeği geçen merhum Ekrem KILIÇ'a rahmet dilerken Dr. Öğr. Üyesi M. Cüneyt GÖKÇE'ye, çalışmanın basılarak kültürümüze kazandırılmasına vesile olan ŞURKAV Başkanı ve Şanlıurfa Valisi Sayın Abdullah ERİN başta olmak üzere Yönetim ve Yayın Kurulu üyelerine teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ

Şanlıurfa-2019

## İÇİNDEKİLER

Takdim .....	VII
Ön Söz .....	IX
İçindekiler .....	1
Urfalı Muhammed Mahvî'nin Hayatı ve Eserleri .....	3
Mazbûtatü'l-Fünûn'un Muhtevası .....	8
Yeni Harfli Metinde Dikkat Edilen Bazı Hususlar .....	13
Yeni Harfli Metin (Mazbûtatü'l-Fünûn) .....	14
Özel Adlar İndeksi .....	110
Kaynaklar .....	114
Elektronik Kaynaklar .....	116
Tıpkıbasım .....	117



## URFALI MUHAMMED MAHVÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

*Osmanlı Müellifleri*<sup>1</sup> ve ondaki bilgileri özet bir şekilde veren *Tuhfe-i Nâ'îlî*<sup>2</sup> adlı biyografik eserler ile *Şanlıurfa Şairleri*<sup>3</sup> adlı kitapta hayatı hakkında sınırlı bilgi bulunan Mahvî, aslen Erbilli Şeyh Abdulkadir b. Muhyiddin Efendi'nin (ö. 1898)<sup>4</sup> oğlu olup Irak'ın Erbil şehrinde doğduğu tahmin edilmektedir. Bursalı Mehmed Tahir, Muhammed Mahvî'yi Rehâvî/Urfalı gösterirken Nâil Tuman ise Erbilli diye kay-

---

<sup>1</sup> Mahvî Muhammed Muhyiddin Efendi Rehâvî. *Elsine-i selâse*de inşâ ve şî'irde muktedir, fâzıl bir şâir olup (Erbîl)'dendir. Sâbîku't-terceme (Zehâvî Efendi)'den mücâzır. (1289)'da İstânbûl'da irtihâl eyledi. Eyyûp'ta (Kâşgarî Dergâhı) yokuşunda medfûndur. Âsârı (Muktesebât-ı Mahviyye) hikmet ahlâk ve tasavvuftan bahs olup gayr-ı matbu'dur. (Ravzâtü'l-ma'ârif) risâle-i mevkûtedir. (Mazbûtâtü'l-fünûn) kezâ. Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, C. II, s. 422.

<sup>2</sup> Mahvî Muhammed Muhyiddin Efendi. Erbilli. Vefatı H. 1289 M.1872 Eyyûp Kâşgarî Dergâhı yokuşundadır. Mehmed Nail Tuman, *Tuhfe-i Nâ'îlî*, C. II, s. 929. Mehmet Aslan, *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* projesi kapsamında Mahvî maddesini yukarıdaki iki kaynaktan yararlanarak yazmıştır. Bkz. <http://www.turkedebiyatilisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2989>

<sup>3</sup> Bedri Alpay, *Şanlıurfa Şairleri I*, Dal Yayıncılık, Şanlıurfa 1986, s.136-7.

<sup>4</sup> Hayatı çin bkz. Yasin Taş, "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarikat Şeyhi: Erbilli Elhâc Abdülkâdir Efendi (ö. 1898)", *Turkish Studies International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turckic* Volume 8/11 Fall 2013, s. 313-328; Mehmet Taşkanat, *Abdulkadir bin Muhyiddin el-Erbilî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri, 2014, s. 25-30; Mahmut Karakaş, *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri*, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ankara, s. 324.

deder. Mahvî'nin doğum yeri gibi doğum tarihi de kesin değildir; dolayısıyla Bedri Alpay'ın şairin/yazarın doğum tarihini 1821 ve doğum yerini Urfa olarak göstermesi doğrudanmaya muhtaç bir bilgidir. Adını dedesinden alan ve Muhammed Muhyiddin olarak bilinen şairin/yazarın şiirlerinde kullandığı mahlası Mahvî'dir. Mahvî'nin babası Şeyh Abdulkadir Efendi, kendi memleketi Erbil'de; Kadirî, Nakşî ve Halvetî tarikatlerinden icazet aldıktan sonra Erbil'den Urfa'ya gelip yerleşir. Hicri 1275 (Miladi 1858-9) yılında Urfa'ya yerleştiği tahmin edilen Şeyh Abdulkadir Efendi hayatı boyunca Urfa'da irşat faaliyetlerinde bulunur. Babasının göç tarihini hesaba kattığımızda Muhammed Muhyiddin'in Urfa'da doğmuş olması imkânsız gibidir. Mahvî'nin çocukluk ve gençlik yıllarına ait bilgi bulunmadığı gibi tahsil hayatı hakkında da malumat sahibi değiliz. Fakat Mahvî'nin gerek babasından gerekse devrin eğitim kurumlarından iyi bir eğitim aldığı en azından yazdığı eserlerden tahmin etmek mümkündür. Özellikle Urfalı şair Ziyâ'î (ö. 1887) ile müşterek söylediği gazeli de onun Urfa'daki şiir meclislerinde tanındığını göstermektedir.

Çalışmaya konu olan *Mazbûtatü'l-fünûn*'un birinci sayısının sonundaki "Refîk-i Mukâbelecî-i Kalem-i Dîvân-ı Ahkâm<sup>5</sup> Muhyîddîn Mahvî" ibaresinden Mahvî'nin bugünkü "Yargıtay Dairesi yazı işleri kâtip yardımcılığına" denk gelen görevle memurluk yaptığını öğreniyoruz. Fakat Mahvî'nin hangi tarihte İstanbul'a gittiğine dair elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

---

<sup>5</sup> Divân-ı Ahkâm (Yargıtay Dairesi) Kaleminde (Yazı işleri) temize çekilmiş yazıları müsveddeleriyle karşılaştıran kâtip yardımcısı.



Muhammed Mahvî, Erbilli Seyyid Ahmed Efendi'nin kızı Hatice Hanımla evlenmiştir ancak bu evlilikten çocuklarının olup olmadığı hakkında da bir bilgimiz bulunmamaktadır.

*Osmanlı Müellifleri'*nde, müellifin Zehâvî Efendi (ö. 1890-1)'den<sup>6</sup> icazet aldığı, 1289 (1872-3) yılında İstanbul'da vefat ettiği ve Eyüp'teki Kaşgarî Dergâhı yokuşunda bulunan mezarlıkta defnedildiği yazılmaktadır. Mahvî'nin anî ölümü başta babası olmak üzere ailesini çok etkilemiş, müellifin ölümünden sonra eşi Hatice Hanım, kısa bir süre Urfa'da kalmış ve daha sonra babasının memleketi Erbil'e dönmüştür.<sup>7</sup>

Muhammed Mahvî'in küçük kardeşi Mustafa Kemaleddin Efendi (ö.1950)<sup>8</sup>de yakın siyasi tarihimizde çokça zikredilen biridir. Günümüzde Şeyh Saffet olarak da bilinen Kemaleddin Efendi'nin dinî ve tasavvufî konuda yazdığı birçok eseri vardır.<sup>9</sup>

*Osmanlı Müellifleri'*nde Mahvî'nin üç dilde (Arapça, Farsça, Türkçe) şiir ve inşa yazacak kadar güçlü olduğu ifade edilmektedir. Eldeki bir-iki şiiri dışında ahlâk ve tasavvuftan bahseden *Muktesebât-ı Mahviyye*<sup>10</sup> isimli yazma bir eser ile

---

<sup>6</sup> Hayatı için bkz. <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Evliyalar-Ansiklopedisi/Detay/Irak-Bagdat-ZEHAVI/888>

<sup>7</sup> Agm, s. 318.

<sup>8</sup> Şeyh Şaffet için bkz. Ulaş Salih Özdemir, *Bir Siyasi Kişilik Olarak Urfa Mebusu Mustafa Kemaleddin (Şeyh Saffet Efendi)*, Ahi Evran Üni. SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kırşehir 2003; Mustafa Birol Ülker, YETKİN, Mustafa Saffet,

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c43/c430272.pdf>;

Taş, agm, s. 325;

<sup>9</sup> Alpay, s.189-191.

<sup>10</sup> Kütüphanelerde yaptığımız araştırmalar sonucunda eserin henüz bir nüshasına rastlanmamıştır.

sürelî yayınlanan *Ravzâtü'l-ma'ârif*<sup>11</sup> ve *Mazbûtâtü'l-fünûn*<sup>12</sup> adlı risâleleri vardır. Osmanlı Müellifleri'nde şiirlerine yer verilmeyen Mahvî'nin *Şanlıurfa Şairleri* adlı kitapta iki manzumesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki, Urfalı şair Sâkîb Efendi (ö.1873)<sup>13</sup> Tekkesi'nde yaptırılan havuz için söylenen tarih manzumesidir. Manzumenin son mısraına göre söz konusu havuz 1279 (1862-3) yılında yapılmıştır. İkinci manzume ise Urfalı şair Ziyâ'î<sup>14</sup> ile birlikte yazılmış müşterek bir gazeldir. Bedri Alpay'ın eserine aldığı her iki manzumeyi, bazı küçük tasarruflarda bulunarak aşağıda sunuyoruz.

Sâkîbiyye Tekkesi'nde yaptırılan havuz için söylenen tarih manzumesi:

*[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]*

*Hânikâh-ı Sâkîbiyye gerçi dil-cûdur velî  
Oldu bu havz ile hakka gıbtageh-i kâ'inât*

*Kâlib-ı bî-rûh idi aslında gûyâ bu makâm  
Buldu âb-ı havz-ı ra'nâ ile şimdi nev-hayât*

*Bir murabba' vakfa döndü merkezinde kutb-ı havz  
Hükmü cârîdir anunçün çâr rükn ü şeş cihât*

---

<sup>11</sup> Osmanlı Müellifleri'ndeki ifadeye göre periyodik yayımlanan bir eserdir.

<sup>12</sup> Şairin 15 günde bir periyodik yayımlanan *Mazbûtâtü'l-fünûn* adlı eserinin 3 sayısı bir araya getirilmiş ve basılmıştır.

<sup>13</sup> Şairin hayatı için bkz. Mehmet Kurtoğlu, “Şair Sakîb Efendi Hayatı, Vakfiyesi ve Vakfettiği Kitaplar”, Vakıflar Dergisi Haziran 2011, Sayı 35, s. 107-154.

<sup>14</sup> Haytî için bkz. Bedri Alpay, age, s. 136-137.

Böyle âsâr-ı cemîle böyle hayrât-ı hasen  
Nâss ile sâbit eder elbetde mahv-i seyî'ât

Hızr okur cevher gibi **Mahvî** anun târîhini  
Tâlîbe mâ-i zülâl-i havz ola 'ayn-ı hayât

## Müşterek Gazel

[Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün]

Cân ü dilden biz kul u kurbân-ı Abdu'l-kâdiriz  
Dergehinde sîdk ile derbân-ı Abdu'l-kâdiriz

Terk ü tecrîd etmişiz râhında yokdur havfımız  
Çâker-i şermende-i ihsân-ı 'Abdu'l-kâdiriz

Gerçi sûretde gedâyız lîk şâh-ı âlemiz  
Hâdim-i hâk-ı der-i Geylân-ı Abdu'l-kâdiriz

Hüsrevân-ı dehre istiğnâsız olsa yeri var  
Bende-i fermân-ber-i sultân-ı Abdu'l-kâdiriz

Ser-fürû etmezleriz hergîz **Ziyâ'î** âlemd  
**Mahviyâ** bizler gedâ-yı hân-ı Abdu'l-kâdiriz<sup>15</sup>

---

<sup>15</sup> Alpay, age, 136-7.

## MAZBÛTATÛ'L-FÛNÛN'UN MUHTEVASI

*Mazbûtatü'l-fünûn* periyodik yayımlanan bir mecmua olup matbu üç sayısı elimizdedir. Birinci sayının yayım tarihi belli olmamakla birlikte ikinci sayının tarihi 1 Cumâde'l-ûlâ 1289 (7 Temmuz 1872)'dur. Üçüncü nüshanın yayım tarihi de aynı ayın yani Cumâde'l-ûlâ'nın 19 (25 Temmuz)'udur. Dolayısıyla *Mazbûtatü'l-fünûn* on beşer gün arayla yayımlanan ve tamamlanamayan bir mecmua hüviyetindedir. Eserin tamamlanmadığını gösteren önemli delillerden biri de “mâba'dı var, tetimmesi gelir” gibi ifadelerin metinde yer almasıdır.

Sürelî yayının birinci sayısında, “vecibe” başlığıyla klasik eserlerde dikkat edilen ve bir form halini alan tertibe uygun olarak besmele (Bismillahirrahmanirrahim), hamdele (Allah'ın birliğini dile getirme) ve salvele (Hz. Muhammed'e salât ve selâm getirme)'den sonra uzun bir mukaddime ile eserin sebab-i te'lif (yazılış sebebi) bölümü yer alır. Müellif eserin eksikliklerini “mazeret” başlığıyla kısaca ifade ettikten sonra “hutbe” başlığı altında da İslam medeniyeti ile Batı medeniyetinin bir mukayesesini yapar. Müellif, İslam medeniyetinin çok sağlam temeller üzerine kurulduğunu, bu medeniyetin geçmişte insanlığa büyük kazanımlar sağladığını ancak son asırlarda Müslümanlardan kaynanlanan tembellek sonucunda bu medeniyetin gerilediğini örnekler vererek teferruatlı bir şekilde anlatır.

“Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı”<sup>16</sup> adlı makale yazarı Necati Öner de, İslâm kültür dünyasının, Farabî-İbni Sinâ geleneğine bağlı ilim anlayışının Tanzimat-tan sonra memleketimizde devam ettirenlerden birinin de Muhammed Mahvî olduğunu ifade eder ve Mahvî'nin yenilik hareketlerine cephe alıp eskiyi savunduğunu söyleyerek şu tespitte bulunur:

“Yazar geri kalan Osmanlı cemiyetinin kurtuluşunun Avrupa nizam ve kanunlarını taklitle olamayacağını, Fransızca öğrenip de o dildeki eserleri Osmanlıcaya tercüme etmekle milletin yükselmeyeceği, milletin kendi maarifine dayanması gerektiğini, bunun için de ecdadın mevcut olan değerli eserlerini ele alıp onları işlemek gerektiğini ileri sürüyor.”<sup>17</sup>

Periyodik yayının ikinci sayısında “mevâdd-ı münderice/içindekiler” başlığı altında şu alt başlıklar üzerinde durulur: Taksîmü'l-'ulûm (ilimlerin tasnifi, kısımlara ayrılması), matlab (meram, maksat), 'ilm-i lügât (sözlük ilmi), 'ilm-i sarf (morfoloji), 'ilm-i nahv (sentaks ilmi), 'ilm-i ma'ânî (kelime ve cümlelerle anlatım arasındaki ilişkileri anlatan belağatin bir kolu), 'ilm-i beyân (sözü anlaşılabilir şekilde açık söyleme ilmi; teşbih, mecaz, kinâye vs.den bahseden belagatin bir dalı), 'ilm-i bedî' (sözü süslemek için kullanılan mecaz dışı sanatlardan bahseden belağatin bir dalı) ve 'ilm-i 'arûz (heceler uzunluk ve kısalıklarına dayanan vezin ilmi).

*Mazbûtatü'l-fünûn*'un üçüncü sayısında ise 'ilm-i karzu's-şi'r (şiir söyleme ilmi), 'ilm-i inşâ (düzyazı yazma ilmi), 'ilm-i muhâdarât (başkasına ait sözlerden muhataba veya okuyucuya uygun alıntılar halinde aktarmalar yapma ilmi), 'ilm-i hikmet (felsefe ilmi), 'ilm-i istitrâd (asıl konudan olmayarak

---

<sup>16</sup> <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/732/9332.pdf>.

<sup>17</sup> Öner, s. 109.

münasebeti gelmişken söylenen söz anlamında bed'î ilmi terimi), 'ilm-i tıbb (tıp ilmi), 'ilm-i teşrîh (anatomi ilmi), 'ilm-i ta'bîr (rüya yorumlama ilmi), 'ilm-i firâset (bir kimsenin dış görünüşüne bakarak onun ahlâk ve karakteri hakkında tahminde bulunmayı başka bir ifade ile akıl ve duyu organlarıyla bilinemeyen ancak sezgi yoluyla ulaşılan bütün bilgi alanlarını kapsayan bir bilim; fizyonomi ilmi) konuları hakkında bilgi verilir. Yazar, bu ilimler hakkında bilgi verirken söz konusu ilimlerle alakalı birçok terimi de açıklar. Bu terimler metinde yer aldığından burada tekrar edilmeyecektir. Muhammed Mahvî, *Mazbûtatü'l-fünûn*'unda yaptığı tasnifle ilimleri genel olarak üçe ayırır:<sup>18</sup>

1. Ulûm-ı celîle-i şer'iyye;
2. Ulûm-i şerîfe;
3. Ulûm-i hikemiye-i gayr-i meşrû'a.

Ulûm-ı celîle-i şer'iyye, öğrenilmesi her Müslüman için farz-ı ayn (İslâm dininde her mükellef müslüman tarafından bizzat yapılması gereken farz (beş vakit namaz, oruç vb.) olan ilimlerdir. Bu da kendi arasında üçe ayrılır:

- a) Akâ'id-i dîniyye denilen ilm-i tevhid;
- b) İlm-i siyer;
- c) İlm-i fıkıh.

Ulûm-i şerîfe, Müslümanlar için öğrenilmesi farz-ı kifaye olan ilimlerdir. Yani İslâm dininde yapılması farz olan, fakat mükelleflerden bir kısmı tarafından ifâ edilince diğerlerinden farzıyeti kalkan emir ve görevleri (cenaze namazı vb.) içeren ilimlerdir. Bu ilimlerin gerçekte yetmiş üç olduğunu

---

<sup>18</sup> Öner, adı geçen makalesinde Mahvî'nin bu tasnifine değinir ve yazarı tutarsızlıkla eleştirir. Bkz. Öner, s. 110-111.

ancak iç içe geçtikleri için yedi ile sınırlandırıldığını ifade eden yazar şöyle sınıflandırır:

- a) Ulûm-ı edebiyeye (Lügât, sarf, nahiv, ma'ânî, beyân, bed'î, 'arûz, karzu'ş-şî'r, inşâ, muhâzarât);
- b) Ulûm-ı hikemiyye-i meşrû'a;
- c) İlm-i tefsîr;
- d) İlm-i hadîs;
- e) İlm-i usûl-ı fıkıh;
- f) İlm-i ferâ'iz;
- g) İlm-i kırâ'at.

Ulûm-ı hikemiyye-i gayr-i meşrû'a ise öğrenilmesinde Müslümanlar için şer'î yasak olan ilimlerdir. Bunlar da şunlardır:

- a) İlm-i ahkâm-ı nücûm;
- b) İlm-i cifir;
- c) İlm-i remil;
- d) İlm-i nirencât;
- e) Tılsımât;
- f) İlm-i sihir.

Muhammed Mahvî, eserinin sebab-i telif kısmında, İslam dünyasında konu ile ilgili daha önce yazılmış olan eserlerden istifade ederek başka bir ifade ile adeta o eserleri özetleyerek *Mazbûtatü'l-fünûn*'u kaleme aldığını ifade eder. Yalnız müellif yararlandığı eserlerin ismini anmaz. Dolayısıyla Mahvî'nin eserini yazarken hangi kaynaklardan yararlandığını tespit etmek, gerek daha önce gerekse yazarın yaşadığı dönemde yazılmış konuyla ilgili eserleri incelemekle mümkün olacaktır. Ancak yazarın Arapça ve Farsça'ya hâkim olduğunu, başta Arapça olmak üzere Farsça ve Türkçe konu ile ilgili eserlerden yararlandığını rahatlıkla söyleyebiliriz.

*Mazbûtatü'l-fünûn*, XIX. yüzyılda yazılmasına rağmen dili oldukça ağırdır. Bu da müellifin iyi bir eğitim almış olduğunu ve eserini ilmi bir disiplinle kaleme aldığının bir göstergesidir.



## YENİ HARFLİ METİNDE DİKKAT EDİLEN BAZI HUSUSLAR

1. Metnin tam bir çeviriyazısı yapılmamış, kelimelerde bulunan (ayn ٺ) (') ve (hemze ة) (') ile belirtilmiş ve medli harfler (â, î, û) şeklinde yazılmıştır. Eserdeki kelimeler, mümkün merteye bugünkü telaffuza göre okunmuştur.
2. Eser, Arab harflerinden Latin harflerine çevrilirken, eski harfli metinde olmayan noktalama işaretleri, günümüz anlayışına uygun ve anlam gözetilerek tarafımızdan konulmuştur.
3. Osmanlı Türkçesinde (ve) anlamındaki Farsça (u,ü, vu, vü) rabit vavları usulüne uygun yerlerde ve gerektiği gibi telaffuz edilmiştir.
4. Ayrıca metindeki Arapça ve Farsça sıfat ve isim tamlamaları o dillerdeki kurallar dikkate alınarak yazılmıştır.
5. Metnin genel okuyucu tarafından da anlaşılabilmesi için anlamı bilinemeyecek kelime ve kelime gruplarının manaları, aynı sayfanın altında dipnot şeklinde verilmiş ve anlamlandırmalar bağlama göre yapılmıştır.
6. Eski harfli baskıda mürettib hatası olduğunu sandığımız birkaç yanlış diziliş Latin harflerine çevrilirken düzeltilmiştir.
7. Metinde geçen Arapça, Farsça ibare ve beyitlerin Türkçe tercümeleri dipnot şeklinde verilmiştir.

**YENİ HARFLİ METİN**

**(MAZBÛTATÜ'L-FÜNÛN)**

**NÜSHA**

**1**

## MAZBÛTATÜ'L-FÜNÛN (NÜSHA 1)

(Vecîbe)<sup>19</sup>

Bismi'llâhî'r-rahmani'r-rahîm

Hezâr<sup>20</sup> mü'ellefât-ı hamd ü senâ<sup>21</sup> ol pâdişâh-ı kevn ü mekân<sup>22</sup> ve münşî-i kârgâh-ı zemîn ü zamân<sup>23</sup>(cellet 'azame-tuhu ve 'ammet ra'fetuhu)<sup>24</sup> hazretlerinin sahâ-ı bârgâh-ı akdes<sup>25</sup> ve bâha-ı dergâh-ı mukaddeslerine<sup>26</sup> 'arz u takdîm olunmağa elyak u ahrâdır<sup>27</sup> ki mecâlis-i 'ulemâyı,<sup>28</sup> ezâhîr-i 'ulûm-i şer'iyye ve hikemiyye<sup>29</sup> ile mânend-i riyâz-ı cinân<sup>30</sup> ve mehâfil-i fusehâyı,<sup>31</sup> cevâhir-i belâğat u fesâhatle<sup>32</sup> reşk-i fusehâ-yı belâğat-bünyân<sup>33</sup> kıldı. Ve sunûf-ı kasâ'id-i sa-

---

<sup>19</sup> Yapılması şart olan, borç hükmünde vazife, vâcip olan şey, boyun borcu.

<sup>20</sup> Bin, binler.

<sup>21</sup> Allah'ı öven ve yücelten eserler.

<sup>22</sup> Kâinatın padişahı (Allah).

<sup>23</sup> Yer ve zaman fabrikasını inşâ eden (Allah).

<sup>24</sup> Allah'ın büyüklüğü yüceldi ve merhameti umumileşti.

<sup>25</sup> En kutsal divanın/çadırın alanı.

<sup>26</sup> Kutsal dergahının açık meydanı, avlusu.

<sup>27</sup> Daha layık ve daha uygun.

<sup>28</sup> Âlimlerin meclisi.

<sup>29</sup> Şeriat ve hikmet ilimlerinin çiçekleri.

<sup>30</sup> Cennet bahçeleri gibi.

<sup>31</sup> Fasih/açık/düzgün konuşanların toplandığı yer.

<sup>32</sup> Belâğat (düzgün ve yerinde söz söyleme sanatı) ve fesâhat (açık ve kurala uygun sö söyleme) cevherleri.

<sup>33</sup> Belagatı esas alan fasih kimselerin kıskanması.

lavât-ı selîse<sup>34</sup> ve durûb-ı neşâ'id-i tahiyât-ı nefîse,<sup>35</sup> ol dîbâce-i mecmû'a-ı mürselîn,<sup>36</sup> hâtîme-i mazbûta-ı tekvîn<sup>37</sup> zübde-i benî Âdem<sup>38</sup> hâce-i heme 'âlem:<sup>39</sup>

*Kad celle 'an sâ'iri't-teşbîhi mertebeten  
İz fevkahu leyse illâllâhu fi'l-'izami<sup>40</sup>*

Muhammedü'l-Mustafâ Efendimiz Hazretlerinin *türbi tayyibi' bi'd-dereb*<sup>41</sup> ravza-ı tayyibelerine<sup>42</sup> 'urâza-ı kemterâne<sup>43</sup> kılınmağa enseb [3] ü evlâdır<sup>44</sup> ki ümmet-i merhûmesinin<sup>45</sup> raka-be-i sa'y u ğayretini<sup>46</sup> (*utlubu'l-'ilme velev bi's-sîn*)<sup>47</sup> silsiletü'l-cevâhiriyle<sup>48</sup> tezyîn<sup>49</sup> buyurdular. Ve nefahât-ı zekiyye-i tarziye-i raziyye,<sup>50</sup> ol mesâbîh-i rumûz-ı tahkîk<sup>51</sup> ve mefâtîh-i

---

<sup>34</sup> Akıcı dua (Hz. Peygambere okunan dua) kasidesinin sınıfları.

<sup>35</sup> Nefis övgü şiirlerini/şarkılarını okuyan.

<sup>36</sup> Gönderilmiş Peygamberler mecmuasının önsözü (Hz. Muhammed).

<sup>37</sup> Varlık âlemine kaydedilmişlerin sonuncusu (Hz. Muhammed).

<sup>38</sup> İnsanoğlunun özü (Hz. Muhammed).

<sup>39</sup> Bütün âlemin efendisi/hocası (Hz. Muhammed).

<sup>40</sup> Onun yücelikteki mertebesinde, Allah haricinde onun üstünde kimse yoktur.

<sup>41</sup> Yolu güzel toprak (Efendimiz).

<sup>42</sup> Güzel kokan bahçe/mezar.

<sup>43</sup> Acizâne hediye.

<sup>44</sup> En münasip ve en iyi.

<sup>45</sup> Müslümanlar.

<sup>46</sup> Çalışma ve çaba/gayret sahipleri.

<sup>47</sup> İlim Çin'de de olsa talep ediniz. *Câmiü's-Sağır*, 1/310, H. No: 640.

<sup>48</sup> Cevher silsilesi, altın silsile.

<sup>49</sup> Süsleme, süslendirme.

<sup>50</sup> Rızâ etmek için boyun büküp temiz saf duygu esintileri.

<sup>51</sup> Araştırma sınırlarının feneri.

kunûz-ı tevfi̇k<sup>52</sup> olan âl u ashâb-ı kirâm hazerâtının<sup>53</sup> meşâhid-i pür-enverlerine<sup>54</sup> bezl ü îsâr<sup>55</sup> edilmege sezâdir<sup>56</sup> ki hakk-ı ehakklarında<sup>57</sup> (*ashâbî ke'n-nüçûmi bi-eyyihim iktedeytüm ihtedeytüm*)<sup>58</sup> mürvârid-i girân-kıymeti,<sup>59</sup> zîb-i sahîfe-i sudûr<sup>60</sup> buyurulmuşdur.

### Mukaddime

Bütün ehl-i dâniş ü dîd<sup>61</sup> nezdlerinde<sup>62</sup> celî vü bedîddir<sup>63</sup> ki ma'mûriyyet<sup>64</sup> ve medeniyyet, servet-i ahâlîye<sup>65</sup> ve servet-i ahâlî, terakkî-i sanâyi' u terbiyeye<sup>66</sup> ve o dahi 'ulûm-ı nâfi'anın<sup>67</sup> kemâl-i intizâm<sup>68</sup> ve hüsn-i intişârına<sup>69</sup> merbût<sup>70</sup> ya'nî mülk ve milletin medeniyyetce mazhar-ı terakkiyât<sup>71</sup>

---

<sup>52</sup> Başarı hazinelerinin anahtarı.

<sup>53</sup> Hz. Muhammed'in saygın aile ve arkadaşları.

<sup>54</sup> Çok nurlu şehitlik (kabir).

<sup>55</sup> Döküp saçma ve ikram etme.

<sup>56</sup> Layık, uygun.

<sup>57</sup> En haklı hak, yani haklarında söylenecek en haklı şey.

<sup>58</sup> Benim ashabım yıldızlar gibidir. Hangi birisine uyarırsanız doğruyu bulursunuz. Beyhaki, *el-Medhal*, s. 162-3, No: 152.

<sup>59</sup> Çok değerli/pahâ biçilmez inci.

<sup>60</sup> Öne çıkan/kapak sahifenin süsü.

<sup>61</sup> İleriyi gören bilgi sahipleri/âlimler.

<sup>62</sup> Nazar, yan, kat.

<sup>63</sup> Açık ve seçik, ortada olan.

<sup>64</sup> Bayındırlık, imar faaliyetleri.

<sup>65</sup> Halkın birikimi, milletin zenginliği.

<sup>66</sup> Sanayi ve eğitimin gelişmesi.

<sup>67</sup> Faydalı ilimler.

<sup>68</sup> Mükemmel bir düzen.

<sup>69</sup> Güzel bir şekilde yayılma.

<sup>70</sup> Bağlı.

<sup>71</sup> İlerlemeyi sağlama, terakkiye nail olma.

olabilmesi, tevessü'-i dâ'ire-i 'ulûm u ma'ârife<sup>72</sup> menûtdur.<sup>73</sup> Binâ-ber-în<sup>74</sup> iltizâm-ı medeniyyet<sup>75</sup> ve âsâyîş-i millet<sup>76</sup> için her şeyden evvel sarf-ı tâb<sup>77</sup> ve istilâ'-i fusûl u ebvâb<sup>78</sup> ile kemâlât-ı insânîyye<sup>79</sup> nahv<sup>80</sup> u cihetine delâlet<sup>81</sup> eden 'ulûm-ı 'âliyye<sup>82</sup> tahsil ederek tevsî'-i dâ'iresine<sup>83</sup> şitâb,<sup>84</sup> vâcibe-i zimmet-i ulü'l-elbâb<sup>85</sup> ve bu dakıkaya<sup>86</sup> mebnî<sup>87</sup> eser-i 'âlîlerine<sup>88</sup> zehâbla<sup>89</sup> [4] sermâye-i mübâhâtı<sup>90</sup> kazanmış olduğumuz eslâf-ı kirâm<sup>91</sup> efendilerimizin, hezâr gûne<sup>92</sup> ihtiyâr-ı meşakk<sup>93</sup> ve sa'y-ı mâlâ-yutâk<sup>94</sup> ile istihrâc-ı 'ulûm-ı

---

<sup>72</sup> İlim ve marifet dairelerinin genişlemesi/çoğalması.

<sup>73</sup> Bağlı.

<sup>74</sup> Bunun üzerine, bununla birlikte.

<sup>75</sup> Medeniyyetin gereklilikleri.

<sup>76</sup> Milletin huzuru.

<sup>77</sup> Güç, kuvvet sarfetme.

<sup>78</sup> Bölüm ve kısımları araştırma.

<sup>79</sup> İnsanlığın meydana getirdiği mükemmel işler.

<sup>80</sup> Yön, cihet, etraf; sözdizimi, sentaks.

<sup>81</sup> İşaret, delil.

<sup>82</sup> Yüksek ilimler (Gramer, sarf, nahiv, belâgat ve mantık gibi ilimler).

<sup>83</sup> Dairenin genişliği.

<sup>84</sup> Koşma, acele etme.

<sup>85</sup> Sağduyu sahibi kimselerin üzerine vacip.

<sup>86</sup> İnce düşünce, dikkatlilik.

<sup>87</sup> Dayanan, bina edilen.

<sup>88</sup> Değerli, büyük eser.

<sup>89</sup> Bir düşünceye sahip olma.

<sup>90</sup> Övünme, iftihar etme sermayesi.

<sup>91</sup> Eski büyükler, üstadlar.

<sup>92</sup> Binler çeşit.

<sup>93</sup> Meşakkati/sıkıntıyı seçme.

<sup>94</sup> Takat getirilmez, güç yetilmez çalışma.

şettâ<sup>95</sup> ve tedvîn-i kütüb-i lâ-tuhsâ<sup>96</sup> etmiş oldukları bî-irtiyâbdır.<sup>97</sup> Çünkü müşârün ileyhim<sup>98</sup> hazerâtının<sup>99</sup> te'sîs-i mebânî-i 'ulûmu<sup>100</sup> iltizâm<sup>101</sup> ve tevsî'-i dâ'ire-i ma'ârif<sup>102</sup> ikdâm<sup>103</sup> eyledikleri zamânlar, envâr-ı medeniyet<sup>104</sup> memâlik-i İslâmiyyenin<sup>105</sup> her cânibinde<sup>106</sup> ta'ammüm ü in-tişâr<sup>107</sup> ile âsâr-ı hasenesini<sup>108</sup> göstermiş ve herkes o sâyede kemâl-i huzûr u emniyetle<sup>109</sup> muvâzıb-ı perestiş-i cenâb-ı ehadiyyet<sup>110</sup> olmuş idi. Lâkin inkılâbât-ı zamândan<sup>111</sup> nâşî,<sup>112</sup> lezzât-ı nefsâniyyeye<sup>113</sup> inhimâk<sup>114</sup> dâ'iyeleri<sup>115</sup> zuhûr<sup>116</sup> edip, hezâr güne temhîd-i mihâd-ı sa'y u icthâd<sup>117</sup>

---

<sup>95</sup> Çeşitli ilimlerin neticesi; ilimlerin birikiminden ortaya çıkan sonuç.

<sup>96</sup> Sayısız kitapların yazılması.

<sup>97</sup> Şüphesiz.

<sup>98</sup> Kendilerine işaret edilen.

<sup>99</sup> Hazretleri, saygınlık bildiren ünvan.

<sup>100</sup> İlimlerin temellerinin atılması.

<sup>101</sup> Gerekli.

<sup>102</sup> Eğitim kurumların yaygınlaşması.

<sup>103</sup> Adım atıp sebatla çalışma.

<sup>104</sup> Medeniyet nurları.

<sup>105</sup> İslam memleketleri.

<sup>106</sup> Taraf, yan.

<sup>107</sup> Umumileşip yayılma.

<sup>108</sup> Güzel eserler.

<sup>109</sup> Tam bir huzur ve güven.

<sup>110</sup> Allah'ın birliğine gönülden inanıp sebat ve kararlılıkla çalışma.

<sup>111</sup> Zamanın hadiseleri, inkılâpları.

<sup>112</sup> Neşet eden, kaynaklanan.

<sup>113</sup> Nefsin hoşuna giden lezzetler.

<sup>114</sup> Bir şeye aşırı düşkünlük gösterme.

<sup>115</sup> Yürekten gelen duygu ve heyecanı arttırma; emel, niyet.

<sup>116</sup> Ortaya çıkma.

<sup>117</sup> Çalışma ve gayret yatağını yayma.

ile kazanılmış olan kemâlât-ı milliyemizin <sup>118</sup> sermâyesi, nukûd<sup>119</sup> be-nehrçe-i tesvilâta<sup>120</sup> satıldı. Ve câme-ken-i germ-âbe-i iğfâlâtta<sup>121</sup> te'arrî<sup>122</sup> edilen hilye-i fezâ'il-i insâniyye,<sup>123</sup> ğayrılarının eline geçdi. Binâ'en-'aleyh<sup>124</sup> mecmû'a-ı medeniyetimiz<sup>125</sup> tertîb-i dânişînini<sup>126</sup> berbâd eden mevâdd-ı mükeddere <sup>127</sup> ve mesâ'il-i mü'ellime, <sup>128</sup> terakkî-i merâtib-i a'dâd<sup>129</sup> gibi izdiyâd<sup>130</sup> bulmağa yüz tutdu. Ve ezmine-i sâlifede <sup>131</sup> pâ-y-tâht-ı emâret<sup>132</sup> ve münbit-i şecere-i zekiyye-i hilâfet<sup>133</sup> olan memleketlerimiz ve 'ale'l-husûs<sup>134</sup> huttâ-ı [5] 'Irâkıye <sup>135</sup> ve medâ'in-i ğarbiyemiz <sup>136</sup> ki vaktiyle kâffe-i 'ulûm u fûnûnun<sup>137</sup> mahall-i intişârı<sup>138</sup> idi. Bu günkü günde,

---

<sup>118</sup> Milli mükemmellik/olgunluk.

<sup>119</sup> Nakitler, paralar.

<sup>120</sup> Kötü bir şeyi güzel göstererek aldatma.

<sup>121</sup> Gaflet/kandırma kaplıcasının elbise soyunma yeri.

<sup>122</sup> Soyunma, bir şeyden beri olma.

<sup>123</sup> İnsana ait faziletlerin süsü.

<sup>124</sup> Bundan dolayı.

<sup>125</sup> Medeniyetin tamamı, birikimleri.

<sup>126</sup> Bilgi düzeni/yerleşmiş, kabul görmüş bilgiler.

<sup>127</sup> Keder veren maddeler, anlaşılmayan yasalar.

<sup>128</sup> Elem veren meseleler.

<sup>129</sup> Sayılar sisteminin (kademeli) artması.

<sup>130</sup> Artma, çoğalma.

<sup>131</sup> Geçmiş zamanlar.

<sup>132</sup> Emirliğin, beyliğin idare merkezi, başkent.

<sup>133</sup> Halifelüğün temiz soyunun bereketi.

<sup>134</sup> Hususıyla, özellikle.

<sup>135</sup> Irak bölgesi vilâyetleri.

<sup>136</sup> Batı şehirleri.

<sup>137</sup> İlim ve fenlerin tamamı.

<sup>138</sup> Yayılma alanları.



harâbezâr-ı nâ-dânî vü ta'assub<sup>139</sup> olduğu görüldü. Ve kül-  
liyât u cüz'iyât-ı umûrda<sup>140</sup> 'uluvv-i himmetleri<sup>141</sup> görülen  
âbâ vü ecdâdımızdan<sup>142</sup> yâdigâr olarak intikâl<sup>143</sup> eden âsâr-ı  
nefise<sup>144</sup> ki -her biri temhîd-i kavâ'id-i 'umrâniyyet<sup>145</sup> ve  
takrîr-i fevâ'id-i insâniyyet<sup>146</sup> eder bir hâce-i debistân u me-  
deniyyetdir-<sup>147</sup> kütübhâne-i zamânda<sup>148</sup> ğubâr-zede-i  
nisyân<sup>149</sup> olup kaldı. Ve reşahât-ı tevfikât-ı Bârî<sup>150</sup> ile nergis-i  
tahkikatlerine<sup>151</sup> kemâl-i tabassur u bîdârî<sup>152</sup> gelen esâtize-i  
selefimize,<sup>153</sup> birtakım hıyre-çeşmân-ı cehâlet<sup>154</sup> taraflarından  
tevcîh-i hurde-bîn-i hakâret<sup>155</sup> edildi. Ve ma'ârif-i İslâmiyye-  
nin<sup>156</sup> kıl ü kâlden<sup>157</sup> 'ibâret olduğu efkâr-ı sakîmesine<sup>158</sup>  
zehâb ile ihtiyâcât-ı 'asrîyemize<sup>159</sup> ve medeniyyet-i hâzıramı-

---

<sup>139</sup> Bilgisizlik ve taassupla harap olmuş yerler.

<sup>140</sup> İşlerin bütünü ve parçaları.

<sup>141</sup> Gayretin yüceliği.

<sup>142</sup> Babalar ve dedeler.

<sup>143</sup> Miras olarak kalma, geçme.

<sup>144</sup> Güzel eserler.

<sup>145</sup> Bayındırlık kaidelerini yayma.

<sup>146</sup> İnsanlığın faydasını sağlama/ifade etme.

<sup>147</sup> Medeniyyet ve okul hocası.

<sup>148</sup> Zaman kütüphanesi.

<sup>149</sup> Unutkanlık tozundan zarar görmüş.

<sup>150</sup> Allah'ın yardımına kavuşma sızıntıları.

<sup>151</sup> Soruşturma nergisi.

<sup>152</sup> Geleceği görme ve uyanık olma mükemmeliyeti.

<sup>153</sup> Geçmiş üstadlar.

<sup>154</sup> Cehalet edepsizleri.

<sup>155</sup> Hakaretin en küçüğünü yapma/yönelme, hakaret etme.

<sup>156</sup> İslâmî bilgi.

<sup>157</sup> Dedikodu, boş söz.

<sup>158</sup> Yanlış fikirler, hasta düşünceler.

<sup>159</sup> Asra ait ihtiyâçlar.

za<sup>160</sup> hizmet eder bir eserin bile kütübhânelerimizde bulunmadığı iddî'âsı, nice kere sımâh-ı te'essüfle<sup>161</sup> işidildi.

İmdi, işbu ahvâl-i fevka'l-ğâyenin <sup>162</sup> ğarâbet-i hârikü'l-'âdesini <sup>163</sup> ve lâ-siyyemâ <sup>164</sup> (millet-i İslâmiyye) ism-i a'zamını <sup>165</sup> alan bir hey'et-i mu'azzamanın <sup>166</sup> derece-i mezkûrede <sup>167</sup> techîl <sup>168</sup> olunmasını gördükçe, havsala-i ta'rîfe<sup>169</sup> sığmaz derecede müte'essif<sup>170</sup> oluyoruz. [6] Kavâ'id-i hikemiyyenin <sup>171</sup> cümle-i fevâ'id <sup>172</sup> cemmesindendir <sup>173</sup> ki cehl-i mürekkebi<sup>174</sup> hâ'iz<sup>175</sup> olan şahsa hatâsı bildirilmedikçe isrârında müşme'iz<sup>176</sup> kalacağı cihetle, efkâr-ı sâbika<sup>177</sup> kuvvetiyle pîrâmen-gird-i dâ'ire-i 'amel<sup>178</sup> olanların ser-geşte-i mihver-i hatâ vü halel<sup>179</sup> olduklarını inbâ vü iş'âr<sup>180</sup> ve her

---

<sup>160</sup> Hazır/mevcut medeniyet.

<sup>161</sup> Esef etme/üzülme kulağı.

<sup>162</sup> Normal olmayan/olağanüstü haller.

<sup>163</sup> Olağanüstü gariplikler.

<sup>164</sup> Özellikle.

<sup>165</sup> Büyük isim.

<sup>166</sup> Büyük/muazzam topluluk.

<sup>167</sup> Zikredilen derece.

<sup>168</sup> Cahilliği ortaya koyma.

<sup>169</sup> Tarif hafızası, tarif edilemez.

<sup>170</sup> Eseflenmek, hayıflanmak.

<sup>171</sup> Felsefi kurallar.

<sup>172</sup> Faydaların tamamı, bütün faydalar.

<sup>173</sup> Büyük sayı, kısım.

<sup>174</sup> Çok câhil, katmerli câhilik.

<sup>175</sup> Sahip.

<sup>176</sup> Nefret eden, tiksinen.

<sup>177</sup> Geçmiş fikirler.

<sup>178</sup> İş dairesinin etrafında dolaşanlar, iş yapanlar.

<sup>179</sup> Hata ve bozma mihverinin/ekseninin başı dönmüşü; sürekli hata yapan.

<sup>180</sup> Haber verme ve yazı ile bildirme.

milletin şâh-râh-ı medeniyette<sup>181</sup> zirve-i terakkiyâta<sup>182</sup> vusûl u vukûfu,<sup>183</sup> yine o milletin 'ulemâ vü hükemâsı<sup>184</sup> eliyle te'essüs<sup>185</sup> ve takarrur<sup>186</sup> eden ma'ârif u 'ulûma<sup>187</sup> mevkûf<sup>188</sup> bulunduğu kâ'ide-i pür-fâ'idesince,<sup>189</sup> eslâfımız<sup>190</sup> zamânlarında tedâvül<sup>191</sup> eden müe'ellefât-ı edebiyeye<sup>192</sup> ve musannefât-ı hikemiyemizin<sup>193</sup> kabûl u telakkisiyle in-tişârına<sup>194</sup> hizmet olunmayınca, ta'ammümü<sup>195</sup> ârzûsunda bulunduğumuz ma'ârif u 'ulûm kaziyelerinin<sup>196</sup> terakkî edemeyeceğini ihtâr ve ğayret-i milliye<sup>197</sup> vü hamiyet-i dîniyyemiz<sup>198</sup> iktizâsınca, kendi ebnâ-yı milletimizin<sup>199</sup> sa'âdet-i hâliye ve istikbâliyesini<sup>200</sup> kemâl derecede hâhiş<sup>201</sup> edenlerden olduğumuza mebnî, eslâfımızın kü-

---

<sup>181</sup> Medeniyetin büyük yolu.

<sup>182</sup> İlerleme zirvesi, kalkınmışlığın zirve noktası.

<sup>183</sup> Kavuşma ve durma.

<sup>184</sup> Âlimler ve bilginler.

<sup>185</sup> Kurulma.

<sup>186</sup> Karar kılma, yerleşme.

<sup>187</sup> Eğitim-öğretim ve ilimler.

<sup>188</sup> Vakfedilmiş.

<sup>189</sup> Çok faydalı kural.

<sup>190</sup> Selefler, öncekiler.

<sup>191</sup> Elden ele dolaşan.

<sup>192</sup> Telif edilmiş edebi eserler.

<sup>193</sup> Hikmetle telif edilmiş kitaplar.

<sup>194</sup> Yayılma.

<sup>195</sup> Umumileşip halka mal olma.

<sup>196</sup> Hükümler, kanunlar, olaylar.

<sup>197</sup> Milli gayret.

<sup>198</sup> Dini duygularla hareket edip çaba gösterme.

<sup>199</sup> Millettin çocukları.

<sup>200</sup> Şimdiki ve gelecekteki saadet.

<sup>201</sup> İsteme, arzu etme.

tübhâne-i'âlemde<sup>202</sup> mevcûd 'ulûm-ı edebiyeye ve hikemiyeye dâ'ir âsâr-ı mütenevvi'a-i pür-sûdlarından<sup>203</sup> dest-res<sup>204</sup> olabildiğimiz muhtasarât-ı müfideyi<sup>205</sup> zebân-ı suhûlet-resân<sup>206</sup> Türkîye nakl ü terceme ve (*Mazbûtatü'l-fünûn*)<sup>207</sup> ismiyle be-nâm<sup>208</sup> bir risâlede<sup>209</sup> cem' u telfîk<sup>210</sup>ile müteyemminen<sup>211</sup> neşr ü ta'mîm-i 'ulûm-ı celîle<sup>212</sup> [7] yolunda, 'âcizâne tehzîz-i hâme-i iftihâr<sup>213</sup> eyler ve memâlik-i mahrûsa-i şâhânedede<sup>214</sup> bu misillü<sup>215</sup> risâlenin derece-i vucûb<sup>216</sup> ve ehemmiyetini takdîr eden zevât-ı kirâmdan<sup>217</sup> mu'âvenet-i kalemiyye<sup>218</sup> bekleriz.

---

<sup>202</sup> Dünya kütüphanesi.

<sup>203</sup> Çok faydalı çeşit çeşit eserler.

<sup>204</sup> Ulaşma, elde etme.

<sup>205</sup> Faydalı özet eserler.

<sup>206</sup> Kolaylıkla ulaşılan/öğrenilen dil.

<sup>207</sup> Bilimleri kayıt altına alma, burada eser adı.

<sup>208</sup> İsimli, namlı.

<sup>209</sup> Küçük kitap.

<sup>210</sup> Toplayıp bir arada birleştirme.

<sup>211</sup> Bereketli ve uğurlu sayarak.

<sup>212</sup> Faydalı ilimlerin yayımlanıp herkesin haberdar olması.

<sup>213</sup> Övünme kaleminin kımıldaması; eser yazma.

<sup>214</sup> Padişaha yakışır şekilde korunan büyükşehirler; Omanlı ülkesi.

<sup>215</sup> Eş, benzer, gibi.

<sup>216</sup> Vacip derece.

<sup>217</sup> Büyük zatlar, saygın kimseler.

<sup>218</sup> Kalem/yazı desteği.

### (Ma'zeret)

Yârân-ı nasafet-ittisâf <sup>219</sup> ve hullân-ı zevi'l-insâfdan <sup>220</sup> mercûdur <sup>221</sup> ki hilâl-i sutûrda, <sup>222</sup> hasbe'l-beşeriyye, <sup>223</sup> serzede-i zuhûr<sup>224</sup> olacak hatâ ve kusûrumuzu dâmen-i 'avf u 'âtfetleriyle<sup>225</sup> mestûr<sup>226</sup> buyuralar.

*Nist tâ kasr-ı ikmâli bihter ez- izhâr-ı 'ac*

*Dest-gîr tâ şinâver dest-i bâlâ gerdenist<sup>227</sup>*

### (Hutbe)

(Kâri'în), <sup>228</sup> elbette bâlâda<sup>229</sup> yazılan mukaddimeyi okudunuz ve sûret-i mecellede<sup>230</sup> bir târîh-i 'ibret-şimârîh<sup>231</sup> gösterdiniz. Mukaddime-i mezkûrenin<sup>232</sup> birkaç cihete şümûlü<sup>233</sup> var ise de en başlıcası, 'ulûm u ma'ârif-i İslâmiyyenin kîl ü

---

<sup>219</sup> Doğrulukla sıfatlanan dostlar.

<sup>220</sup> İnsaf sahibi sadık dostlar, insafperest.

<sup>221</sup> Rica olunur.

<sup>222</sup> Satır araları.

<sup>223</sup> İnsanlık gereği.

<sup>224</sup> Ortaya çıkma, meydana gelme.

<sup>225</sup> Af ve bağışlanma eteği.

<sup>226</sup> Örtme, setr etme.

<sup>227</sup> İnsanın kendisini kusursuz görmesi, aczini izhar etmesinden daha iyi değildir. Yüzüçüye yardım et ki elini yukarıya kaldırıp kurtulsun.

<sup>228</sup> Okuyucular.

<sup>229</sup> Yukarı.

<sup>230</sup> Ciltlenmiş bir şekilde.

<sup>231</sup> İbret sayılan bir tarih.

<sup>232</sup> Anılan giriş.

<sup>233</sup> Kaplama, ihata etme.

kâlden 'ibâret olduğuna dâ'ir ta'zîb-i perde-i sımâh<sup>234</sup> eden şâyî'adır. <sup>235</sup> Fe-subhânallâh <sup>236</sup> işbu hey'et-i mu'azzama-i nâciyemizin<sup>237</sup> tenvîr-i bâsıra-ı medeniyet<sup>238</sup> edip her cânibe şa'sa'a<sup>239</sup> bırakmış olduğu zamânlar, kîl ü kâl ile mi şa'sa'a [8] bırakmış idi. Yoksa 'ulûm-ı nâfî'a ve fûnûn-ı hikemiyye-i meşrû'a<sup>240</sup> sâyesinde eşi'a-i mihr-i kemâlâtiyle<sup>241</sup> mi âfâkı tutmuş idi. Elbette burası, vukû'ât-ı târîhiyyemizi<sup>242</sup> der-pîş-i mutâla'a<sup>243</sup> edenlere ma'lûmdur. Binâ'en-'aleyh uzun uzadıya ityân-ı edilleye<sup>244</sup> hâcet<sup>245</sup> göremeyiz. Fakat bizim için düşünülecek yer şurasıdır ki 'ulûm u ma'ârif-i milliyemizin şimdiki itibâr-ı terakkîsini<sup>246</sup> a'sâr-ı sâbıkadaki<sup>247</sup> hâl ve mertebesine nisbet eyledigimizde tefâvüt-i 'azîme<sup>248</sup> görürüz. Ve kendi ma'ârifleri sâyesinde çalışıp terakkî eden milel-i mütemeddinenin<sup>249</sup> medeniyet-i hâliyelerini bu günkü hâlimimize kıyâs etdigimizde, ne derece gerilemekte olduğumuzu buluruz.

---

<sup>234</sup> Kulak perdesini incitme, rahatsızlık verme.

<sup>235</sup> Söylenti.

<sup>236</sup> Yalnız Allah'ı teşbih eder ve eksik sıfatlardan tenzih ederiz.

<sup>237</sup> Kutuluşa eren büyük topluluk.

<sup>238</sup> Medeniyet gözünü aydınlatma, medeniyetin gelişmesine katkı sunma.

<sup>239</sup> Parlaklık, gösteriş.

<sup>240</sup> Şeriata uygun felsefi bilimler.

<sup>241</sup> Mükemmellik güneşinin ışıkları.

<sup>242</sup> Tarihi olaylar.

<sup>243</sup> İncelemek üzere önüne alma, gözleme.

<sup>244</sup> Delil getirme, ispat eme.

<sup>245</sup> İhtiyaç.

<sup>246</sup> İlerlemenin değeri.

<sup>247</sup> Geçmiş yüzyıllar.

<sup>248</sup> Büyük fark.

<sup>249</sup> Medeni milletler, Avrupalılar.

Mukaddime-i meşrûhada<sup>250</sup> muvâfık sûretde<sup>251</sup> hâme-güzâr-ı beyânımız<sup>252</sup> olduğu vecihle, her milletin mi'yâr-ı medeniyet ü terekkiyâtı<sup>253</sup> yine o milletce 'ulûm ve fûnûn-ı mütedâvilenin<sup>254</sup> intişâr u ta'ammümü hukûkuna tamâmen ve kâmilen ri'âyet olunmaktan 'ibâretidir. Rûz-ı intibâh-bürûz-ı cülûs-ı hazret-i hilâfet-penâhîden<sup>255</sup> beri memâlik-i şâhâne-nin<sup>256</sup> her yerinde müte'addid<sup>257</sup> mektebler ve islâhhânelerin tanzîm ü te'sisi bâbında bî-dirîğ<sup>258</sup> buyurulagelen müsâ'ade-i [9] mülûkâne,<sup>259</sup> mücerred<sup>260</sup> o kazıyyeye mebnî ya'nî mi'yâr-ı medeniyetimizin istikâmetine bir çâre-i serî<sup>261</sup> düşünmüş olmalarına mübtenîdir.<sup>262</sup> Lâkin bizler tenbelligimiz iktizâsınca, gündün güne gerilemekde ve bedeviyet<sup>263</sup> hâlinde yaşayanlar gibi vâdî-i betâletde<sup>264</sup> gezmekdeyiz. Hele birkaç seneden beri milletimiz arasında tekevvün<sup>265</sup>

---

<sup>250</sup> Şerh edilen mukaddime.

<sup>251</sup> Uygun şekilde.

<sup>252</sup> Kalemle yazılmış fikirler, yazılanlar.

<sup>253</sup> Medeniyet ve ilerleme ölçüsü.

<sup>254</sup> Geçerli olan fen ve ilimler.

<sup>255</sup> Halifelîğin kendisine sığındığı (hilafeti koruyan) padişah hazretlerinin tahta çıktığı gün.

<sup>256</sup> Padişahın hükümsürdüğü memleket.

<sup>257</sup> Birçok, türlü türlü.

<sup>258</sup> Elinden geleni yapan.

<sup>259</sup> Padişahın izni.

<sup>260</sup> Soyut, yalnız.

<sup>261</sup> Acele bir çözüm.

<sup>262</sup> Dayanan.

<sup>263</sup> Bedevilik, göçebelik.

<sup>264</sup> Uyuşukluk, gevşeklik vadisi.

<sup>265</sup> Vücuda gelmek, şekillenmek.

eden “efkâr-ı cedîde vü ‘atîka mes’elesi”<sup>266</sup> bizi birden bire tarîk-i medeniyete <sup>267</sup> sulûkdan <sup>268</sup> men’ eyledi. Ve işbu mübâyenet-i efkâr<sup>269</sup> sebebiyle, râbîta-i ittihâd u ittifâkımız<sup>270</sup> ‘ukde-i ihtilâl u nifâk<sup>271</sup> tatarruk<sup>272</sup> etmeğe başladı. İşte buna mebnî yek-dîgerimizin<sup>273</sup> efkârını ‘ale’ d-devâm<sup>274</sup> cerh ü tezyîf<sup>275</sup> ile uğraşiyor ve her birimiz kendi re’y-i mücerredimize<sup>276</sup> pey-rev<sup>277</sup> olup gidiyoruz.

Meselâ ba’zımız İslâmiyyetin, ya’nî salâbet-i dîniyyemizin<sup>278</sup> terakkiyât-ı medeniyete bir mâni’-i kavî <sup>279</sup> olduğu i’tikâdında<sup>280</sup> ve ba’zımız salâbet-i dîniyyenin terakkiyâtımız<sup>281</sup> çendân<sup>281</sup> mümâna’atı<sup>282</sup> olmayıp ancak şâh-râh-ı medeniyette derece-i matlûbeye<sup>283</sup> kadar ilerlemekliğimiz Avrupa kavânîn ü nizâmâtına<sup>284</sup> taklîd ile olabileceği efkârında ve

---

<sup>266</sup> Yeni ve eski fikirler meselesi.

<sup>267</sup> Medeniyet yolu.

<sup>268</sup> Yola girmek, başlamak.

<sup>269</sup> Fikirlerin farklılığı.

<sup>270</sup> Birlik ve beraberlik bağı.

<sup>271</sup> Kargaşa ve ayrılık düğümü.

<sup>272</sup> Yol bulup gitme.

<sup>273</sup> Birbirini, bir taraf öbür tarafı.

<sup>274</sup> Devamla, devam üzere.

<sup>275</sup> Çürütme ve alay etme.

<sup>276</sup> Şahsi fikir.

<sup>277</sup> Ardı sıra gitme, tabi olma.

<sup>278</sup> Dine özgü sağlamlık, dini metanet.

<sup>279</sup> Güçlü engel.

<sup>280</sup> Görüş, kanaat, inanç.

<sup>281</sup> O kadar, gerçi.

<sup>282</sup> Set çekme, engelleme.

<sup>283</sup> İstenilen derece.

<sup>284</sup> Kanunlar ve tüzükler.



kimimiz terekkiyât-ı medeniyyenin derece-i kemâle<sup>285</sup> îsâli<sup>286</sup> 'ulûm u fûnûn kaziiyelerinin bir hüsn-i hâl u idâre<sup>287</sup> tah-tında [10] olabileceğine ve ma'ârif-i milliyemiz ise neşr ü ta'mîmini der-'uhde<sup>288</sup> edenlerin ehliyetsizliğinden ve in-kilâbât-ı zamândan muhtelü'n-nizâm<sup>289</sup> bir hâle gelmiş ol-duğuna binâ'enber-muktezâ-yı vakt u hâl,<sup>290</sup> zebân-ı Fran-sevî<sup>291</sup> lâyıkı üzre tahsîl olunmadıkça ve o lisân üzre yazıl-mış olan kütüb-ı müdevvene<sup>292</sup> zebân-ı Türkîye<sup>293</sup> nakl ve terceme edilerek taht-ı intişâra<sup>294</sup> alınmadıkça, milletimizin muhtâc olduğu fûnûn u ma'ârifin dâ'ire-i terakkiyâta it-tisâli<sup>295</sup> mümkün olamayacağını bilmekte ve kendimizde bu tebâyün-i efkâra<sup>296</sup> aslâ ihâle-i sem'-i i'tibâr<sup>297</sup> etmeyip (Be-nim neme lâzım 'âlem nasıl olur ise olsun.) diyerek kendi âsâyîş ve râhatımızı aramakdayız.

---

<sup>285</sup> Kemal derecesi, mükemmel.

<sup>286</sup> Ulaşma, kavuşma.

<sup>287</sup> Güzel bir halde idare etme.

<sup>288</sup> Üstüne alma, yüklenme.

<sup>289</sup> Düzenin bozulması, karışıklığın baş göstermesi.

<sup>290</sup> Zamanın ve hâlin gereği üzere.

<sup>291</sup> Fransız dili, Fransızca.

<sup>292</sup> Yayımlanmış/tedvin edilmiş kitaplar.

<sup>293</sup> Türk dili, Türkçe.

<sup>294</sup> Basım aşaması, yayımlama.

<sup>295</sup> Kavuşma, bitişme.

<sup>296</sup> Fikirlerin farklılığı.

<sup>297</sup> İtibar kulağına yükleme; dinlememe.

Ey efkâr-ı erba'a sâhipleri,<sup>298</sup> böyle boş fikirlere zâhib<sup>299</sup> olmakdan ise devlet ve milletimizin menâfî'ini<sup>300</sup> mûceb<sup>301</sup> olacak ve terakkiyât-ı medeniyyemizin bekâsını te'mîn edebilecek yollar nelerdir ve nasıl kuvveden fi'ile ihrâc olunabilirler. Oralarını ârzû ve ihtâr edelim. Yoksa ihtimâlât<sup>302</sup> mutâla'ası pek kolay bir şeydir.

Avrupa kıt'ası zulümât-ı cehl ü ta'assubât<sup>303</sup> ile mâlâmâl<sup>304</sup> olduğu ve mihr-i cihân-tâb-ı medeniyyetin<sup>305</sup> ufk-ı aktâr-ı İslâmîyânda<sup>306</sup> **[11]** ser-zede-i zuhur olarak rûz-be-rûz<sup>307</sup> envâr-ı ma'ârif<sup>308</sup> burûzuyla<sup>309</sup> bütün âfâkı tutduğu zamânlar, salâbet-i dîniyyemiz, medeniyyetimize haylûlet<sup>310</sup> etmemiş iken bugünkü günde niçin haylûlet etsin? Ve kâffe-i düvel-i mevcûdenin<sup>311</sup> maksadı, teksîr-i ma'mûriyyet<sup>312</sup> ve servet-i ahâlînin esbâb-ı teshîliyesine<sup>313</sup> bezl-i makderet<sup>314</sup>

---

<sup>298</sup> Dört fikir sahipleri.

<sup>299</sup> Zanna uyan, kapılan.

<sup>300</sup> Menfaatler.

<sup>301</sup> İcap etmiş.

<sup>302</sup> İhtimaller.

<sup>303</sup> Câhillik ve taassup karanlığı.

<sup>304</sup> Dopdolu.

<sup>305</sup> Medeniyyetin dünyayı andınlatan güneşi.

<sup>306</sup> Müslümanların yaşadığı tarafların ufkü; İslam memleketleri.

<sup>307</sup> Günden güne.

<sup>308</sup> Eğitim ve öğretim ışığı.

<sup>309</sup> Görünme, ortaya çıkma.

<sup>310</sup> Yolu kapama, engel olma.

<sup>311</sup> Mevcut devletlerin hepsi.

<sup>312</sup> Gelişmişlik/bayındırlık işlerini çoğaltma.

<sup>313</sup> Kolaylaştıran sebepler.

<sup>314</sup> Kuvvet kullanma, güç dağıtma.

olup bu maksada nâ'iliyyet<sup>315</sup> için ittihâz<sup>316</sup> olunan vesâ'ilde<sup>317</sup> ise her birinin kendi memâlikinin<sup>318</sup> mevâkî'-i tabî'yyesine<sup>319</sup> ve ahlâk u 'âdât-ı ahâlîsine<sup>320</sup> muvâfık bir sûrette tanzîm-i kavânîn ü nizâmâtâ<sup>321</sup> mecbûriyyeti müte-hakkık<sup>322</sup> iken (millet-i İslâmiyye) 'unvânını alan koca bir devleti, teba'a<sup>323</sup> ve ahâlîsinin medeniyyetce terakkiyât-ı kâfiyyeye<sup>324</sup> nâ'il olmaları için ahlâk ve ihtiyâcâtlarına tev-fîkan,<sup>325</sup> nizâmât-ı mukteziyyeyi<sup>326</sup> tanzîmden<sup>327</sup> 'âciz görüp ol vechile Avrupalılara taklîd husûsunu teklîf etmek ve sa'âdet-i hâlimizi o yolda aramak ne vecihle<sup>328</sup> muvâfık-ı insâf u hamiyet<sup>329</sup> olsun? Hele tabî'at-ı medeniyyet<sup>330</sup> ve usûl u 'âdâtımıza<sup>331</sup> tevfiikan te'sîs olunmuş ve olunacak mahâkimin<sup>332</sup> kâffe-i harekâtını<sup>333</sup> ta'yîn ve tahdîde<sup>334</sup> kâfi,

---

<sup>315</sup> Murada erme, ele geçirme.

<sup>316</sup> Edinilme.

<sup>317</sup> Vesileler, sebepler.

<sup>318</sup> Memleketler.

<sup>319</sup> Doğal yerler, tabii mevkiler.

<sup>320</sup> Halkın ahlâk ve âdetleri.

<sup>321</sup> Kanun ve tüzüklerin düzenlenmesi.

<sup>322</sup> Doğruluğu meydana çıkan.

<sup>323</sup> Uyruk.

<sup>324</sup> Yeteri kadar ilerleme.

<sup>325</sup> Uygun olarak.

<sup>326</sup> Gerekli olan düzenlemeler.

<sup>327</sup> Düzenleme, belli bir düzene koyma.

<sup>328</sup> Yol, tarz.

<sup>329</sup> İnsaf ve hamiyete/fazilete uygun.

<sup>330</sup> Medeniyetin gereği.

<sup>331</sup> Usul ve âdetler.

<sup>332</sup> Mahkemeler.

<sup>333</sup> Hareketlerin tamamı.

<sup>334</sup> Belirleme ve sınırlandırma.

şerî'at-ı ğarrâ<sup>335</sup> gibi elimizde bir kânûn-ı Îlâhî<sup>336</sup> bulunduğu hâlde, onun bu bâbda mevcûd olan mesâ'il-i [12] ma'delet-mahâsal-ı ğûn-â-ğûnunu,<sup>337</sup> zamânın anlayabilecegi sûretle, lisân-ı 'Osmânîye<sup>338</sup> tercemeye himmet-i kâmile<sup>339</sup> sarf buyurursa, kavânûn u nizâmât-ı sâ'ireye<sup>340</sup> ihtiyâcımız olur mu? Ve bu kâbilden olarak, âbâ vü ecdâdımız taraflarından neşr ü ta'mîmi husûsuna ikdâmât-ı minvâliye<sup>341</sup> gösterilmiş ve zamânlar ile nihâde-i kütübhâne-i i'tibâr<sup>342</sup> iken *el-hâletü hazîhi*<sup>343</sup> âlûde-i ğubâr<sup>344</sup> olarak kûşe-i nisyânda<sup>345</sup> bırakılıp ğidâ-yı 'ases,<sup>346</sup> heder edilmiş ve *kemâ yenbaği*<sup>347</sup> taht-i in-tişâra alındığında, milletimizin hakîkî ve dâ'imî sûretde menâfi'-i mühimme<sup>348</sup> verilebilecegi der-kâr<sup>349</sup> bulunmuş olan nefîs kitâblarımız mevcûd iken medeniyet-i hâzıramıza hizmet eden 'ulûm u fûnûnun terakkiyâtını dâ'ire-i husûle<sup>350</sup> îsâl için degerli vakitlerimizi ve kıymetli zamânlarımızı lisân-ı Fransevî tahsîline sarf etmek ve o lisân üzere

---

<sup>335</sup> Parlak şeriat, şeriatın özü.

<sup>336</sup> İlahi kanun, Kur'an'ın hükümleri.

<sup>337</sup> Çeşit çeşit adaleti netice veren meseleler.

<sup>338</sup> Osmanlı dili, Osmanlı Türkçesi.

<sup>339</sup> Mükemmel gayret, tam bir himmet.

<sup>340</sup> Sair kanun ve tüzükler.

<sup>341</sup> Aynı tarzla sürekli çalışma.

<sup>342</sup> Değer/saygın kütüphanesine konulmuş.

<sup>343</sup> Şimdiki hâlde, bugün.

<sup>344</sup> Tozla karışmış, tozlanmış.

<sup>345</sup> Unutkanlık köşesi.

<sup>346</sup> Güvelerin yiyeceği.

<sup>347</sup> İcabettiği gibi, uygun şekilde.

<sup>348</sup> Çok önemli menfaatler.

<sup>349</sup> Ortada, açıkta.

<sup>350</sup> Ortaya çıkarma, meydana getirme.

olan te'lifâtın<sup>351</sup> zebân-ı Türkîye nakl u tercemesiyle uğraşıp intişârı husûsunu tahte'l-iltizâma<sup>352</sup> almak, iltizâm-ı kül-fet<sup>353</sup> değil mi? Saded-i bahse<sup>354</sup> münâsib bir su'âl vârid<sup>355</sup> olabilir ki: "Her vecihle ihtiyâcât-ı medeniyemize kâfi 'ulûm u fûnûnumuz mevcûd olduğu hâlde, kurûn-ı sâbıkadaki<sup>356</sup> gibi a'lâm-ı mudakkikîn<sup>357</sup> hazerâtı gibi, [13] zamânımızda niçin bir zât görülemiyor? Ve ma'ârif-i mevcûdemiz vesâtetiyle<sup>358</sup> numûne-i terakkî<sup>359</sup> olacak bir şey ne için meydân-ı vücûda<sup>360</sup> getirilemiyor?" Cevâbında (Tarîk-i tahsilde<sup>361</sup> cümlemiz birden yek-sâk-ı vifâk<sup>362</sup> olarak çalışıp çabalamadığımızdan ve sathî okuyup yazmakla iktifâ<sup>363</sup> eylediğimizden neş'et<sup>364</sup> ediyor. Ve daha doğrusu bir takım sebük-mağzân-ı 'asr<sup>365</sup> taraflarından ma'ârif-i milliyemiz 'aleyhinde söylenegelen i'tirâzât-ı şedîdenin<sup>366</sup>

---

<sup>351</sup> Yazılmış eserler.

<sup>352</sup> Düzen altına alma, kural belirleme.

<sup>353</sup> Sıkıntılı sayma, zorluk gerektirme.

<sup>354</sup> Asıl konuya dönme.

<sup>355</sup> Gelen, erişen.

<sup>356</sup> Eski, geçmiş yüzyıllar.

<sup>357</sup> Dikkatle inceleyen âlimler.

<sup>358</sup> Aracılık etme.

<sup>359</sup> İlerleme, gelişme örneği.

<sup>360</sup> Ortaya çıkarma, bulma, icad etme.

<sup>361</sup> Öğrenim yolu.

<sup>362</sup> Oy birliğiyle.

<sup>363</sup> Yetinme, kâfi görme.

<sup>364</sup> Meydana gelme, ileri gelme.

<sup>365</sup> Yüzyılın akılsızları, devrin beyinsizleri.

<sup>366</sup> Şiddetli itirazlar.

te'sîrinden havsala-i efkârımızı<sup>367</sup> bürümüş olan ahvâl-i ye's ü nevmûdîden<sup>368</sup> ileri gelir.) kelimâtiyle iktifâ edebiliriz.

Ahâlî ma'lûmunuz olsun ki her kavim u milletden her ferd, istikmâl-i vesâ'il-i hamiyet ü insâniyyetiyle<sup>369</sup> mükellef ve mensûb olduğu kavim ve millete zararlı olan iğfâlât<sup>370</sup> ve harekâtın ihtârîyle, iktidârı yetdiği mertebe, indifâ'ı<sup>371</sup> çâresine bezl-i ğayrete<sup>372</sup> borçludur.

Kâ'ide-i 'umûmiyye bu minvâl üzre tahkîm<sup>373</sup> edilmiş olduğu hâlde, her milletden ziyâde bahtlı, mes'ûd bir milletin efrâdından bulunulmada niçin menâfi'-i milliyemizi<sup>374</sup> mûcib<sup>375</sup> olan şeyleri [14] teblîğ ü ihtâr ve mazarrâtımızı<sup>376</sup> îkâ'<sup>377</sup> edenlerin indifâ'ına bezl-i iktidâr<sup>378</sup> etmeyelim. 'Acabâ bizler o kâ'ide ahkâmından hisse-mend<sup>379</sup> değil miyiz? Ne demek ya niçin devlet ve milletimizin menâfi'i yolunda sarf-ı mehâsin-i himmet<sup>380</sup> eylemiyor? Ve birbirimizi fi'ilen ve ma'nen teşvîkatda bulunmuyoruz? Biz o ğayretli babaların oğulları değil miyiz ki nâm-ı nâmîleri<sup>381</sup> pîrâye-bahş-ı

---

<sup>367</sup> Düşünce anlayışı.

<sup>368</sup> Ümitsizlik ve kararsızlık hâlleri.

<sup>369</sup> Hamiyet ve insanlık sebeplerini tamamlama.

<sup>370</sup> Gafletler, kandırmalar.

<sup>371</sup> Defolma, kovulma.

<sup>372</sup> Gayret sarfetme.

<sup>373</sup> Sağlamaştırma.

<sup>374</sup> Milli menfaatler.

<sup>375</sup> İcap eden, gerektiren.

<sup>376</sup> Zarar verme.

<sup>377</sup> Yapma, yaptırma.

<sup>378</sup> Kuvvet kullanma, güç sarfetme.

<sup>379</sup> Hisseli, hissesi olan.

<sup>380</sup> Himmetin özelliklerini kullanma.

<sup>381</sup> Ünlü isimler, meşhur adlar.

sahâyif-ı tevârîhdir;<sup>382</sup> niceye dek onların eser-i 'âlîlerine<sup>383</sup> iktifâ ile iftihâr eylemeyelim? İktifâ edilmede ne yapalım? Onlardan bize intikâl eden 'ulûm u fûnûnu ele alalım. Ve kaybetdiğimiz şân ü şerefi î'âdeye çalışalım.

Kütüb-i nefîsemizin<sup>384</sup> 'utekâ<sup>385</sup> gibi ism-i bî-müsemmâ<sup>386</sup> şekline girmesinde ve kütübhânelerde kalıp yed-i beyzâ<sup>387</sup> misillü ceyb-i ğaybî-i münzel<sup>388</sup> etmesinde ve hey'et-i esâmi-sinden<sup>389</sup> ekserisinin bile sahâyif-i elsineden<sup>390</sup> hakk<sup>391</sup> olunmuş dereceye gelmesinde ne ma'nâ vardır? Âyâ<sup>392</sup> terakkiyât-ı medeniyyemizi kendi 'ulûm ve fûnûn-ı milliyemizin hâricinde aramamak, ne fâ'ideyi müstelzim<sup>393</sup> olabilecektir? Bilâ-tereddüd<sup>394</sup> beyân edebiliriz ki ma'ârif-i ecnebiyeyi<sup>395</sup> telakkî ve kabûl eylemekliğimizin bize bahş edeceği menâfi'in, kendi 'ulûm ve fûnûnumuzun intişâr u ta'ammümü **[15]** takdirinde, terakkiyât-ı maddiye ve ma'neviyemiz<sup>396</sup> hakkında vereceği te'minât-ı kâfiye<sup>397</sup> sâye-

---

<sup>382</sup> Tarih sayfalarını süleyen.

<sup>383</sup> Değerli eser.

<sup>384</sup> Nefis, güzel kitaplar.

<sup>385</sup> Azâd olunmuş köle ve cariye.

<sup>386</sup> İsmi olup da kendisi olmayan, (Hüma kuşu gibi).

<sup>387</sup> Hz. Musa'nın mucizesi olan beyaz eli.

<sup>388</sup> Gökten indirilmiş gayb kesesi, gayb durumu.

<sup>389</sup> İsimler topluluğu.

<sup>390</sup> Dillerin sayfaları.

<sup>391</sup> Kazmak.

<sup>392</sup> Acaba.

<sup>393</sup> Gerektiren, gereken.

<sup>394</sup> Tereddütsüz, şüphesiz.

<sup>395</sup> Yabancı eğitim ve öğretim.

<sup>396</sup> Maddi ve manevi ilerleme.

<sup>397</sup> Yeteri güven.

sinde kesb edebileceğimiz<sup>398</sup> menâfi'-i celîle<sup>399</sup> ve fevâ'id-i cemîle<sup>400</sup> derecâtına vâsıl olamayacağı, nezd-i ulü'l-besâ'irde<sup>401</sup> münker<sup>402</sup> degildir.

Egerçi<sup>403</sup> sanâyi' ve sâ'ir hünere dâ'ir menâfi'-i ecnebî<sup>404</sup> cihe-tinde ilerlemiş ve politikaca lisân-ı ecnebî<sup>405</sup> 'umûm lisânı olmuş olduğuna nazaran, o cihetlerde revâc<sup>406</sup> bulan kâlâ-yı bâlâ-kıymet-i sanâyi' u hünere<sup>407</sup> tâlib olmamak ve lisân-ı mezkûru<sup>408</sup> öğrenip o yüzden dahisîne-i cân-güdâz,<sup>409</sup> mukâvemet-i mukteziyyeyi<sup>410</sup> zîb-i tîrdân-ı ihtiyât<sup>411</sup> eylememek, kâ'ide-i hikemiyeye muhâlif idüğü der-kârdır. Ancak bu bâbda,<sup>412</sup> bunca sahâbî-i kirâm<sup>413</sup>mevcûd ve pâ-bercâyı hizmet-i su'âd-tevfûd<sup>414</sup> iken onları mesâlih-i

---

<sup>398</sup> Kazanma, elde etme.

<sup>399</sup> Büyük menfaatler.

<sup>400</sup> Güzel faydalar.

<sup>401</sup> Basiret sahibi kimselerin yanı.

<sup>402</sup> İnkâr edilen.

<sup>403</sup> Her ne kadar, olsa da.

<sup>404</sup> Yabancı faydaları.

<sup>405</sup> Yabancı dil, Fransızca.

<sup>406</sup> Kıymet, değer.

<sup>407</sup> Sanayi ve zenaatın çok değerli kumaşı.

<sup>408</sup> Zikredilen dil, (Fransızca).

<sup>409</sup> "sîne" kelimesi matbu metinde "esense-i" şeklinde yazılmıştır. "Can yakan sine, göğüs" anlam itibariyle bağlama daha iyi uyduğu kanaatindeyiz.

<sup>410</sup> Gerekli olan direnç.

<sup>411</sup> Tedbir sadakının/ok mahfazasının süsü.

<sup>412</sup> Konu, mevzu.

<sup>413</sup> Hz. Muhammed'in değerli arkadaşları, sahabeler.

<sup>414</sup> Kendi ihtiyarınca hizmet.



mu'ayyenelerinden<sup>415</sup> işğâl etmemek hikmet-i bâliğasına<sup>416</sup> mebnî, yalnız Zeyd bin Hârise Hazretlerini<sup>417</sup> ta'lîm-i lisân-ı ecnebîye<sup>418</sup> tahsîs<sup>419</sup> buyurmuş olan Cenâb-ı Peyğamber-i zî-şânın<sup>420</sup> eser-i sa'âdet-güsterine<sup>421</sup> iktifâ etmemek ve halkı 'umûmî o cihete terğîb<sup>422</sup> ile müseyyeb-i ru'ûs-i batâlet<sup>423</sup> etmek, şimdiye degin ne vefâ'idi müntec<sup>424</sup> olabilmışdır ki ba'd-ez-în<sup>425</sup> olacağına intizâr<sup>426</sup> edelim? [16] Ahâlî ecne-bîden bize bir meded yokdur. İş yine bizim ğayret ve him-metimize kalmışdır.

*Kâtî'-ı râh-ı terakkî mî-şevved taklîd-i ğayr*

*Dâmen-i în-ser ü pâder-gil nemî yâbed girift<sup>427</sup>*

---

<sup>415</sup> Kararlaştırılmış işler.

<sup>416</sup> Beliğcesine hikmet.

<sup>417</sup> Eshâb-ı kiramın büyüklerinden ve Peyğamber efendimizin azadlı kölesi. Tahminen miladi 575 yılında doğmuş olup, annesi Su'da binti Salebe'dir. Künyesi oğluna nisbetle "Ebû Üsâme'dir." Yemenli'dir. Daha fazla bilgi için bkz.

<http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Hayatlar/EshabiKiram/Detay/ZEYD-BIN-HARISE-radiyallahu-anh/915>.

<sup>418</sup> Yabancı dil öğretimi.

<sup>419</sup> Has kılma, özel.

<sup>420</sup> Şanlı Peyğamber Efendimiz.

<sup>421</sup> Saadet/mutluluk veren davranış.

<sup>422</sup> Rağbetlendirme, isteklendirme, teşvik.

<sup>423</sup> Tembelliğin başı olan uyuşukluk.

<sup>424</sup> Netice, sonuç.

<sup>425</sup> Bundan sonra.

<sup>426</sup> Bekleme, bekleyiş.

<sup>427</sup> Başkalarını taklit terakkiye engeldir. Baştan ayağa çamurda olan kimse kurtulamaz.

Bir kerre kendi âgûş-ı terbiyyelerinde<sup>428</sup> yetişen fünûn u ma'ârif sâyesinde çalışan milletlere bakınız ki ğayret ve hamiyyetlerinin semeresi<sup>429</sup> olarak şâh-râh-ı medeniyette ne vâsi'<sup>430</sup> ve 'azîm yol almışlar. Ve bil-'akis beyâbân-ı tekâsül ü terâzide<sup>431</sup> dolaşanlar ve sengistân-ı tezezbüb ü iğtişâşda<sup>432</sup> gezenler, ne nokta-i cehâlet ve bedeviyette durup kalmışlardır. İşte bu dakîkaya her vakit 'atf-ı nazar-ı dikkat<sup>433</sup> eyelmeli ve her vecihle terakkiyât-ı hakîkiyemize medâr<sup>434</sup> olabilecek usûle rî'âyeti elden bırakmamalıyız.

Hele terakkiyâtımız usûlünün en başlıcası, çocuklarımızın terbiye ve ta'lîmleri kaziyesidir; ne ğafletdir ki bu kaziyeyi hiç nazar-ı i'tinâyâ<sup>435</sup> aldığımız yoktur. Ya'nî çocuklarımızın ne terbiyelerinin ve ne de ta'lîm ü ta'allümlerinin<sup>436</sup> husûsâtına bakdığımız vardır. Bunlar<sup>437</sup>istedikleri gibi mektebe gidip gelirler ve diledikleri mahallerde dolaşırlar ve sokaklarda [17] şamâtalar ederek ve birbirine sövüp sayarak yaramazlıkta bulunurlar. İçlerinden kemâl-i tena'um u refâh<sup>438</sup> ile perverde<sup>439</sup> olanlar dahi bir dereceye kadar mekânetli<sup>440</sup> görünürlerse de lâlâlarının humk u belâhetle-

---

<sup>428</sup> Terbiye kucağı.

<sup>429</sup> Meyve, bir şeyin sonucunda elde edilen netice.

<sup>430</sup> Geniş.

<sup>431</sup> Tenbellik ve uyuşukluk çözü.

<sup>432</sup> Anarşi ve kararsızlığın taşı yolları, kargaşa ortamı.

<sup>433</sup> Dikkatli bakışları bir tarafa çevirme, dikkatle bakma.

<sup>434</sup> Ayine, ayna.

<sup>435</sup> İtinâlı, dikkatli bakış; göz önünde bulundurma.

<sup>436</sup> Öğretim ve öğrenme.

<sup>437</sup> Metinde "bunların" şeklinde yazılmış.

<sup>438</sup> Tam bir nimet ve bereket.

<sup>439</sup> Beslenen, büyütülen.

<sup>440</sup> Ağırbaşlı, metanetli.

rinden<sup>441</sup> nâsî başka yüzden terbiyesizliği ele alırlar. Bizler isek bu hâlleri aslâ mühimsemeyip, her türlü etdiklerini çocukluklarına haml<sup>442</sup> eder ve ara sıra emr-i terbiyyelerini<sup>443</sup> tahattür<sup>444</sup> etdigimizde: (Oğlum okuyup yazıyor musun?) su'âl-i mücerrediyile<sup>445</sup> iktifâ eyleriz. Bunlar bu usûl u 'âdet ile on altı-on yedi yaşına varır varmaz ve bu müddet içinde tabî'î olarak birkaç harf beller bellemez, kendilerini kaleme<sup>446</sup> sokmağa çabalarız. Ve "el-hamdulillâh oğlumuzu büyüttük ve okutduk güzel yazıya alışdı ve terbiye görüp 'ilme çalışdı. Artık kaleme girsin, me'mûriyet alsın, menâsıba<sup>447</sup> geçsin, kesb-i tayahhüz<sup>448</sup> etsin; bilmem ne yapsın..." hülyâlarıyla emr-i ta'ayyüşleri<sup>449</sup> bâbında, bir de hazîne-i devlete<sup>450</sup> göz dikeriz. Kız çocuklarımıza gelince, bunlar dahi siyâhu beyâzdan fark edinceye kadar mahalle mekteblerine devâm edip lâzıme-i hâlleri<sup>451</sup> olduğu üzre, hânelerinde nakş-bendân-ı kârgâh-ı ikâmet<sup>452</sup> olur; sî-pâre-i ders ü kırâ'atı,<sup>453</sup>

---

<sup>441</sup> Ahmak ve düşüncesiz.

<sup>442</sup> Yük, yüklenme.

<sup>443</sup> Terbiye/eğitim işi.

<sup>444</sup> Hatırlatma.

<sup>445</sup> Yalnızca soru sorma.

<sup>446</sup> Divân-ı Hümayûn'a dâhil sınıflardandır. Kitâbet sınıfı olarak da bilinir. Bürokrasi, diplomasi ve malî işlerden sorumlu, kısacası defter işlerinden sorumlu kişiler bu sınıfa dâhildir.

<sup>447</sup> Makam, mevki.

<sup>448</sup> Çalışma alanında yer tutma, ehemmiyet kazanma, yer edinme.

<sup>449</sup> Yiyip içme işi.

<sup>450</sup> Devlet hazinesi.

<sup>451</sup> Hâlin gereği.

<sup>452</sup> Meskenlerin/oturulan evlerin atölyelerinde nakış işleme.

<sup>453</sup> *Kur'an-ı Kerim*'in otuz cüzünü ders alıp kiraatine göre okuma.

vaz'-ı tākçe-i [18] nisyân<sup>454</sup> edip pîre-zen-i laklakiyâtdan<sup>455</sup> istimâ'-ı zevk-yâb<sup>456</sup> ile eğlenirler ve kezâ...ve kezâ... İmdi bunlar, bu harekât-ı nâ-meşrû'ayı<sup>457</sup> 'âdet edinirler. Ya'nî bu hâl u şân ile büyürler ise o vakit terbiye-i 'umûmiyyemiz<sup>458</sup> ne dereceye varacak ve ne kadar rezâlet ü şenâ'ate<sup>459</sup> sebebiyyet verecektir? 'Asrımız hanımlarının cem'iyetgâhlarında<sup>460</sup> ve eglence mahallerinde serbestâne gezinmekte ve âdâb-ı millet-i İslâmiyyeyi<sup>461</sup> pây-mâl<sup>462</sup> eder derecesine birtakım harekât-ı lâ'ubâliyânede<sup>463</sup> bulunmakta oldukları, vaktiyle peder ve mâderleri<sup>464</sup> taraflarından emr-i terbiyeleri bâbında revâ görülen ihtimâmsızlık<sup>465</sup> semeresi değil de nedir?

Hulâsa-i kelâm,<sup>466</sup> şe'â'ir-i insâniyyet<sup>467</sup> ve âdâb-ı millete<sup>468</sup> münâfi<sup>469</sup> herekâtın men'î ve 'umûmun bir dâ'ire-i terbiye-

---

<sup>454</sup> Unutkanlık kemerinde bırakma, unutma.

<sup>455</sup> Boş konuşan koca karı.

<sup>456</sup> Zevkle dinleme.

<sup>457</sup> Şeriata uymayan, uygunsuz davranışlar.

<sup>458</sup> Genel/örgün eğitim.

<sup>459</sup> Rezillik ve kötülük.

<sup>460</sup> Dernek ve toplanma merkezleri.

<sup>461</sup> Müslümanların ahlak kuralları.

<sup>462</sup> Ayak altına alma.

<sup>463</sup> Laubali/saygısız hareketler.

<sup>464</sup> Baba ve anne.

<sup>465</sup> Özen göstermeme, ilgisizlik.

<sup>466</sup> Özetle, sözün kısası.

<sup>467</sup> İnsanlığın âdetleri, simgeleri/işaretleri.

<sup>468</sup> Halkın âdetleri.

<sup>469</sup> Zıt, ters.

de<sup>470</sup> tevhîd ü cem'i<sup>471</sup> ve medeniyetce muhtâc olduğumuz islâhâtın mevki'-i husûle<sup>472</sup> gelmesine haylûlet edip ve edecek mevânî'in<sup>473</sup> ref' ü def'i<sup>474</sup> husûslarına cümlemiz tarafından sarf-ı nakdîne-i ihtimâm<sup>475</sup> edilmedikçe, ber-vefk-i dil-hâh, <sup>476</sup> terakkî edemeyeceğimiz bî-iştibâhdır. <sup>477</sup> Hemen Cenâb-ı Hak, cümleyi tevfikât-ı samedaniyyesine<sup>478</sup> mazhariyyete muvaffak buyursunlar. Âmîn.

*Men ân çe şart belâğest bâ tû goftem bâz  
Tû hâh ez suhenem pend gîrû hâh me-gîr<sup>479</sup>*

(Refîk-i mukâbeleci-i kalem-i dîvân-ı ahkâm<sup>480</sup> Muhyîddîn Mahvî)

---

<sup>470</sup> Eğitim, terbiye dairesi.

<sup>471</sup> Birlik ve bir araya toplama.

<sup>472</sup> Meydana çıkma, istenilen şeyin gerçekleşmesi.

<sup>473</sup> Maniler, engeller.

<sup>474</sup> Ortadan kaldırıp uzaklaştırma.

<sup>475</sup> Özenle biriktirilen sermayeyi harcama.

<sup>476</sup> Gönlüne uygun olarak, istediği gibi.

<sup>477</sup> Şüphesiz.

<sup>478</sup> Hiçbir şeye muhtaç olmayan Allah'ın ihsan ettiği başarı.

<sup>479</sup> Ben hangi şartlarda sözlerimi sana ulaştırmaya çalışıyorum. Gene de sen sözlerimi ister nasihat olarak al ister alma.

<sup>480</sup> Divân-ı ahkâm (Yargıtay Dairesi) kaleminde (yazı işleri) temize çekilmiş yazıları müsveddeleriyle karşılaştıran kâtip yardımcısı.

## Mazbûtatü'l-fünûn

Nüsha Cumâde'l-ûlâ<sup>481</sup> Sene

2

1

1289

### (Mevâdd-ı Münderice)<sup>482</sup>

Taksîmü'l-'ulûm, <sup>483</sup> matlab, <sup>484</sup> 'ilm-i lüğat, <sup>485</sup> 'ilm-i sarf, <sup>486</sup> 'ilm-i nahv, <sup>487</sup> 'ilm-i ma'ânî, <sup>488</sup> 'ilm-i beyân, <sup>489</sup> 'ilm-i bedî', <sup>490</sup> 'ilm-i 'arûz. <sup>491</sup> Sâhib-i imtiyâzın <sup>492</sup> hâtemiyle <sup>493</sup> mahtûm <sup>494</sup> olmayan nüshalara sâhte nazarıyla bakılarak tâbi' <sup>495</sup> ve nâşirleri<sup>496</sup> mes'ûl tutulacaklardır.

---

<sup>481</sup> Hicri takvime göre aylardan birinin adı.

<sup>482</sup> İçinde bulunan madeler, konu fihristi.

<sup>483</sup> İlimlerin sınıflandırılması, kısımlara ayrılması.

<sup>484</sup> Bölüm.

<sup>485</sup> Sözlük ilmi.

<sup>486</sup> Kelime bilgisi morfoloji bilimi.

<sup>487</sup> Sözdizimi, sentaks ilmi.

<sup>488</sup> Sözün maksada uygunluğundan bahsedilen ilim. Kelime ve cümlelerle anlatım arasındaki ilişkileri anlatan belagatin bir koludur.

<sup>489</sup> Sözü anlaşılabilir şekilde açık söyleme ilmi; teşbih, mecaz, kinaye vs.den bahsedilen belagatin bir dalı.

<sup>490</sup> Sözü süslemek için kullanılan ve mecaz dışı sanatları ihtiva eden belagatin bir şubesidir.

<sup>491</sup> Hecelerin uzunluk ve kısalıklarına dayanan vezin ilmi.

<sup>492</sup> İmtiyaz sahibi.

<sup>493</sup> Mühür.

<sup>494</sup> Mühürlenmiş.

<sup>495</sup> Tab' eden, bastıran.

<sup>496</sup> Neşreden, yayımlayanlar.

## [20] (Taksîmü'l-'Ulûm)

Ma'lûm ola ki efrâd-ı müslimînden<sup>497</sup> her ferдин üzerine tahsîli farz-ı 'ayn<sup>498</sup> olan ya'nî delîl-i kat'î<sup>499</sup> ile sâbit olup bir vecihle terkine mesâğ<sup>500</sup> gösterilemeyen ve farziyyetini inkâr eden kimsenin küfründe iştibâh<sup>501</sup> edilemeyen 'ulûm-ı celîle-i şer'iyye,<sup>502</sup> bi'l-istikrâ'<sup>503</sup> üç 'ilimden 'ibâretdir ki birincisi: 'Akâ'id-i dîniyye<sup>504</sup> denilen ('ilm-i tevhîd),<sup>505</sup> ikincisi: Hazerât-ı evliyâ'ullâhın<sup>506</sup> (kadsenallâhu bi-esrârehim)<sup>507</sup> sohbet-i seniyyeleri<sup>508</sup> berekâtiyle iktisâb<sup>509</sup> olunan ve ahvâl-i kalbiyyeye<sup>510</sup> ta'alluk<sup>511</sup> tutan ('ilm-i siyer),<sup>512</sup> üçüncüsü: Nûrâniyyet-i a'mâl-i dîniyyeye<sup>513</sup> vesîle-i mazhariyyet<sup>514</sup>

---

<sup>497</sup> Müslüman fertler.

<sup>498</sup> Her müslümanın yerine getirmesi gereken emirler.

<sup>499</sup> Kesin kanıt.

<sup>500</sup> Müsaade, izin.

<sup>501</sup> Şüphe.

<sup>502</sup> Şeriata uygun yüksek ilimler.

<sup>503</sup> Bir konu hakkında geniş, derinlemesine araştırma.

<sup>504</sup> Dini inançlar.

<sup>505</sup> Allah'ın birliğini anlatan ilim; tevhid ilmi, kelim ilmi.

<sup>506</sup> Evliya hazretleri, Allah'ın saygın dostları.

<sup>507</sup> Allah onların sırlarıyla bizi kutsasın.

<sup>508</sup> Yüce, değerli sohbet.

<sup>509</sup> Kazanma, edinme.

<sup>510</sup> Kalbin hâlleri.

<sup>511</sup> Alakalı, ilgisi olma.

<sup>512</sup> "siyer" kelimesi metinde "sır" şeklinde yazılmıştır. Siyer (Hz. Peygamberin hayat hikâyesini ve peygamberlik mücadelesini anlatan ilim dalı) ilmi.

<sup>513</sup> Dini amellerin/fiillerin nuru.

<sup>514</sup> Mazhar olma, elde etme sebebi.

olmak intibâh-ı feyz-â-feyzini<sup>515</sup> bahş için mevzû' ve ('ilm-i fıkıh)<sup>516</sup> denmekle meşhûr olan 'ilm-i şerî'atdır.<sup>517</sup> Ve ümmet-i müslime<sup>518</sup> üzerine tahsîli farz-i kifâye<sup>519</sup> 'add olunan ya'nî efrâd-ı müslimînden ba'zısının ta'allümü, bâkîlerinden emr-i tahsîli<sup>520</sup> iskât<sup>521</sup> eden 'ulûm-ı şerîfe<sup>522</sup> dahi 'alâ-tarîki't-tafsîl ve't-tahkîk,<sup>523</sup> yetmiş üç olup bi't-tedâhül<sup>524</sup> ya'nî 'alâ-vechi'l-iktisâr<sup>525</sup> yedir. Birincisi: Lüğat, sarf, nahiv, ma'ânî, beyân, bedî', 'arûz, karzu's-şî'r,<sup>526</sup> inşâ,<sup>527</sup> muhâzarât-dan<sup>528</sup> 'ibâret olan ('ulûm-ı edebiyeye),<sup>529</sup> ikincisi: ('ulûm-ı hikemiyye-i meşrû'a),<sup>530</sup> üçüncüsü: ('İlm-i tefsîr), dördüncüsü: ('İlm-i hadîs), beşincisi: ('İlm-i usûl-i fıkıh),<sup>531</sup> altıncısı: ('İlm-i ferâ'iz),<sup>532</sup> yedincisi: ('İlm-i kırâ'at)<sup>533</sup> dır. Tecvîd dahi 'ilm-i kırâ'atden ma'dûddur. Lâkin ba'zı efâzıl-ı 'ulemâ-i

---

<sup>515</sup> Çok bereketli uyanış.

<sup>516</sup> İslam hukuku ilmi.

<sup>517</sup> Şeriat ilmi.

<sup>518</sup> Müslüman ümmeti.

<sup>519</sup> Her müslümanın yerine getirmesi beklenmeyen emirler; bir kısmının yapmasıyla diğerlerinin sorumluluktan kurtulduğu işler.

<sup>520</sup> Öğrenme işi.

<sup>521</sup> Düşürme.

<sup>522</sup> Şerefli ilimler.

<sup>523</sup> Geniş (anlatımlı) ve araştırma yoluyla.

<sup>524</sup> İççe geçerek, karışmış halde.

<sup>525</sup> Kısaltarak, kısaltma yoluyla.

<sup>526</sup> Şiir söyleme.

<sup>527</sup> Düzyazı kurallarını anlatan ilim.

<sup>528</sup> Faydalı bilgiler ilmi.

<sup>529</sup> Edebi ilimler.

<sup>530</sup> Şeriata uygun hikmetli ilimler.

<sup>531</sup> Nazari hukuk ilmi, fıkıh usûlü.

<sup>532</sup> İslam'ın miras hukuku ilmi.

<sup>533</sup> *Kur'an-ı Kerim*'i düzgün ve kusursuz okuma ilmi.



a'lâmın<sup>534</sup> mezheblerine göre Kur'ân-ı 'azîmü's-şânı<sup>535</sup> 'ilm-i kırâ'ata âşinâ<sup>536</sup> bir üstâd-ı hâzıkdan<sup>537</sup> tecvîd<sup>538</sup> ile bi'l-müşâfehe<sup>539</sup> ahz ü telakkî eylemek farz-ı 'ayndır. Ve bütün kurrâ'-iberere<sup>540</sup> (eyyedehümüllâhu bi-rûhi'l-kuds)<sup>541</sup> bu mezhebe zâhibdirler. [21] Ve emr-i tahsîlinde nehy-i şer'<sup>542</sup> vârid olan 'ulûm dahi ('ulûm-ı hikemiyye-i ğayr-ı meş-rû'a)dır<sup>543</sup> ki ('ilm-i ahkâmu'n-nücûm)<sup>544</sup> ve ('ilm-i cifir)<sup>545</sup> ve ('ilm-i remil)<sup>546</sup> ve ('ilm-i nîrencât)<sup>547</sup> ve tılsımât<sup>548</sup> ve 'azâ'im<sup>549</sup> dedikleri ('ilm-i sihir)dir.<sup>550</sup> Egerçi mutlakâ 'ilm-i kelâmı<sup>551</sup> dahi ba'zılar bu nev'den 'add eylemiş ve "mevzû'u"<sup>552</sup> zât ve sıfât-ı celîle-i İlâhiyye<sup>553</sup> olmağla, bu

---

<sup>534</sup> Seçkin, meşhur âlimlerin faziletlieleri.

<sup>535</sup> Şanı yüce *Kur'an-ı Kerim*.

<sup>536</sup> Bildik, tanıdık.

<sup>537</sup> Uzman hekim.

<sup>538</sup> *Kur'an-ı Kerim*'i usulüne bağlı kalarak okuma ilmi.

<sup>539</sup> Ağızdan/dudaktan dinleyerek.

<sup>540</sup> *Kur'an-ı Kerim*'i yedi kıraat ve on rivayet dâhilinde okuyan takva ehli kimseler.

<sup>541</sup> Allah, Cebrail ile onları desteklemiştir.

<sup>542</sup> Şeriatın yasakladığı hususlar.

<sup>543</sup> Şeriata uymayan felsefî ilimler.

<sup>544</sup> Astroloji ilmi.

<sup>545</sup> Harflerin sayı değerlerinden mana çıkararak elde edilen ilim.

<sup>546</sup> Kum üzerine çizgiler çizilerek bakılan bir fal çeşidi, kum falı.

<sup>547</sup> Efsunla, tılsımla ilgili şeylerin ilmi.

<sup>548</sup> Tılsımlar ilmi.

<sup>549</sup> Âfetlere ve hastalıklara şifalı olması için okunan dualar, ruhları yönetme.

<sup>550</sup> Sihir, büyü ilmi.

<sup>551</sup> Kelam ilmi.

<sup>552</sup> Konu.

<sup>553</sup> Allah'ın yüce zat ve sıfatları.

bâbda derece-i kifâyenin mâ-fevkinde<sup>554</sup> olarak, ğavâmızât-ı felâsifeden <sup>555</sup> bahs eden tarafın pek çok müşkilât u şübehâtı<sup>556</sup> dâ'î<sup>557</sup> olacağını ve insanı, münâkaşât-ı felsefiyye<sup>558</sup> belâsıyla istihsâl-i kemâlâtdan<sup>559</sup> mahrûm bırakacağını ve lâ-siyyemâ<sup>560</sup> mezâhib-i bâtıleye<sup>561</sup> mâ'il<sup>562</sup> etdireceğini'' bu zehâba delîl göstermiş iseler de bunların şu bâbda olan akvâli,<sup>563</sup> edillesi<sup>564</sup> kat'iyeye-i yakîne<sup>565</sup> ve me'hazı,<sup>566</sup> kitâb ve sünnet-i nebeviyye<sup>567</sup> olmakdan nâşî, 'ulûm-ı hikemiyye-i meşrû'anın eltafi<sup>568</sup> ve belki tevsîk-i 'akâ'id-i dîniyyeye<sup>569</sup> derkâr olan hizmeti cihetiyle, 'ulûm-i şer'iyenin eşrefi bulunan ve zamânımızda kırâ'at olunan 'ilm-i kelâm hakkında olmadığı, serd<sup>570</sup> olunan delîllerinden müstebândır.<sup>571</sup> Nitekim 'ilm-i ahkâm-ı nucûmun dahi evkât-ı 'ameliyyât-i

---

<sup>554</sup> Üzerinde, üstünde.

<sup>555</sup> Filozofların kapalı sözleri.

<sup>556</sup> Zorluklar ve şüpheler.

<sup>557</sup> Sebep, sebep olan.

<sup>558</sup> Felsefi tartışmalar.

<sup>559</sup> Olgunluk kazanma, güzel şeyler elde etme.

<sup>560</sup> Özellikle.

<sup>561</sup> Bâtıl mezhepler, boş yollar.

<sup>562</sup> Meyilli, istekli.

<sup>563</sup> Sözler.

<sup>564</sup> İşaretler.

<sup>565</sup> Kesin, doğru bilgi.

<sup>566</sup> Kaynak.

<sup>567</sup> *Kur'an-ı Kerim* ve Hz. Peygamber'in sünneti.

<sup>568</sup> Faydalar, yilikler.

<sup>569</sup> Dini inancın sağlamaştırılması.

<sup>570</sup> Söz söyleme, ortaya koyma.

<sup>571</sup> Alınmış, nakledilmiş.

şer'iyyeyi<sup>572</sup> mübeyyen<sup>573</sup> olacak derecesini tahsil, bîrûn-ı ahkâm-ı nehy<sup>574</sup> idügi erbâb-ı kemâlâta<sup>575</sup> 'ayândır.<sup>576</sup>

Cifir ile remil ve nîrencâtu sihir 'ilimlerini tahsîl bâbındaki nehy-i şer'î dahi ba'zısının münâsebât-ı tabî'iyye-i hurûfa<sup>577</sup> ve sırr-ı tenâsüb-i a'dâda<sup>578</sup> vukûf-ı tâmm<sup>579</sup> hâsıl olmayınca, kavâ'id-i mebsûtasından<sup>580</sup> hîç birinin anlaşılamayacağı ve zamânlar ile a'mâl-i kuvâ-yı fikriye<sup>581</sup> edilerek zevâbıt u kavâ'id-i ma'hûde<sup>582</sup> gereği gibi anlaşılabilir, istihrâcâtının<sup>583</sup> kat'<sup>584</sup> ve yakîn ifâde edemeyeceği ve ba'zısının da müşterîlerinin tehî-kîse-i bâzâr-ı idbâr<sup>585</sup> olacakları ya'nî o yolda sarf edilen nakdîne-i [22] mesâ'inin<sup>586</sup> haybet ü hüs-rândan<sup>587</sup> başka nesneyi müntec olamayacağı husûsâtına mübtenîdir.

---

<sup>572</sup> Şeriatla ilgili uygulamalı (namaz ve oruç gibi) ibadetlerin vakitlerinin tesbiti.

<sup>573</sup> Açıklanmış.

<sup>574</sup> Yasak hükümlerin dışı.

<sup>575</sup> Kemal ehli, bilgin kimseler.

<sup>576</sup> Açık, belli.

<sup>577</sup> Harflerin doğal münasebeti.

<sup>578</sup> Sayıların birbiriyle uyumluluk sırrı.

<sup>579</sup> Tam bir bilgi.

<sup>580</sup> Yaygın kurallar.

<sup>581</sup> Fikri kuvvetin/niyetin işleri.

<sup>582</sup> Bilinen kural ve kaideler.

<sup>583</sup> Çıkarılan hüküm ve mana.

<sup>584</sup> Kesme, kesilme.

<sup>585</sup> Talihsizlik pazarının boş kesesi.

<sup>586</sup> Mesai parası.

<sup>587</sup> Üzülme ve mahrum kalma.

İmdi zikr olunan ‘ulûm-ı celîleye dâ’ir, derc-i sahîfe-i beyân<sup>588</sup> edeceğimiz mevâdd ve vereceğimiz ma’lûmât, yalnız terakkiyât-ı medeniyyemize hizmet eden ‘ulûm-ı edebiyîye ve hikemiyye-i meşrû’adan her ‘ilmin kavâ’id ve mesâ’il-i mühimmesini<sup>589</sup> tasrîh u tazvîhden<sup>590</sup> ‘ibâret olup ‘ulûm-i şer’iyye ve sâ’irenin ol bâbda ya’nî terakkiyâtımız yolunda, müdâhil-i külliyeleri<sup>591</sup> var ise de usûl ve zâbıtalarını kemâ yenbağî ifâde ve inbâ, işbu risâlenin havsala-i bizâ’asına<sup>592</sup> sığamayacağından, ihtiyâç mess<sup>593</sup> etdikçe, mühimterîn<sup>594</sup> mesâ’il-i mukarrereleri<sup>595</sup> tefrika olarak beyân u telmîh<sup>596</sup> edilecek ve her türlü îrâd<sup>597</sup> olunacak mebâhise<sup>598</sup> dâ’ir, îcâbî takdirinde, ba’zı mütâla’ât-ı kâsırâne<sup>599</sup> ve müstahzarât-ı ‘âcizânemiz<sup>600</sup> dahi kemâl-i ‘aciz u nâ-tüvânî<sup>601</sup> ile derc ü ‘ilâve<sup>602</sup> kılınacaktır. Ve minellâhî’l-ilhâm.<sup>603</sup>

---

<sup>588</sup> Açıklama sahifesine yazma, yazılacak şeyler.

<sup>589</sup> Önemli meseleler.

<sup>590</sup> Açık açık söyleme ve anlatma; ortaya koyma.

<sup>591</sup> Bütün bir müdahale.

<sup>592</sup> Kapasite, planlanan sayfa.

<sup>593</sup> Ortaya çıkma, belirme.

<sup>594</sup> En önemli.

<sup>595</sup> Sağlam, şüphe götürmeyen meseleler.

<sup>596</sup> Açık ve imalî söz.

<sup>597</sup> Söyleme, dile getirme.

<sup>598</sup> Bahisler, konular.

<sup>599</sup> Kısır düşünceler, eksik ve basit fikirler.

<sup>600</sup> Âcizce (yazar tarafından) hazırlanmış.

<sup>601</sup> Tam bir aciz ve güçsüzlük.

<sup>602</sup> Toplama ve ekleme.

<sup>603</sup> İlham Allah’tandır.

### (Matlab)

İşbu matlab, maksada şurû'dan<sup>604</sup> evvel bilinmesi lâzım olan ba'zı fâ'ideler beyânındadır.

### (Fâ'ide)

(Müfred)<sup>605</sup> Mühre-i 'ulûm-ı edebiyeye<sup>606</sup> nezdinde bir kelimeye denir.

(Mürekkeb)<sup>607</sup> İki ve ikiden ziyâde kelimelerden tereküb<sup>608</sup> eden hey'et-i musavvereye<sup>609</sup> derler. Ona cümle dahi denilir.

(İstılâh)<sup>610</sup> Bir lafzın bir ma'nâ izâsına<sup>611</sup> vaz'ıçün<sup>612</sup> bir cemâ'atin ittifâkına (ve ta'bîr-i aherle)<sup>613</sup> tâ'ife-i mahsûsa<sup>614</sup> meyânında<sup>615</sup> müte'ârrif<sup>616</sup> olan kelâma ıtlâk<sup>617</sup> olunur.

### [23] (Fâ'ide)

Bir şey ki onunla aher bir şey'e istidlâl<sup>618</sup> oluna, ya'nî onun bilinmesiyle dîğer bir şey biline, ona (dâll)<sup>619</sup> ve (delîl) ve

---

<sup>604</sup> Başlama.

<sup>605</sup> Tekil, burada "bir kelime" anlamındadır.

<sup>606</sup> Edebiyat literatürü.

<sup>607</sup> Terkip edilmiş, cümle.

<sup>608</sup> Karışıp birleşme, meydana gelme.

<sup>609</sup> Tasarlanmış kelimeler topluluğu.

<sup>610</sup> Terim, tabir.

<sup>611</sup> Sıra.

<sup>612</sup> Koyma, koyulma.

<sup>613</sup> Başka bir ifade.

<sup>614</sup> Özel, has topluluk.

<sup>615</sup> Ara, orta.

<sup>616</sup> Birbirini tanıyan, bilinen.

<sup>617</sup> Söyleme, dile getirme.

<sup>618</sup> Delil getirmek.

<sup>619</sup> Delil olan, gösteren.

şey'-i sâniye<sup>620</sup> (medlûl)<sup>621</sup> denir. Bu dâll ve medlûl kelimele-  
rinin masdarı olan (delâlet),<sup>622</sup> dâll dedigimiz emrin, medlûl  
dedigimiz nesneye mevzû' olmaklığı gibi bir hâlete  
mülâbis<sup>623</sup> bulunmaklığından 'ibâretidir. O hâlet-idâll ne va-  
kit söylenir ise ondan medlûl münfehîm<sup>624</sup> olmak  
ma'nâsından kinâyetdir.<sup>625</sup> Ya'nî ol hâletden maksûd olan  
semere-i fehîm-i mücerred,<sup>626</sup> emr-i sâniye<sup>627</sup> ya'nî medlûle  
iltifât ve teveccüh münhasırdır.<sup>628</sup> İşte iltifât-ı emr-i sâniye<sup>629</sup>  
olan şu delâlet-i ma'rife<sup>630</sup> için üç mertebe isbât olunur: (1)  
Delâlet-i vaz'iyeye,<sup>631</sup> (2) delâlet-i 'akliyye,<sup>632</sup> (3) delâlet-i ta-  
bi'iyeye.<sup>633</sup>

Delâlet-i vaz'iyeye: Bir ma'nâ izâsına ta'yîn olunan şey'in  
ıtlâk ve ihsâs<sup>634</sup> olunacağında, ma'nâ-yı mezkûrun<sup>635</sup> bilin-  
mekliğinden 'ibâretidir. Bu dahi, ya lafziye<sup>636</sup> veya ğayr-ı

---

<sup>620</sup> İkinci şey, ikincisi.

<sup>621</sup> Gösterilen.

<sup>622</sup> Gösterme, işaret.

<sup>623</sup> Yakınlık.

<sup>624</sup> Anlaşılan.

<sup>625</sup> Kinaye, üstü örtülü, dokunaklı söz.

<sup>626</sup> Soyut anlamın meyvesi, neticesi.

<sup>627</sup> İkinci iş.

<sup>628</sup> Yalnız bir şeye mahsus kılma.

<sup>629</sup> İkinci iş iltifâtı.

<sup>630</sup> Bilinen delalet.

<sup>631</sup> Konulan lafzın delaleti.

<sup>632</sup> Akla dayanan/mantıksal delalet.

<sup>633</sup> Tabii/doğal delalet.

<sup>634</sup> Hissettirme.

<sup>635</sup> Anılan mana.

<sup>636</sup> Kelimenin söylenişine ve yapısına ait, lafızla ilgili.

lafziyye<sup>637</sup> olur. Lafziyye olan, (ekl)<sup>638</sup> lafzının ıtlâk olunmasından yemek ma'nâsının ve ğayr-ı lafziyye olan, bir kimse-  
nin sath-ı nâsiyesine<sup>639</sup> doğru tahrîk-i hâcib<sup>640</sup> eylemesinden,  
(yok) demekliğin istifâde<sup>641</sup> olunduğu gibi.

Delâlet-i 'akliye, muktezâ-yı 'akılla<sup>642</sup> olan istidlâlden  
'ibâretdir. Bu dahi ya lafziyye olur, duvar arkasından işitilen  
kelâmın vücûd yâhûd hayât-ı mütekellime<sup>643</sup> delâleti, ya  
ğayr-ı lafziyye olur; masnû'un<sup>644</sup> sâni'a<sup>645</sup> delâleti gibi.

Delâlet-i tabi'yye dahi muktezâ-yı tab'<sup>646</sup> hasebiyle olan  
delâletdir. O da evvelkiler gibi lafziyye ve ğayr-ı lafziyye  
olur. Lafziyye olan, feth-i hemze<sup>647</sup> ve sükûn-i hâ'-i  
mu'ceme<sup>648</sup> ile (âh) lafzının, mutlakâ gönülde veya cisimde  
bir veca'<sup>649</sup> üzerine delâleti ve ğayr-i [24] lafziyye olan,  
insânın yüzünde 'arızî<sup>650</sup> olarak görünen humretin<sup>651</sup> utan-  
mağâ ve sufretin<sup>652</sup> havfa<sup>653</sup> delâleti gibi. Zîrâ bir kimsenin

---

<sup>637</sup> Lafız dışı.

<sup>638</sup> Yeme, yemek yeme.

<sup>639</sup> Alın.

<sup>640</sup> Kaşın yukarıya doğru hareketi.

<sup>641</sup> Anlamak, anlaşılmak.

<sup>642</sup> Aklın gerekli kıldığı.

<sup>643</sup> Konuşan kişinin canlılığı.

<sup>644</sup> San'atle yapılmış.

<sup>645</sup> San'atle yapan, yaratıcı.

<sup>646</sup> Tabiî olarak lazım gelen.

<sup>647</sup> Hemzenin â şeklinde okunması.

<sup>648</sup> Noktalı ha'nın hareketsizliği.

<sup>649</sup> Ağrı, sızı.

<sup>650</sup> Sonradan, geçici.

<sup>651</sup> Kırmızılık.

<sup>652</sup> Sarılık.

<sup>653</sup> Korku.

bir şeyden utanacağı vakitte, bi't-tab'<sup>654</sup> yüzünün kızarması ve korkacağı sararması der-kârdır. Ve buna (delâlet-i 'âdiyye)<sup>655</sup> dahi derler.

'Ulûm-ı 'Arabiyye<sup>656</sup> ashâbı<sup>657</sup> 'inde mebhûs 'anha<sup>658</sup> olan delâlet (delâlet-i lafziyye-i vaz'iyedir).<sup>659</sup> Zîrâ ma'ânide ifâde ve istifâde husûsları ancak o tarîk<sup>660</sup> ile vâki'<sup>661</sup> olabilirler.

### (Fâ'ide)

Mahfî öyle ki (şahıs), ta'ayyün<sup>662</sup> ve temeyyüz<sup>663</sup> sâhibi olan şey'e denir. Ve (teşahhus)<sup>664</sup> ol ta'ayyün ve temeyyüzdür ki şahıs onunla ayrılır ve belli olur. Ya'nî iki şahıs beyninde o ta'ayyün ve temeyyüzde şirket<sup>665</sup> vukû' bulmaz. Ve gâh<sup>666</sup> olur ki (teşahhus), mevcûdât-ı hâriciyyeden<sup>667</sup> her bir mevcûdun kendisiyle müte'ayyin<sup>668</sup> olduğu şey'e itlâk olunur ve bu itlâka nazaran, zihinde mevcûd olup hâricde vucûd tutmayan şey'e müteşahhus denilemez.

---

<sup>654</sup> Doğal olarak.

<sup>655</sup> Sıradan, basit işaret.

<sup>656</sup> Arap dili ile ilgili ilimler.

<sup>657</sup> Âlimler, uzmanlar.

<sup>658</sup> Sözü geçmiş [nesne].

<sup>659</sup> İnsanlar tarafından belirlenmiş

<sup>660</sup> Yol.

<sup>661</sup> Vuku bulan, meydana gelen.

<sup>662</sup> Meydana çıkma.

<sup>663</sup> Benzerlerinden farklı ve üstün olma.

<sup>664</sup> Tanıma, birinin şahsını hatıra getirme.

<sup>665</sup> Ortaklık.

<sup>666</sup> Bazen, zaman zaman.

<sup>667</sup> Harici, dış varlık.

<sup>668</sup> Meydanda olan, meydana çıkan.



İmdi o ma'nâ ki kendisi için lafız vaz' olunmuş ola, iki kısımdan hâlî<sup>669</sup> kalmaz. Ya muşahas<sup>670</sup> ya ğayr-ı muşahas<sup>671</sup> ve her biri için dahi vaz', ya hâss<sup>672</sup> ya 'âmm<sup>673</sup> olur. Bu takdirce, vaz'ın dört kısım üzre olması lâzım gelir. Ya'nî vaz' olunan lafız ya hâss olup mevzû'-lehi<sup>674</sup> olan muşahas dahi hâss olur. Zât (Alî), hey'et ve cevheriyle<sup>675</sup> berâber tasavvur olunup onun için hâsseten (Alî) lafzının vaz' edildiği gibi; i'lâm-ı şahsiyyenin<sup>676</sup> cümlesi bu kısımdandır. Yâhûd lafz-ı mezkûr 'âmm olup mevzû'-lehi bulunan müşahas hâss olur. 'Arabîce zamîr-i ğâ'ib<sup>677</sup> olan (hû) ve Farsîce (ân)<sup>678</sup> ve Türkîce (o) mefhûmunda evvelâ [25] ma'nâ-yı 'âmm<sup>679</sup> tasavvur olunup sonra o mefhûm-ı külliyyenin <sup>680</sup> cüz'iyâtından olan her bir ğâ'ib için (hû) ve (ân) ve (o) lafızlarının vaz' oldukları gibi esmâ-i işâret<sup>681</sup> ve muzmerât<sup>682</sup> ve mevsûlât<sup>683</sup> ve hurûf<sup>684</sup> bu kabîldendir. Yâhûd 'âmm olup mevzû'-lehi olan ğayr-ı müşahas dahi 'âmm olur.

---

<sup>669</sup> Boş.

<sup>670</sup> Somut, elle tutulan.

<sup>671</sup> Somut olmayan, soyut.

<sup>672</sup> Özel.

<sup>673</sup> Umumi, cins.

<sup>674</sup> Ona konu olmuş.

<sup>675</sup> Bütün varlığı.

<sup>676</sup> Şahsî bildirme; anlatım.

<sup>677</sup> Üçüncü tekil şahıs zamiri o.

<sup>678</sup> Farsça o zamiri.

<sup>679</sup> Genel, ilk anlam.

<sup>680</sup> Kavram bütünü.

<sup>681</sup> İşâret isimleri.

<sup>682</sup> Zamirler.

<sup>683</sup> Birleştirme, belirtme sözcükleri.

<sup>684</sup> Harfler.

Mefhûm<sup>685</sup> (recül)'da,<sup>686</sup> ma'nâ-yı 'âmm tasavvur olunarak onun izâsında (recül) lafzını vaz' eylemek gibi, kâffe-i nekirât,<sup>687</sup> bu vaz' ile mavzû'adır. Kısım-ı râbî'<sup>688</sup> ki mevzû'un hâss ve mevzû'-lehin 'âmm olmasıdır; vâkî' olmamıştır. Zîrâ müşahhasda mefhûm-i küllî<sup>689</sup> mülâhazası lâzım gelir, bu ise muhâldır.<sup>690</sup>

### (Fâ'ide)

Lafz-ı mu'ayyenin,<sup>691</sup> bi-nefsihi<sup>692</sup> bir ma'nâ için vaz' olunmasına (vaz'-ı şahsî) ve hey'et-i efrâdiye<sup>693</sup>yâhûd terkîbiyenin bir ma'nâ izâsına vaz' olunmasına (vaz'-ı nev'î) derler. Kâffe-i müfredât,<sup>694</sup> vaz'-ı şahsî ve cümle-i mürekkebât,<sup>695</sup> vaz'-ı nev'î ile mevzû'adır.<sup>696</sup>

### (Fâ'ide)

Nisbet,<sup>697</sup> iki şey'in beynindeki irtibâta denir. Elfâz ile me'ânî ve elfâz u ma'ânî ile ma'ânî vü efrâd beynlerinde sekiz nis-

---

<sup>685</sup> Mana, anlam.

<sup>686</sup> Yetişmiş erkek, müzekker.

<sup>687</sup> Bilirli olmayan tüm sözcükler.

<sup>688</sup> Dördüncü kısım.

<sup>689</sup> Genel anlam.

<sup>690</sup> İmkânsız.

<sup>691</sup> Ölçülü, belirli söz.

<sup>692</sup> Bizzat, kendisi.

<sup>693</sup> Fertlerin, unsurların tümü.

<sup>694</sup> Birleşik olmayan sözcüklerin tamamı.

<sup>695</sup> Birleşik cümleler.

<sup>696</sup> Ele alınan, incelenen, üzerinde durulan mesele, konu.

<sup>697</sup> İki şey arasındaki bağ, ilgi.

bet vardır: 1. Tevâtû',<sup>698</sup> 2. Teşâkük,<sup>699</sup> 3. Tebâyün,<sup>700</sup> 4. İş-tirâk,<sup>701</sup> 5. Terâdüf,<sup>702</sup> 6. Tesâvî,<sup>703</sup> 7. 'Umûm ve husûs min-vech,<sup>704</sup> 8. 'Umûm ve husûs mutlak.<sup>705</sup>

**Tevâtû'**, tevâfuk demektir ki muvâfık olmak ve birbirine uymak ma'nâsınadır. Burada, bir ma'nâda bir nev'in efradının, 'alâ-seviyye<sup>706</sup> tevafukundan, ya'nî bir ma'nânın bir nev'in efrâdında ihtilâf ve tefavüt olmaksızın müsteviyyen<sup>707</sup> bulunmasından 'ibâretidir. (İnsân) lafzı gibi ki ma'nâsının nev'-i beşerden her ferd üzerine, 'alâ-seviyye şümûlü vardır. 'Aleyhi's-salâtu ve's-selâm<sup>708</sup> Efendimiz Hazretlerinin efrâd-ı [26] sâ'irenin ekmele ve efdal<sup>709</sup> olması, tevâtû'da ğayr-ı mu'teber<sup>710</sup> olan tefâvüte mebnîdir ki hasâ'is-i fitriyye<sup>711</sup> ve mahâyil-i zâtiyyelerinden<sup>712</sup> ileri gelen keyfiyettir. Zîrâ tevâtû'un semâdan umûr-ı hârice<sup>713</sup> ile vâkı' olacak tefâvüte müdâhalesi yoktur.

---

<sup>698</sup> Uygunluk, birbirine denk gelme.

<sup>699</sup> Şüphelenme; bir mananın kelimelerde farklı olmasıyla birlikte aynı seviyede bulunması.

<sup>700</sup> Zıtlık, aykırılık.

<sup>701</sup> Ortaklık.

<sup>702</sup> İki veya daha fazla kelimenin aynı manada olması; eş anlamlı.

<sup>703</sup> Aynı seviyede olma, eşitlik.

<sup>704</sup> Eksik girişimlik. (Memeli ile balık)

<sup>705</sup> Tam girişimlik. (İnsan ile hayvan gibi)

<sup>706</sup> Aynı seviye, doğruluk üzeri.

<sup>707</sup> Erkeği ile dişisi bir olan (isim, sıfat)

<sup>708</sup> Allah'ın salât ve selâmı O'nun üzerine olsun.

<sup>709</sup> Daha mükemmel ve daha faziletli.

<sup>710</sup> Muteber olmayan, değersiz.

<sup>711</sup> Doğuştan gelen keyfiyetler.

<sup>712</sup> Şahsa ait alametler, işaretler.

<sup>713</sup> Harici işler.

**Teşâkük**, bir ma'nânın efrâdında muhtelif ve mütefâvit olup 'alâ-seviyye bulunmasıdır. (Nûr) lafzı gibi ki güneşde ve güneşin ğayrısında bulunur. Lâkin güneşde bulunması akvâdir;<sup>714</sup> buna ya'nî bu nisbete teşâkük denilmesi, efrâdın onda teşârûk<sup>715</sup> ve tefâvütü bulunduğu cihetle teşârûk yoksa tevâtû' kabîlinden midir, nedir diye tahkîkine varmak isteyen kimseye tereddüd ve iştibâha<sup>716</sup> ikâ' edeceği içindir.

**Tehâlûf**, tebâyün demektir. Ayrılmak ve birbirine muhâlif olmak ma'nâsınadır. Bu mahalde, iki ma'nânın birbirine mütezâdd<sup>717</sup> olması ve beyne-hümâda<sup>718</sup> muhâlefet-i külli-yenin<sup>719</sup> bulunmasıdır. (İnsân) ile (feres)<sup>720</sup> ma'nâlarında olduğu gibi...

**İştirâk**, ortaklık demektir. O dahi bir lafzın birkaç ma'nâsı olmakdan 'ibâretidir. ('Ayn)<sup>721</sup> lafzı gibi ki göz ve câriye ve altın ve güneş ma'nâlarına ve daha sâ'ir ma'nalara mevzû'dur. Lisân-ı 'Arabî'de<sup>722</sup> lafz-ı müşterek<sup>723</sup> pek çok görülmüş ise de ('acûz)<sup>724</sup> lafzından ğayrı, fevkal-'âde müte'addid ma'nâlar için vaz' olunan kelime işidilmemiştir. Zîrâ yetmiş kadar ma'nâya şumûlü vardır.

---

<sup>714</sup> Daha kuvvetli.

<sup>715</sup> Birbirine ortak olmak ve ortaklık etmek.

<sup>716</sup> Şüphelenme, şüphe etme.

<sup>717</sup> Birbirine zıt.

<sup>718</sup> İki arasında.

<sup>719</sup> Bütün bir farklılık, külli bir muhalefet.

<sup>720</sup> At.

<sup>721</sup> Birçok anlamı olmakla birlikte ilk anlamı göz demektir.

<sup>722</sup> Arap dili, Arapça.

<sup>723</sup> Ortak kelime, aynı manaya gelen kelime.

<sup>724</sup> Kocakarı.

**Terâdüf**, elfâz-ı müte'addidenin mefhum ve mâ-sadıkları<sup>725</sup> ittihad üzere bulunmak, ya'nî birkaç lafzın ma'nâları ve o ma'nâların efrâdı bir olmaktır. (İnsân) ve (beşer) lafızlarında olduğu gibi ki bu iki lafzın mefhûm ve mâ-sadıkları hayvân-ı nâtık<sup>726</sup> demektir. Lisân-ı 'Arabî'de elfâz-ı müterâdife pek çoktur. Hattâ arslanın altı yüz yetmiş ismi olduğu risâle-i mahsûsada,<sup>727</sup> müfredâtıyla mütâla'a-güzâr-ı 'âcizânem<sup>728</sup> olmuştur. [27]

**Tesâvî**, elfâz-ı müte'addidenin mefhûmları muhtelif ve mâ-sadıkları müttehid<sup>729</sup> olmaktır. (Kâtib) ve (dâhik)<sup>730</sup> lafızlarında olduğu gibi. Evvelkinin mefhumu, yazıcı ve ikincisinin mefhumu, gülücü demek olduğundan, beyne-hümâda muhâlefetder-kâr ve mâ-sadıkları hayvân-ınâtık idüğü cihetle müttehid oldukları âşikârdır.<sup>731</sup>

**(Umûm ve husûs min-vech)**iki lafzın bir maddede müctemi'<sup>732</sup> ve her birinin madde-i uhrâda<sup>733</sup> münferid olmasıdır. (İnsân) ve (ebiyaz)<sup>734</sup> lafızlarında bulunduğu gibi.

**(Umûm ve husûs mutlak)** iki lafzın bir maddede müctemi' ve yalnız birinin madde-i uhrâda münferid olmasıdır. (İnsân) ile (hayvân) lafızlarında olduğu gibi.

---

<sup>725</sup> Bir sözü veya hükmü tasdik eden husus.

<sup>726</sup> Konuşan canlı.

<sup>727</sup> Özel kitapçık.

<sup>728</sup> Âciz (müellifin) eser incelerken gözüne ilişmesi, okuması.

<sup>729</sup> İttihad etmiş, bir olmuş.

<sup>730</sup> Gülücü, gülen.

<sup>731</sup> Açık, belli, meydanda.

<sup>732</sup> Toplanmış, bir araya gelmiş, toplu.

<sup>733</sup> Diğer madde.

<sup>734</sup> Pek beyaz.

### (Fâ'ide)

(**Mebâdî**),<sup>735</sup> lüğatde her nesnenin icrâsı demektir. İstlâhatda<sup>736</sup> şol şeylere derler ki kendilerinden delîl terekkün eder.

(**Mes'ele**), lüğatde sormak ve soracak yer; cem'î mesâ'il<sup>737</sup> gelir. İstlâhatda şol şey'e denir ki kendisi için delîl terekkün oluna.

(**Mevzû'**), lüğatde komak ma'nâsına ve ıstlâhatda<sup>738</sup> o şeydir ki onun üzerine delîl terekkün eder; ya'nî kendisinden bahs eder.

### (Fâ'ide)

Te'lif-i kelâm<sup>739</sup> için beş mertebe vardır: Birincisi (te'lif-i harfî)dir ki kelimât-ı sülâsın,<sup>740</sup> ya'nî isim ve fi'il ve harfin terekkünübü için hurûf-ı tehecciden<sup>741</sup> birkaç harfi biribirine zamm<sup>742</sup> etmektedir. (ب) ve (ك) ve (ج) harflerinin biribine zammıyle (bekr) isminin ve (ج) ve (ل) ve (س) harflerinin biribirine zammundan, mâzî bünyesiyle (celese)<sup>743</sup> fi'ilinin ve (ل) harfi (ل) harfine zamm ile (lem) harfinin [28] terekkünübü gibi... İkincisi te'lif-i nesrîdir<sup>744</sup> ki ma'nâ-yı maksûd<sup>745</sup> için bir-

---

<sup>735</sup> Başlangıçlar, ilk unsurlar.

<sup>736</sup> Terimler, tabirler.

<sup>737</sup> Sorular, meseleler.

<sup>738</sup> Terim.

<sup>739</sup> Kelimeyi oluşturma, söz söyleme, konuşma.

<sup>740</sup> Üçlü kelime; isim, fiil ve harf.

<sup>741</sup> Alfabe (hece) harfleri.

<sup>742</sup> İlave.

<sup>743</sup> Oturdu.

<sup>744</sup> Cümle oluşturma.

<sup>745</sup> Kastedilen anlam.

kaç kelimeyi biribirine zamm eylemekden 'ibâretidir. Nâs<sup>746</sup> beyninde emr-i muhâtabâtda <sup>747</sup> kullanılagelen terkîbât-ı cümle<sup>748</sup> bu kabildendir. Ve bu mertebeye kelâm-ı mensûr<sup>749</sup> derler. Üçüncüsü (te'lîf-i nazmî)dir<sup>750</sup> ki ikinci mertebenin, ya'nî te'lîf-i nesrînin mukaddemât-ı mukteziyye<sup>751</sup> ve fıkârât-ı münâsebe<sup>752</sup> üzere girişli çıkışlı olmasıdır. Bu mertebeye de kelâm-ı manzûm<sup>753</sup> denir. Ve bu, iki kısma münkasımdır.<sup>754</sup> Kısım-ı evvel<sup>755</sup> muhâveredir<sup>756</sup> ki hitâbet ve kısım-ı sâni<sup>757</sup> mükâtebedir<sup>758</sup> ki risâle demek ve tafsîlleri dahi gelecektir. Ba'zı üdebânın,<sup>759</sup> kelâm-ı manzûmu ıtlâkdan şî'ir murâd edişleri, ıstılâhları üzere mübtenîdir. (Velâ münâkaşetef'îl-ıstılâh)<sup>760</sup> Dördüncüsü (te'lîf-i sec'î)dir<sup>761</sup> ki mezkûr te'lîf-i nesrînin mebâdîvü makâtı<sup>762</sup> ve medâhil ü mehâric<sup>763</sup> üzere olmasıyla berâber evâhir-i kelâmın<sup>764</sup> seci'li yapılmasıdır.

---

<sup>746</sup> İnsanlar.

<sup>747</sup> Muhatap kişi, ikinci tekil (sen).

<sup>748</sup> Cümleyi oluşturan unsurlar, kelimeler.

<sup>749</sup> Düzyazı.

<sup>750</sup> Nazmetme, kafiyeli söz söyleme.

<sup>751</sup> Gerekli olan başlangıç.

<sup>752</sup> Uygun fıkralar.

<sup>753</sup> Nazm, manzum söz.

<sup>754</sup> Kısım kısım bölünen, bölünmüş.

<sup>755</sup> Birinci kısım.

<sup>756</sup> Karşılıklı konuşma.

<sup>757</sup> İkinci kısım.

<sup>758</sup> Yazışma, mektuplaşma.

<sup>759</sup> Edipler, yazarlar.

<sup>760</sup> İstılahta tartışma olmaz.

<sup>761</sup> Nesirde kafiye oluşturma.

<sup>762</sup> Başlangıç ve bitiş.

<sup>763</sup> Girişler ve çıkışlar.

<sup>764</sup> Sözün sonu, sonuç.

Nâfi'ü'l-âsâr <sup>765</sup> (Men kalle dînâruhu zelle mikdâruhu) <sup>766</sup>  
(bâzâr-ı rûzgârda <sup>767</sup> herkes, kes-i bî-zer ü müflisden <sup>768</sup>  
bîzâr<sup>769</sup> ve mâldâra<sup>770</sup> musâhib<sup>771</sup> u hevâdâr<sup>772</sup> olarak bî-vâye-  
i tehî- destî<sup>773</sup> tîr-i kasdı<sup>774</sup> hedef-i murâda<sup>775</sup> peyveste<sup>776</sup> ve  
rişte-i âmâlî<sup>777</sup> habl-i husûle<sup>778</sup> beste<sup>779</sup> olamaz.) misâlleri gibi.  
Beşincisi (te'lîf-i şî'rî)dir ki işbu te'lîf-i nazmînin evzân-ı  
'arûziyeden, <sup>780</sup> vezn-i mahsûs <sup>781</sup> üzere yapılmasından  
'ibâretidir. Buna dahi şî'ir tesmiye <sup>782</sup> olunur. 'Arabîden  
misâli:

*Yâ rahilen seferü'l-eyyâmi 'an seferihi*  
*Esherte bi'l-beyyini sabben nimte 'an sehrihi*<sup>783</sup>

---

<sup>765</sup> Eserlerin faydası.

<sup>766</sup> Parası olmayanın değeri de az olur.

<sup>767</sup> Zamanın pazarı, dünya.

<sup>768</sup> İflas etmiş parasız kimse.

<sup>769</sup> Bıkmış, usanmış.

<sup>770</sup> Mal sahibi, zengin.

<sup>771</sup> Arkadaş.

<sup>772</sup> İstekli, arzulu.

<sup>773</sup> Eli boş, nasipsiz.

<sup>774</sup> Amaç oku, istek.

<sup>775</sup> Arzu hedefi, istenilen hedef.

<sup>776</sup> Ulaşmış, kavuşmuş.

<sup>777</sup> Emeller ipliği, arzular.

<sup>778</sup> "habl" kelimesi "hable" şeklinde yazılmış. Meydana gelen, ortaya çıkan ip.

<sup>779</sup> Bağlı.

<sup>780</sup> Aruz vezinleri.

<sup>781</sup> Özel vezin.

<sup>782</sup> İsimlendirme.

<sup>783</sup> Beytin manası hemen akabinde verilmiştir.



ma'nâ-yı dil-ârâsı<sup>784</sup>: "Ey zevk ü safâ günleri onun seferiy-  
le<sup>785</sup> rihlet<sup>786</sup> eden yâr! Fırâkıyla 'âşık-ı ğam-hârını,<sup>787</sup> ya'nî  
ben bî-çâreyi,<sup>788</sup> uyumamak derdine düçâr<sup>789</sup> ettikde, o dil-  
efğârın<sup>790</sup> derd-i mezkûrundan<sup>791</sup> uyudun. Ya'nî ğaflet eyle-  
din." Bu [29] beyitte ğaflet ma'nâsı, müfred, müzekker,  
muhâtab olan (nemmet) lafzının ta'diyesine<sup>792</sup> mebnûdir. Zîrâ  
her ğâh ki (nâm) kelimesi 'an<sup>793</sup> ile ta'diye ede, ğaflet ma'nâsı  
mürâd olur. Fârsîden misâli:

*Bâ-düşmen-i men dost çü bisyâr nişest*  
*Bâ-dost neşâyedem diğerbâr nişest*

*Perhîz ez ân 'asel ki bâz her âmîht*  
*Be-gürîz ezân meges ki ber mâr nişest<sup>794</sup>*

Hülâsâ-i me'âli:<sup>795</sup> Düşmenimle çok görüşen dosta bir dahi  
mukâreneti<sup>796</sup> münâsib görmem. Zîrâ zehir ile âmîhte<sup>797</sup> bu-

---

<sup>784</sup> Gönül süsleyen anlam.

<sup>785</sup> Yolculuk.

<sup>786</sup> Göç.

<sup>787</sup> Gam yiyen, gamlı âşık.

<sup>788</sup> Çaresiz.

<sup>789</sup> Yakalanmış.

<sup>790</sup> Gönlü yaralı, âşık.

<sup>791</sup> Anılan derd.

<sup>792</sup> Bir fiili müteaddi/geçişli hale koymak.

<sup>793</sup> Harf-i cer, -dan, den... anlamında.

<sup>794</sup> Beyitlerin manaları hemen akabinde verilmiştir.

<sup>795</sup> Anlamın özeti.

<sup>796</sup> Yakınlık.

<sup>797</sup> Karışık, karışmış.

lunan balı yemeden ictinâb<sup>798</sup> ve yılan üzerine konmuş olan megesden<sup>799</sup> ihticâb<sup>800</sup> lâzımdır. Türkîden misâli (Râşid):<sup>801</sup>

‘Â'id olsun mı zamîrüm<sup>802</sup> ğayre İslâmbol'dan  
İnfikâk<sup>803</sup> itmek ne mümkindür sıla<sup>804</sup> mevsûldan<sup>805</sup>

Şi're dâ'ir vereceğimiz ma'lûmât dahi bir tafsîl mahallinde yazılacaktır.

### (‘İlm-i Lüğat)

Her kavmin te'âtî-i aġrâz<sup>806</sup> ve ifâde-i merâm<sup>807</sup> için kullanıldığı lisân, o kavmin lüğâtıdır. Bizim lüğâtımız dahi elsine-i selâseden<sup>808</sup> ya'nî 'Arabî, Fârsî ve Türkîden mürekkeb olarak bu günkü günde kullandığımız lisândır. Ve böyle bir mülemma<sup>809</sup> lisân-ı suhûlet-resân<sup>810</sup> ile nutk u tekellüm<sup>811</sup> şere-

---

<sup>798</sup> Sakınmak.

<sup>799</sup> Sinek.

<sup>800</sup> Saklanma, gizlenme.

<sup>801</sup> Bu beyit için bkz. Halit Biltekin, *Vak'a-nüvis Râşid Efendi ve Divânı'nın Tenkitli Metni*, Ankara Üni, SBE (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 1993, s. 332.

<sup>802</sup> Kendi, öz, zamir.

<sup>803</sup> Yerinden ayrılma, çözümlenme.

<sup>804</sup> Belirleyen/tamlayan.

<sup>805</sup> Belirlenen/tamlanan.

<sup>806</sup> Niyet, fikir alış veriş.

<sup>807</sup> Arzu, isteğin ifadesi.

<sup>808</sup> Üç dil.

<sup>809</sup> Karışık, içiçe geçmiş dil.

<sup>810</sup> Kolay ulaşılan/öğrenilen dil.

<sup>811</sup> Söyleme ve konuşma.

fini ihrâza<sup>812</sup> nâ'iliyyet ise, mücerred bir ni'met-i mahsûsa-i İlahiyyedir.<sup>813</sup>

Çünkü 'andelîb-i nağme-perdâz<sup>814</sup> "ene afsah"<sup>815</sup> sallallahu te'âlâ 'aleyhi ve sellem<sup>816</sup> efendimiz Hazretlerinin 'Arabî olduğu ve umûr-ı dîn ü dünyâmıza<sup>817</sup> ta'alluk tutan ahkâm-ı celîleyi<sup>818</sup> [30] hâvî<sup>819</sup> bulunan *Kelâm-ı Kadîm*'in dahi lisân-ı 'Arab üzere münzel<sup>820</sup> bulunduğu cihetle, kelime-i 'Arabın millet-i beyzâ-yı İslâm<sup>821</sup> üzerine tahaşşüd<sup>822</sup> ve tecemmu'u<sup>823</sup> zamânlarında, bütûn memâlik-i İslâmiyyede isti'mâl<sup>824</sup> olunan lüğât, o lisân-ı letâfet-feşân<sup>825</sup> idi. Lüğât-ı mezkûre,<sup>826</sup> hulefâ-yı 'Abbâsiye<sup>827</sup> müddet-i hilâfetlerine<sup>828</sup> kadar mütedâvil<sup>829</sup> olup memâlik-i 'Arabda<sup>830</sup> ümerâ-yı Berberîyenin<sup>831</sup>

---

<sup>812</sup> Kazanma, elde etme.

<sup>813</sup> Allah'ın özel nimeti.

<sup>814</sup> Nağme söyleyen bülbül, Hz. Peygamber.

<sup>815</sup> Daha fasih, en fasih konuşan benim.

<sup>816</sup> Allah'ın salât ve selâmı O'nun üzerine olsun.

<sup>817</sup> Din ve dünya işleri.

<sup>818</sup> Dinin yüce hükümleri.

<sup>819</sup> İhtiva eden, içeren.

<sup>820</sup> Nâzil olmuş, indirilmiş.

<sup>821</sup> İslâm'ın tertemiz ümmeti.

<sup>822</sup> Birikme, yığılma.

<sup>823</sup> Toplanma, birikme.

<sup>824</sup> Kullanılan, konuşulan.

<sup>825</sup> Güzellik saçan dil, Arapça.

<sup>826</sup> Anılan dil, Arapça.

<sup>827</sup> Abbâsî halifeleri.

<sup>828</sup> Hilâfet süreleri boyunca.

<sup>829</sup> Elden ele geçen, kullanılan.

<sup>830</sup> Arap memleketleri.

<sup>831</sup> Berberi hükümdarları.

defa'ât<sup>832</sup> ile hurûc<sup>833</sup> ve mülûk-ı muvahhidîni<sup>834</sup> istilâ etdikleri ve tavâ'if-i 'acemden<sup>835</sup> Beni Büveyh<sup>836</sup> ve Deylem<sup>837</sup> ve

---

<sup>832</sup> Defalar, kereler.

<sup>833</sup> Başkaldırı, ayaklanma.

<sup>834</sup> Allah'a inanan ülkelerin hükümdarları.

<sup>835</sup> Yabancı taifeler.

<sup>836</sup> Büveyh oğulları, onuncu asırda İran'da kurulan ve eski Sasanî İmparatorlarının soyundan geldiğini iddia eden Şîî hanedan. Büveyhîlerin kurucuları olan Ebu Şücâ' Büveyh'in kendisi ve çocukları çok fakirdi. Ali, Hasen ve Ahmed adlarını taşıyan Ebu Şücâ' Büveyh'in üç oğlu, doğup büyüdüğü Deylem'de hüküm süren Deylemî Devleti ordusunda uzun müddet paralı askerlik yaptılar. Daha sonra ordu içinde otoritelerini arttırıp Hazar Denizi'nin güneyindeki bölgede, iktidar boşluğundan da istifade ederek bağımsızlıklarını ilân ettiler.

Büveyhîler, ilk zamanlar Bağdat'taki Abbâsî halifelerine bağlı olduklarını bildirdilerse de sonraları onları hâkimiyetleri altına almaya çalıştılar ve Bağdat'ı işgal ettiler. İlk önce Samanoğulları, daha sonra da Gazneliler ve Selçuklularla mücadelede bulundular. Gazneli ve Selçukluların hücumları ve iç kavgalar sebebiyle zayıfladılar. 1055 (H. 447) senesinde Selçuklu sultanı Tuğrul Bey, son Büveyhî hükümdarı Melikü'r-Rahim'i tutuklatıp haps ettirerek, Büveyhler Devleti'ne son verdi. <http://www.ehlisunnet-buyukleri.com/Islam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/BUVEYHILER/135>.

<sup>837</sup> Deylem, Hazar Denizi'nin batısındaki dağlık bölgenin tarihî adı. Doğusundaki Taberistan (bugünkü Mazenderan) batısındaki Gilan'da Tarihî Deylem bölgesinin içine alınır. Dağlık bölgesi olduğundan Arapların istilasından korunmuş ve geç İslamlaşmıştır. Kethüdalar tarafından yönetilen Deylemliler 9. yüzyılında Zeydiye mezhebinin misyonerlik faaliyetinin sonucu Şiîliği kabul etmişlerdir. Müslümanlığa geçmeden önce bölge halkının çoğu Zerdüştlük inancına mensuptu.

Deylemliler Sasaniler Döneminden itibaren süvari olarak önemsenmiş, Gazneliler ve Fatımîler gibi İslâm devletlerinde paralı asker olarak kullanılmıştır. Deylemliler Büveyhoğulları ve Can Hanedanlığı gibi devlet kurmuşlardır. Deylem bölgesinin merkezlerinden Alamut Kalesi İsmaili-

sâ'irenin ve tâ'ife-i Etrâkden<sup>838</sup> mulûk-i Selâcikanın<sup>839</sup> devlet-i İslâmiyye üzerine tağallüb<sup>840</sup> ve diyâr-ı Şarka<sup>841</sup> itâle-i dest-i tasallut<sup>842</sup> eyledikleri zamânlar, havza-i zabt u teshîre<sup>843</sup> aldıkları memâlîke, 'askerlerini tefrîk ve taksîm<sup>844</sup> etmeleriyle bi'z-zarûre,<sup>845</sup> kelime-i 'Arab müteferrika<sup>846</sup> olup dağıldı. Ve ecnebîlerin ihtilâti<sup>847</sup> belâsıyla o lisân-ı halâvet-beyâna,<sup>848</sup> haylice rahneler<sup>849</sup> erişdi. Ba'dehu<sup>850</sup> Moğol ve Tatar tâ'ifelerinin zuhûr ve ğalebeleriyle lüğât-ı mezbûre,<sup>851</sup> birden bire âfet-zede<sup>852</sup> olup kaldı.

---

lerin kolulan Nizarilerin eline geçince onların fedaileri olarak da kullanılmışlardır. Deylemliler, bölgedeki işgal ve gelişmelerden sonra bu bölgeyi de terk ederek Fırat, Murat (Dicle) nehirleri ve Dersim bölgesine 933-1055 yıllarında yerleşirler. Bölgenin yerli halkıyla kaynaşarak bugünkü Zazalar olduğu düşünülür. <https://tr.wikipedia.org/wiki/Deylem>.

<sup>838</sup> Türk taifeleri.

<sup>839</sup> Selçuklu padişahları.

<sup>840</sup> İstila etmek, üstün gelmek.

<sup>841</sup> Doğu memleketleri.

<sup>842</sup> Musallat elini uzatma, musallat olma.

<sup>843</sup> Zapt ve ele geçirilen bölge.

<sup>844</sup> Ayırma ve kısım kısım ayırma.

<sup>845</sup> Zaruri olarak.

<sup>846</sup> Dağımık, ayrı ayrı.

<sup>847</sup> Karışma.

<sup>848</sup> Söylenişi tatlı olan dil.

<sup>849</sup> Yarık, zarar.

<sup>850</sup> Onlardan sonra.

<sup>851</sup> Yukarıda yazılan dil, Arapça.

<sup>852</sup> Belaya uğramış.

Lâkin fermân-fermâ-yı memâlik-i Endülüs<sup>853</sup> olan Sultân ibn Ahmer, <sup>854</sup> ber-nehc-i şer'-i güzîn <sup>855</sup> teşyîd-i bünyân-ı hukûmet-i câ'ire<sup>856</sup> tağallübüyle, terk-i vatan<sup>857</sup> ve çölleri mesken eylemeğe mecbûr olan eşrâf-ı kabâ'il-i 'Arabı,<sup>858</sup> î'lâ-i kelime-i dîn-i mubîne<sup>859</sup> da'vet edip vaktiyle dest-i a'dâyâ<sup>860</sup> geçen yerler ve kal'aları da istirdâda<sup>861</sup> kıyâm<sup>862</sup> ile tertîb-i cuyûş-ı miknet ü kudret<sup>863</sup> eyleyerek, kâffe-i a'dâsını<sup>864</sup> tedmîr<sup>865</sup> ve memâlik-i müte'addideyi<sup>866</sup> feth ü teshîr<sup>867</sup> eyledi. Eger sultân-ı müşârün ileyhin<sup>868</sup> işbu râbîta-i himmeti,<sup>869</sup> nevâhî-i Endülüs'de<sup>870</sup> sâkin kabâ'il-i 'Arab için hâl ve is-

---

<sup>853</sup> Endülüs ülkelerinin buyruk buyuramı (hükümdarı.)

<sup>854</sup> Gırnata Emirliği'nin kurucusudur. Gırnata Emirliği veya Ben-i Ahmer Devleti (Kızıloğulları Devleti), başkenti Gırnata olan Orta Çağ devletidir. Müslümanların Hıristiyanlara yenilmesinin ardından 1232 yılında kurulmuştur. İber Yarımadası'nda kurulan en uzun ömürlü ve son bağımsız İslam devletidir.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1rnata\\_Emirli%C4%9Fi](https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1rnata_Emirli%C4%9Fi).

<sup>855</sup> Seçkin şariat yolunda olarak.

<sup>856</sup> Zulüm hükümeti kurup sağlamlaştırma.

<sup>857</sup> Vatanı terketme.

<sup>858</sup> Arap kabilelerinin ileri gelenleri.

<sup>859</sup> Hak ve hakikat dini olan İslam'ı yüceltme.

<sup>860</sup> Düşman eli.

<sup>861</sup> Geri almak.

<sup>862</sup> Ayağa kalkma, başlama.

<sup>863</sup> Güç ve kudret ordusunu düzene koyma.

<sup>864</sup> Düşmanın tamamı.

<sup>865</sup> Yok etmek.

<sup>866</sup> Farklı farklı ülkeler.

<sup>867</sup> Fethedip ele geçirme.

<sup>868</sup> Adı geçen sultan.

<sup>869</sup> Gayret bağı, himmet münasebeti.

<sup>870</sup> Endülüs nahiyeleri, tarafları.

tikbâllerini<sup>871</sup> te'mîn eder bir zâbıta-i cehd ü hiddet<sup>872</sup> olmayaydı ve o taraflardaki 'ulemâ-i kirâm<sup>873</sup> hazerâtıyla diyâr-ı Şâm u Mısır'da bulunan efrâd-ı lâ'm,<sup>874</sup> [31] bi'l-hâssa 'ulûm-ı 'Arabîyeyi<sup>875</sup> vikâye<sup>876</sup> zımında,<sup>877</sup> tedrîs ü tedvîn-i mü'ellifât<sup>878</sup> ile meşğûl olmayalardı, şimdiye kadar lüğat-ı 'Arabîyenin terk ü ihmâl olunması mukarrer<sup>879</sup> idi. Ve eger beri taraftan dahi devlet-i ebed-müddet-i 'Osmâniyye<sup>880</sup> teşekkül etmemiş ve bu diyârları tedrîc<sup>881</sup> ile zabt ü teshîr edip kabâ'il-i 'adîdenin<sup>882</sup> dâ'ire-i vâhidede<sup>883</sup> ictimâ' ve itihâdlarına muvaffak olmamış olsa idi, bu günkü günde kullandığımız el-sine-i selâse şerefinden mahrûm ve kim bilir ki şimdi hangi bir lisân-ı müşkilât-resân<sup>884</sup> ile te'âtî-i efkâra<sup>885</sup> mecbûr olurduk.

İşte bu dakîkaya mebni el-yevm,<sup>886</sup> halâvet-bahş-ı nâtika-i i'tibârımız<sup>887</sup> olan lüğat-ı mezkûreyi, ni'am-ı celîle-i İlâhiy-

---

<sup>871</sup> Gelecek.

<sup>872</sup> Gayret ve öfke zabıtası, engeli.

<sup>873</sup> Saygın âlimler.

<sup>874</sup> Meşhur fertler, kimseler.

<sup>875</sup> Arap diliyle ilgili ilimler.

<sup>876</sup> Koruma.

<sup>877</sup> Maksat, niyet.

<sup>878</sup> Yazılmış eserleri bir araya getirip okutmak.

<sup>879</sup> Kesin, kararlaşmış.

<sup>880</sup> Sonsuza kadar yaşayacak olan Osmanlı Devleti.

<sup>881</sup> Derece derece, yavaş yavaş.

<sup>882</sup> Çok, birçok kabile.

<sup>883</sup> Birlik dairesi.

<sup>884</sup> Zor ulaşılan/anlaşılan dil.

<sup>885</sup> Fikir alış-verişi.

<sup>886</sup> Bugün, hâlâ.

<sup>887</sup> İtibarımızı arttıran tatlı söz söyleme.

yeden<sup>888</sup> bir ni'met-i mahsûse<sup>889</sup> bilmeli ve bunun muhâfız-ı tabî'îsi<sup>890</sup> olan husûsâtın emri muhâfazasına da i'tinâ<sup>891</sup> ve dikkat eylemeliyiz. Husûsât-ı mezkûre müfredât-ı 'Arabîye ve Fârsîyenin<sup>892</sup> medlûlâtını<sup>893</sup> ve keyfiyyet-i evzâ'ını<sup>894</sup> bilmek ve kelimât-ı mu'arrebeye ve mu'acceme<sup>895</sup> ve ğalat-ı meşhûr u fasih,<sup>896</sup> metrûk<sup>897</sup> olan lafızları ve lâsiyyemâ kinâyât<sup>898</sup> ve durûb-ı emsâli<sup>899</sup> öğrenip bunlardan her birazını iktizâ-yı makâma<sup>900</sup> göre kullanmaktır.

İmdi ihtiyâcât-ı 'asriyyemize<sup>901</sup> nazaran, husûsât-ı mezkûreyi derece-i matlûbede<sup>902</sup> beyân eylemekligimiz lâzım gelir ise de, edebiyâtça meslek-i müttehazımız<sup>903</sup> 'ulûm-ı 'Arabîye mebâhisinden 'ibâret idüğü ve lüğat-ı Fârsîyenin<sup>904</sup> ahvâlini beyân için kütüb-i mevcûdesi<sup>905</sup> ehline göre hadd-i kifâye-

---

<sup>888</sup> Allah'ın büyük nimeti.

<sup>889</sup> (İnsana) has bir nimet.

<sup>890</sup> Doğal koruyucu.

<sup>891</sup> Özen.

<sup>892</sup> Arapça ve Farsça kelimeler.

<sup>893</sup> Delil getirilen şeyler, anlamlar.

<sup>894</sup> Kullanış şekli.

<sup>895</sup> Arapça ve Farsçalaştırılmış kelimeler, sözler.

<sup>896</sup> Meşhur ve fasih yanlış kullanımlar.

<sup>897</sup> Terkedilmiş, kullanımdan düşmüş.

<sup>898</sup> Kinayeler, bir maksattan dolayı sözü hem hakiki, hem mecazi anlamlara uygun olarak kullanmak.

<sup>899</sup> Atasözleri.

<sup>900</sup> Makamın, durumun gereği olarak.

<sup>901</sup> Zamanın ihtiyaçları.

<sup>902</sup> İstenilen derece.

<sup>903</sup> Kabul edilen, yürürlükte olan meslek.

<sup>904</sup> Farsça kelimeler.

<sup>905</sup> Mevcut kitaplar.



de<sup>906</sup> bulunduğu cihetle, ona dâ'ir itrâya<sup>907</sup> lüzûm göremeyiz. Ma'a-mâ-fîh,<sup>908</sup> mühimü'l-ihâtâr<sup>909</sup> olan mesâ'ilinin iktizâsına göre temhîd<sup>910</sup> ve tafsîlini cümle-i vazâ'ifimizden<sup>911</sup> biliriz. Ve mebhûs-anh<sup>912</sup> olan 'ilm-i lügâtın kemâl-i iştihârına<sup>913</sup> mebni, uzun uzadıya müfredâtını dahi beyâna ihtiyâc görülemeyip [32] yalnız tahkîkâtımızı husûsât-ı sâ'ireye<sup>914</sup> ve mütâla'ası mücib fevâ'id olan (fikhü'l-lügât)<sup>915</sup> ibhâsına<sup>916</sup> 'atf u hasır<sup>917</sup> ile iktifâ eyleriz. Mâ-ba'dı<sup>918</sup> gelir.

### (‘İlm-i Sarf)

Müfredâtın envâ'ını ve hey'ât-i asliyye<sup>919</sup> ve 'ârizasını<sup>920</sup> mübeyyen, hey'ât-i asliyyesinin ne keyfiyyât ile hey'ât-i 'ârizaya tağayyür edeceğini vech-i küllî<sup>921</sup> üzere ve makâyîs-i küllîye<sup>922</sup>

---

<sup>906</sup> Yeterlik derecesi, yeteri kadar.

<sup>907</sup> Aşrı derecede övme.

<sup>908</sup> Öyle olmakla beraber.

<sup>909</sup> Önemli hatırlatma.

<sup>910</sup> Yayma, düzeltme.

<sup>911</sup> Vazifelerin hepsi.

<sup>912</sup> Bahsolunan şey; adı geçen.

<sup>913</sup> Tam bir şöhret, mükemmel tanınmak.

<sup>914</sup> Başka hususlar.

<sup>915</sup> Kelimeleri bilme, tanıma.

<sup>916</sup> Kesilme.

<sup>917</sup> Göz atma ve tahsis etme. Konuşurken veya okurken tutulup kalma; kısaca göz atma.

<sup>918</sup> Devamı.

<sup>919</sup> Asli unsurlar, heyetler.

<sup>920</sup> Büyük bir kimseye hürmetle yazılan yazı, dilekçe.

<sup>921</sup> Her yönüyle.

<sup>922</sup> Büyük ölçekler, küllî ölçü âletleri.

ile mu'arref<sup>923</sup> ve mu'ayyen olan 'ilme, sarf denilir. Esmâ<sup>924</sup> ve ef'âlden<sup>925</sup> her birerlerinin ma'nâ-yı müşâtakı<sup>926</sup> bilinmek için, lafz-ı müfredin<sup>927</sup> emsile-i muhtelifeye<sup>928</sup> tahvîli<sup>929</sup> husûsunu öğrenerek umûr-ı mezkûrede<sup>930</sup> hatâdan ihtirâz<sup>931</sup> ve kelâm-ı 'Arabî isti'mâl ve tetebbu'dan<sup>932</sup> istinbât<sup>933</sup> olunan mukaddemâta etrâfıyla vukûfu ihrâz yolunda sa'y umüsâberet<sup>934</sup> talebkârân-ı 'ulûm-ı 'Arabîyenin<sup>935</sup> vâcibe-i zimmetleridir.<sup>936</sup> İmdi bu 'ilm-i celîlde<sup>937</sup> matlûb olan ğaraz u maksada<sup>938</sup> nâ'il olmak için zabt u ta'allümü lâzım gelen kavâ'id-i mukarrere,<sup>939</sup> ber-vech-i âti<sup>940</sup> beyân olunur. Şöyle ki: (Mâ-ba'dı var).

---

<sup>923</sup> Bilinen, belli.

<sup>924</sup> İsimler.

<sup>925</sup> Fiiller.

<sup>926</sup> Türemiş anlam.

<sup>927</sup> Tekil söz.

<sup>928</sup> Türlü örnekler, Arapça'da bir fiilin mazi, müzari, masdar... gibi birer misalle gösterilen şekli.

<sup>929</sup> Değiştirmek.

<sup>930</sup> Zikredilen, anılan işler.

<sup>931</sup> Sakınmak.

<sup>932</sup> Etraflı bilgi edinme.

<sup>933</sup> Bir söz veya işten gizli bir mana çıkarma.

<sup>934</sup> Çalışma ve sürekli uğraşma.

<sup>935</sup> Arapça ilimleri öğrenmek isteyenler.

<sup>936</sup> Vacip derecesinde sahip çıkma; sorumlu oldukları görev.

<sup>937</sup> Yüce, yüksek ilim.

<sup>938</sup> Kast vemaqsat.

<sup>939</sup> Kesinleşmiş kurallar.

<sup>940</sup> Gelecekte olduğu vecihle, ileride yazılacağı üzere.

## (‘İlm-i Nahv)

Mürekkebâtın ahvâlini ya’nî kelimât-ı mürekkebe-i ‘Arabîyeden<sup>941</sup> her bir kelimenin gerek lafzen ve gerek takdîren, ahvâl-i i’râbını<sup>942</sup> bildiren ve terâkib-i ‘Arabîyenin<sup>943</sup> ma’ânî-i asliyye-i vaz’iyyesine<sup>944</sup> tatbîkini öğretene ‘ilme denir. ‘Ulûm-ı ‘Arabîye tahsîlini der-ûhde<sup>945</sup> eden zât, işbu ‘ilmin usûl ve makâsıdını<sup>946</sup> gereği gibi öğrenmeyince, mürekkebât-ı mevzû’anın<sup>947</sup> ma’ânîsini<sup>948</sup> fehme ve ifâdesini murâd etdiği ma’nâ için vaz’-ı nev’î<sup>949</sup> ile mevzû’ olan terkîbi îrâda muktedir olamaz. Binâ-ber-în ‘ilm-i celîlin ta’allüm [33] ve tahkîki, tullâb-ı ‘ulûm<sup>950</sup> için ehemmi-i umûrdandır.<sup>951</sup> İmdi bunun kavâ’id-i mukarreresi dahi şu vecihle beyân olunur ki (tetimmesi<sup>952</sup> gelir).

## (‘İlm-i Ma’ânî)

Hafî<sup>953</sup> kalmaya ki terâkib-i ‘Arabîyeden her bir terkîbin, kendüye çeşbân<sup>954</sup> havâss-ı müte’addidesi<sup>955</sup> vardır ki onları

---

<sup>941</sup> Arapça terkip edilmiş kelimeler.

<sup>942</sup> Arapça kelimeleri öğelerine ayırma; cümle içindeki görevlerini belirleme.

<sup>943</sup> Arapça terkipler.

<sup>944</sup> Belirlenmiş asıl anlamlar.

<sup>945</sup> Üstenme, niyet etme.

<sup>946</sup> Maksatlar, istekler.

<sup>947</sup> Konu olan terkipler.

<sup>948</sup> Manalar.

<sup>949</sup> Kendi türüne göre anlam kazanma.

<sup>950</sup> İlim öğrenen öğrenciler.

<sup>951</sup> İşlerin en önemlisi.

<sup>952</sup> Tamamlama.

<sup>953</sup> Gizli.

<sup>954</sup> Uygun, münasip.

<sup>955</sup> Çeşit çeşit keyfiyet, özellik.

ancak büleğâ-i 'Arab<sup>956</sup> kuvve-i selîkaları<sup>957</sup> vâsıtasıyla yâhûd büleğâ-i sâ'ire,<sup>958</sup> 'ilm-i belâğata<sup>959</sup> mûmâresetle<sup>960</sup> fehm ü iz'ân<sup>961</sup> ederler. Havâss-ı mezbûrenin<sup>962</sup> ba'zısı zevkiyye<sup>963</sup> ve ba'zısı i'tibâr-ı büleğâ<sup>964</sup> üzere istihsâniyyedir<sup>965</sup> ki her ikiside me'ânî-i asliyyenin<sup>966</sup> levâzımındandır.<sup>967</sup> Lâkin tab'at-ı selîme<sup>968</sup> sâhibine mahsûs ve 'örf-i büleğâda<sup>969</sup> rey'-i belîğâne<sup>970</sup> ile mansûs<sup>971</sup> idüğinden lüzumu, lüzûm-ı zâtî<sup>972</sup> degildir. Kezâlik kelâm için, (tehniyet)<sup>973</sup> ve (ta'zîyet)<sup>974</sup> ve (tahkîr)<sup>975</sup> ve (tefhîm)<sup>976</sup> ve (teşcî')<sup>977</sup> ve (tecbîn)<sup>978</sup> ve (teşek-

---

<sup>956</sup> Arap belağatçıları.

<sup>957</sup> Güzel söz söyleme ve yazma kabiliyeti.

<sup>958</sup> Sair/diğer belağatçıları.

<sup>959</sup> Belağat (Sözün düzgün, kusursuz, yerinde ve adamına göre söylenmesini öğreten ilmin adı) ilmi.

<sup>960</sup> Çalışarak maharet kazanma.

<sup>961</sup> Anlama ve basiret.

<sup>962</sup> Yukarıda yazılan özellikler.

<sup>963</sup> Zevke ait.

<sup>964</sup> Belağat sahiplerinin değeri.

<sup>965</sup> Bir şeyin iyi olduğu kanaatinde bulunmak.

<sup>966</sup> Asıl, temel anlam.

<sup>967</sup> Lazım olan şeyler, gerekli.

<sup>968</sup> Sağlam yaratılışlı, sanatkâr ruhlu.

<sup>969</sup> Belağatçıların arasındaki âdet.

<sup>970</sup> Güzel bir görüş, belagat sahiplerinin sahip olduğu görüş.

<sup>971</sup> Âyetle tesbit edilmiş.

<sup>972</sup> Kendiliğinden gerekli.

<sup>973</sup> Tebrik etme.

<sup>974</sup> Başsağlığı/sabır dileme.

<sup>975</sup> Küçük görme, hakaret etme.

<sup>976</sup> Anlatma, bildirme.

<sup>977</sup> Cesaretlendirme, gayrete getirme.

<sup>978</sup> Korkak sayma.

kür) ve (teşekkî)<sup>979</sup> makâmı gibi mukaddemât-ı mütefâvi-  
te<sup>980</sup> vardır. İmdi terâkîb-i 'Arabîyenin muktezâ-yı tettebbu'<sup>981</sup>  
ve tefâvüt makâmâtından ve havâss-ı mezbûrenin makâmât-  
ı mukteziyyeye<sup>982</sup> tatbîkından, ya'nî makâmın iktizâ ettiği  
hey'et üzre îrâd-i kelâm<sup>983</sup> ve te'diye-i merâmdan<sup>984</sup> bahs  
eden 'ilme, ('ilm-i ma'ânî) tesmiye olunur. Ve bunun  
kavâ'id-i mukarresinden biri, terâkîb-i haberiyye<sup>985</sup> ve  
inşâ'ıyyeyi<sup>986</sup> bilmektir. Ma'lûm ola ki (tetimmesi var).

### (‘İlm-i Beyân)

Şol 'ilmdir ki ma'nâ-yı vâhidi,<sup>987</sup> muhtelifü'l-vuzûh<sup>988</sup> olan  
tarîkler ile îrâd eylemegi bildirir. Tarîklerin muhtelifü'l-  
vuzûh olması, ba'zı tarîkin ma'nâ-yı murâd<sup>989</sup> üzerine olan  
delâletinin, yine o ma'nâya delâlet eden sâ'ir tarîkden daha  
ziyâde vâzih<sup>990</sup> ve âşikâr olmasıdır. Meselâ: Bir zâtı kerem ve  
sehâ<sup>991</sup> ile vasf etmek [34] murâd eylediğinde, "Falân  
Hâtem'dir."<sup>992</sup> veya "Hâtem gibidir." Veyâhûd kinâye tari-

---

<sup>979</sup> Şikâyet etme.

<sup>980</sup> Farklı farklı önerme, başlangıç.

<sup>981</sup> Öğrenme gereği.

<sup>982</sup> Sözün söylenmesi için gerekli olan makamlar, yerler.

<sup>983</sup> Söz söyleme.

<sup>984</sup> Arzusunu ifade etme.

<sup>985</sup> Haberle, yüklemle ilgili terkipler.

<sup>986</sup> Dilek ile ilgili kipleri.

<sup>987</sup> Bir, tek anlam.

<sup>988</sup> İfadedeki açıklığın farklılığı.

<sup>989</sup> Kast edilen anlam.

<sup>990</sup> Açık, meydanda, belli.

<sup>991</sup> Cömerlik.

<sup>992</sup> Cömerliğiyle meşhur Hâtem-i Tâ'î. Bkz. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatim-et-tai>

kiyle, “Matbahında külü çokdur.” Veyâ “Kapısındaki kelb<sup>993</sup> korkakdır.” zeminlerinde îrâd edeceğin: (Falân Hâtem) o (ke Hâtem) o (kesîrî’r-ramâd)<sup>994</sup> o (cebânü’l-kelb)<sup>995</sup> tariklerinde, tarîk-i evvelin<sup>996</sup> sânîden<sup>997</sup> ve sânînin sâlisinden<sup>998</sup> ve sâlisin râbî’den<sup>999</sup> evzah<sup>1000</sup> olduğu gibi ve işbu ‘ilm ile ‘ilm-i ma’ânînin belâğata mezîd<sup>1001</sup> ta’alluklarından nâşî, her ikisine birden (‘ilm-i belâğat) itlâk olunur. Ve bu ‘ilm-i celîlin başlıca kavâ’idi hakîkat<sup>1002</sup> ve mecâz<sup>1003</sup> ve kinâyeden ‘ibâret idüğü cihetle, her birinin ber-tafsîl-i şerh ü beyânına<sup>1004</sup> şu vecihle ibtidâr<sup>1005</sup> olunur ki (mâ-ba’dı var).

### (‘İlm-i Bedî’)

‘İlm-i bedî’ dahi bir ‘ilmdir ki terâkîb-i ‘Arabîyenin muktezâ-yı hâle<sup>1006</sup> mutâbakatı<sup>1007</sup> ve makâma göre vuzûh-i

---

<sup>993</sup> Köpek.

<sup>994</sup> Külü çok olan.

<sup>995</sup> Korkak köpek.

<sup>996</sup> Birinci yol.

<sup>997</sup> İkinci.

<sup>998</sup> Üçüncü.

<sup>999</sup> Dördüncü.

<sup>1000</sup> Daha açık, besbelli.

<sup>1001</sup> Ziyade olma, çoğalma.

<sup>1002</sup> Bir kelimenin neye delalet etmek üzere vaz’ (konulmuşsa) olunmuşsa o manada kullanılması demektir.

<sup>1003</sup> Bir kelimenin gerçek manasının anlaşılmasını engellenen bir mania ile birlikte başka bir anlamda kullanılmasıdır.

<sup>1004</sup> Şerh ve açıklandığı üzere.

<sup>1005</sup> Bir işe süratle başlama.

<sup>1006</sup> Durumun gereği olarak.

<sup>1007</sup> Bir konuda anlaşıp ittifak etme.

delâleti<sup>1008</sup> ri'âyet olundukdan sonra, muhassenât-ı 'arziye<sup>1009</sup> ile tezyîn<sup>1010</sup> ve tahliyesinin<sup>1011</sup> vucûhunu beyân eder. Muhassenât-ı mezkûre<sup>1012</sup> iki kısma munkasımedir: Birine (muhassenât-ı ma'neviyye)<sup>1013</sup> ve dîgerine muhassenât-ı lafziyye<sup>1014</sup> denilir. (Tetimmesi gelecek).

### (‘İlm-i ‘Arûz)

Ma'rûz-'aleyh şî'ir<sup>1015</sup> olan, ya'nî şî'ir kendisine 'arz olunan mîzân-ı şî're<sup>1016</sup> denir ki âti'z-zikr<sup>1017</sup> mevâzîn-i tabî'iyyeden<sup>1018</sup> 'ibâretdir. Ve şî'irin onunla mu'âraza<sup>1019</sup> ve mukâbele olunacağında mevzunu,<sup>1020</sup> nâ-mevzûnundan<sup>1021</sup> ve zâ'idi,<sup>1022</sup> nâkısdan<sup>1023</sup> ve sahihi,<sup>1024</sup> fâsidden,<sup>1025</sup> zâhir ve mütemeyyiz<sup>1026</sup> olur.

(Muhyîddîn Mahvî)

---

<sup>1008</sup> İşaretin açık olması, karine.

<sup>1009</sup> Beşeri güzellikler.

<sup>1010</sup> Süsleme.

<sup>1011</sup> Bezeme, donatma.

<sup>1012</sup> Zikredilen güzellikler.

<sup>1013</sup> Manevî güzellikler.

<sup>1014</sup> Lafza ait güzellikler.

<sup>1015</sup> Kendisine şiir arz edilen.

<sup>1016</sup> Şiirin ölçüsü.

<sup>1017</sup> İleride açıklanacağı üzere.

<sup>1018</sup> Tabîi vezinler.

<sup>1019</sup> Sözle karşılıklı mücadele.

<sup>1020</sup> Vezinli.

<sup>1021</sup> Vezinsiz.

<sup>1022</sup> Artan, arttıran.

<sup>1023</sup> Eksik, azalan.

<sup>1024</sup> Gerçek.

<sup>1025</sup> Yanlış, bozuk.

<sup>1026</sup> Seçilen, seçkin.





[35]

**Mazbûtatü'l-fünûn**

**Nüsha Cumâde'l-ûlâ Sene**

3

19

1289

**(Mevâdd-ı Münderice)**

'İlm-i karzu'ş-şi'r, 'ilm-i inşâ, 'ilm-i muhâdarât, 'ilm-i hikmet, 'ilm-i istitrâd, 'ilm-i tıbb, 'ilm-i teşrîh, 'ilm-i ta'bîr, 'ilm-i firâset.

Sâhib-i imtiyâzın hatemiyle mahtûm olmayan nüshalara sâhte nazarıyla bakılarak tâbî' ve nâşirleri mes'ûl tutulacaktırlardır.

**[36] ('İlm-i karzu'ş-şi'r)**

(Karzu'ş-şi'r) şi'ir yapmak ve şi'ir söylemek ma'nâsınadır. Şi'ir, şının ( ش ) kesri<sup>1027</sup> ve 'aynın ( ع ) sukûnuyla,<sup>1028</sup> lügâtte bir nesneyi iyice idrâk etmek ya'nî mezâyâ<sup>1029</sup> ve dakîkasına vararak güzelce tanıyıp bilmektir. Ve ıstılâhatda şol

---

<sup>1027</sup> Harfî "i, i" okutan hareke.

<sup>1028</sup> Harfî harekesiz okuma, hareketsizlik.

<sup>1029</sup> Meziyetler, iyi özellikler.

kelâmdır ki ‘an-kasdin<sup>1030</sup> söylenile ve parça parça olup îcâbına göre isti’âre<sup>1031</sup> ve sâ’ir evsâf-ı beyâniyyeyi<sup>1032</sup> hâvî<sup>1033</sup> ve her parça dahi vezin ve kâfiyede âhere<sup>1034</sup> mu’âdil<sup>1035</sup> ve mütesâvî<sup>1036</sup> ve her birinde bir ma’nâyı muhtevî<sup>1037</sup> ola.

İmdi şu şerâ’it<sup>1038</sup> ile ‘an-kasdin söylenen kelâmı sevk için, her kavme mahsûs bir nice uslûb<sup>1039</sup> bulunur ki ona nazaran her kavim, kendilerinden mâ-’adâ<sup>1040</sup> kavmin kendi lügâtle-  
rinde söylemiş olduğu şî’irin, kendilerinden olmayan bir ferd-i kavm-i dîgerden<sup>1041</sup> sudûr<sup>1042</sup> eylemiş olduğunu anlar. Binâ-ber-în mütemmim-i şerâ’it<sup>1043</sup> olmak üzre, her şî’ir söyleyecek adam, kendi kavmine mahsûs esâlîb-i nazîme<sup>1044</sup> üzerine inşâ-i şî’re<sup>1045</sup> mürâ’âtden<sup>1046</sup> ser-i mû<sup>1047</sup> ayrılmaya

---

<sup>1030</sup> Kasten, bilerek.

<sup>1031</sup> Bir kelimenin manasını geçici olarak diğer bir kelime hakkında kullanmaktır. Eğretileme de denir.

<sup>1032</sup> Beyan ilminin özellikleri.

<sup>1033</sup> İhtiva eden, içeren.

<sup>1034</sup> Diğer, başka.

<sup>1035</sup> Eşit.

<sup>1036</sup> Denk.

<sup>1037</sup> İhtiva eden, içine alan.

<sup>1038</sup> Şartlar.

<sup>1039</sup> İfade yolu.

<sup>1040</sup> Başka.

<sup>1041</sup> Başka kavmin ferdi, diğer topluluktan biri.

<sup>1042</sup> Ortaya çıkma.

<sup>1043</sup> Şartları tamamlayan.

<sup>1044</sup> Nazım üslûpları.

<sup>1045</sup> Şiir söyleme, şiir yazma.

<sup>1046</sup> Riayet etme, uyma.

<sup>1047</sup> Kıl ucu kadar.

diye bir şart dahi ilâve edilmiştir. Esâlîb-i mezkûre,<sup>1048</sup> her kavmin nazımca kendi gidiş ve buluşlarından 'ibâretidir. Hakîkaten şî'r yapmak ve keyfiyât-ı nazmı<sup>1049</sup> bilmek ve kânûn-ı belâğat<sup>1050</sup> üzere kelâm-ı mevzûn<sup>1051</sup> inşâsına muktedir olmak fenni, büyük bir fenndir. Hattâ kelâma dâ'ir olan fûnûn meyânında, nezd-i büleğâ-yı 'Arabda<sup>1052</sup> işbu fenn, ya'nî ('ilm-i karzu'ş-şî'r) kadar 'azîz ve şerîf bir 'ilim i'tibâr olunamamıştır. Binâ'en-'aleyh, büleğâ-yı 'Arab 'ilm-i mezkûru,'ulûm ve ahbârlarının<sup>1053</sup> dîvânı kelâmca savâb u hatâlarının<sup>1054</sup> şâhid ü mîzânı<sup>1055</sup> ve her türlü fûnûn-ı mütedâvilelerinin<sup>1056</sup> esâs u bünyânı bilmişlerdir. İşte bunun içindir ki kendilerinden olmayan kimse, siyâk ve sibâkları<sup>1057</sup> üzere 'Arabîce şî'r yapamamıştır. [37] Nitekim onlar da Fârsî ve Türkîce şî'r söyleyemezler. Zirâ bu iki kavmin dahi lisânlarına mahsûs şî'veler der-kârdır. Şu kadar ki âsâr-ı bergüzdelerini<sup>1058</sup> kayd-ı mecmû'a-i i'tibâr<sup>1059</sup> etdigimiz Türk ve Fârs şu'arâsının bî'l-cümle<sup>1060</sup> şî'irleri, esâlîb-i 'Arabîyeye<sup>1061</sup> tatbîkan söylenilmiş idüğü ve tatbîka muktedir olmayan,

---

<sup>1048</sup> Anılan üslûplar.

<sup>1049</sup> Manzum sözün özellikleri.

<sup>1050</sup> Belâğat kanunları.

<sup>1051</sup> Vezinli söz.

<sup>1052</sup> Arap belâğatçıları yanında.

<sup>1053</sup> Haberler, rivayetler.

<sup>1054</sup> Doğru ve yanlış.

<sup>1055</sup> Örnek ve ölçü.

<sup>1056</sup> Yürürlükte, kullanılan fenler.

<sup>1057</sup> Sözün öncesi ve sonrası, bağlam.

<sup>1058</sup> Seçkin eserler.

<sup>1059</sup> Değer (şeref) mecmuasına kaydetme.

<sup>1060</sup> Bütün, hep.

<sup>1061</sup> Arap üslûpları.

ya'nî eş'âr-ı Arabîye<sup>1062</sup> terkîbâtını tetebbu' ve istikrâ'dan<sup>1063</sup> 'âciz olan şâ'irler dahi şu'arâ-yı tetebbu' dârâna<sup>1064</sup> pey-rev<sup>1065</sup> olup onların ittihâz etdikleri uslûblara tevffikan şî'ir söyleyegel­dikleri bu bâbda kesb-i kemâl<sup>1066</sup> edenler hafî<sup>1067</sup> degildir.

Bu mukaddimeden istidlâl olundu ki bizce şî'ir denilen kelâm-i belâğat-insicâm<sup>1068</sup> için açılmış olan çığır, âsâr-ı hi­memât-ı evlâd-ı Arabîdir.<sup>1069</sup> O çığıra gitmek ta'lîmi yolunda nice kütüb te'lîf olunmuşdur. Egerçi bir çığır dahi vardır ki şu'arâ-yı pîşîn-i Yunan,<sup>1070</sup> onu güşâde-sarf-ı yârâ-yı tâb u tüvân<sup>1071</sup> eylemişlerdir. Bizce o yolda söylenen söze şî'ir de­nilememişdir. Binâ'en-'aleyh 'asrımız şu'arâsının esâlib-i 'Arabîyeyi tetebbu'dan bî-behre<sup>1072</sup> oldukları ve ekserîsinin dahi şu'arâ-yı mütetebbi'a<sup>1073</sup> uslûblarına gereği gibi te­ba'iyet<sup>1074</sup> edemedikleri ve iktizâ etdikde, bizâ'asızlık<sup>1075</sup> semeresi olarak üç dört dîvânçeyi<sup>1076</sup> alt üst etmeyince, iki beyit olsun bir şî'ir yapamayacakları cihetlerle, her ne kadar

---

<sup>1062</sup> Arapça şairler.

<sup>1063</sup> Geniş araştırma.

<sup>1064</sup> Çok yönlü araştırma şairler.

<sup>1065</sup> Takip etme, arkasından gitme.

<sup>1066</sup> Çalışıp mükemmele ulaşma.

<sup>1067</sup> Gizli.

<sup>1068</sup> Belağatla uyumlu söz, belağatli söz.

<sup>1069</sup> Arap çocuklarının gayretlerinin eserleri.

<sup>1070</sup> Yunan'ın önde gelen şairleri.

<sup>1071</sup> Güç ve kuvvet kudretini ortaya koyma.

<sup>1072</sup> Nasipsiz, yoksun.

<sup>1073</sup> Dikkatle araştırma şairler.

<sup>1074</sup> Tâbi olma, uyma.

<sup>1075</sup> Sermaye.

<sup>1076</sup> Küçük divan.

kendileri sâhib-i mahlas<sup>1077</sup> geçinirlerse de manzûmeleri ma'âyîb ü sirkâden<sup>1078</sup> mahlas bulamamıştır. Bunun için ma'nûdâr ve selâset-şî'âr<sup>1079</sup> eş'âr söylemege heveskâr olan zât, en evvel esâlib-i 'Arabîyeyi kesretle<sup>1080</sup> tettebbu' eylemeli ve o uslûblara tettebbu' eden Türk ve Fârs şu'arâsının revîş ve şîvelerini<sup>1081</sup> öğrenmelidir ki onun bu vecihle müsâbereti bir meleke<sup>1082</sup> husûlüne sebebiyyet vere de şî'ir söyleyeceği vakit o meleke kendisini kelâm-ı [38] 'Arabın uslûbu üzerine sevk-i kelâm-ı pür-intizâma<sup>1083</sup> mecbûr ede ve söyletdire. İşte bir meleke ashâbının bu sûretde söyleyeceği şî'ir, hem halâvetli<sup>1084</sup> ve hem de talâvetli<sup>1085</sup> olarak ârâyîş-i sahîfe-i vucûd<sup>1086</sup> olur.

*Tâ key suhen ez suhen rübâyîm*

*Mâ ber-ser-i kıssa-i hodâyîm<sup>1087</sup>*

İşbu 'ilmin ya'nî ('ilm-i karzu's-şî'r)in kavâ'idi dahi beş zâbitadan<sup>1088</sup> ibaret olup... (mâ-ba'dı var).

---

<sup>1077</sup> Mahlas (takma ad) sahibi.

<sup>1078</sup> Kusur ve çalma/hırsızlık.

<sup>1079</sup> Akıcılıkla öne çıkan, en önemli özelliği akıcılık olan.

<sup>1080</sup> Bol bol, çok.

<sup>1081</sup> Gidiş ve tarz.

<sup>1082</sup> Alışkanlık, yatkınlık.

<sup>1083</sup> Çok düzenli söz söylemeğe sevketme.

<sup>1084</sup> Tatlı, tatlılık.

<sup>1085</sup> Güzellik, şirinlik.

<sup>1086</sup> Varlık sahifesinin süsü.

<sup>1087</sup> Ne zamana kadar söze kapılıp gideyim. Ben kendi hayat hikemi dile getiriyorum.

<sup>1088</sup> Kural.

## (‘İlm-i inşâ)

Gerek te’lîf-i nesrî ve gerek te’lîf-i nazmîden hutbelere ve ma’rûzât<sup>1089</sup> ve muharrerât-ı sâ’ireye<sup>1090</sup> dâ’ir sahîfe-i hâtırda<sup>1091</sup> mürtesem<sup>1092</sup> olan ağrâz ve ma’ânîyi, muhâtabın anlayabilcegi sûretde, ‘ibârât-ı lâyıkâ<sup>1093</sup> ile yazmak usûlünü bildiren ‘ilme ıtlâk olunur. Hutbe dedigimizi terğîb<sup>1094</sup> veya terhîb<sup>1095</sup> için yakîn<sup>1096</sup> ifâde eden mukaddemât-ı yakîniyye<sup>1097</sup> ve meşâyih<sup>1098</sup> ü ‘ulemâ vü hükemânın<sup>1099</sup> reşahât-ı kalemiyyelerinden<sup>1100</sup> olan mevâ’iz-i hasene<sup>1101</sup> ve nakîzini<sup>1102</sup> tecvîz<sup>1103</sup> ile berâber fâ’ide-i mahsûsaya<sup>1104</sup> mebnî intihâb<sup>1105</sup> olunan kazâyâ-yı maznûnedan<sup>1106</sup> yâhûd bunların birinden

---

<sup>1089</sup> Küçükten büyüğe bildirilen, sunulan şeyler.

<sup>1090</sup> Sair yazılmış şeyler.

<sup>1091</sup> Gönül sayfası.

<sup>1092</sup> Resmolunmuş, resimlenmiş.

<sup>1093</sup> Uygun ifade, söz.

<sup>1094</sup> İsteklendirme, rağbet ettirme, teşvik.

<sup>1095</sup> Korkutma.

<sup>1096</sup> Kesinlik.

<sup>1097</sup> Şüphe edilmeyecek ön bilgiler.

<sup>1098</sup> Şeyhler.

<sup>1099</sup> Âlimler ve filozoflar.

<sup>1100</sup> Kalemin sızıntıları, kalemde dökülen fikirler.

<sup>1101</sup> Güzel, faydalı nasihatler.

<sup>1102</sup> Zıt, karşıt.

<sup>1103</sup> Uygun görme, izin verme.

<sup>1104</sup> Özel fayda.

<sup>1105</sup> Seçme, seçilme, tercih.

<sup>1106</sup> Zannolunan maddeler, kaziyeler.

te'lîf edilen mensûr ya manzûm kelâma denir. (Bakiyyesi<sup>1107</sup> gelir).

### (‘İlm-i Muhâdarât)

Bir ‘ilmdir ki kelâm-ı büleğâyı<sup>1108</sup> makâm-ı tehâtubde<sup>1109</sup> muktezâ-yı hâle münâsib bir sûretde nakl u îrâd melekesi kendisiyle husûl-pezîr<sup>1110</sup> olur. Bununla ‘ilm-i ma’ânî bey-nindeki fark budur ki mütekellim,<sup>1111</sup> ‘ilm-i ma’ânî vâsıtasıyla kendi kelâmını muktezâ-yı hâle tatbîk eder. Ve ‘ilm-i muhâdarât vâsıtasıyla ğayrın kelâmını kendi hâline [39] tatbîkan, ‘alâ-tarîki’l-hikâye<sup>1112</sup> isti’mâl eyler.

Nezd-i büleğâ-yı ‘Arabda fevka’l-ğâye<sup>1113</sup> takdîr olunan ‘ulûmdan biri de bu ‘ilm-i celîldir. Hattâ “‘ilm-i belâğatın a’zam-ı mebâdîsi<sup>1114</sup> ‘ilm-i muhâdarâtdır” diye ittifâk eylemişlerdir. Lâkin bizim üdebâ-yı ‘Osmâniyye<sup>1115</sup> arasında bu kaziiyenin ber-aks<sup>1116</sup> bulunması mûcib-i hayretidir.<sup>1117</sup> Ya’nî onların taraflarından ‘ilm-i muhâdarât hakkında gösterilen takdîr ü i’tibâra karşı, Türk üdebâsının çendân i’tibâr etmemekte oldukları şâyân-ı dikkatdir.<sup>1118</sup> Daha ziyâde dikkâti câlib olan yer şurasıdır ki şu’ubât-ı edebiiyenin<sup>1119</sup> intizâm ü

---

<sup>1107</sup> Geri kalan, devamı.

<sup>1108</sup> Belağat âlimlerinin sözü.

<sup>1109</sup> Hitaplaşma makamı, zamanı.

<sup>1110</sup> Hâsil olmuş, meydana gelmiş.

<sup>1111</sup> Tekellüm eden, konuşan.

<sup>1112</sup> Hikâye yoluyla.

<sup>1113</sup> Son derece.

<sup>1114</sup> Prensiplerin çoğu.

<sup>1115</sup> Osmanlı edebiyatçıları.

<sup>1116</sup> Aksine, tersine.

<sup>1117</sup> Hayret sebebi.

<sup>1118</sup> Dikkat çekici, ilginç.

<sup>1119</sup> Edebiyat şubeleri, dalları.

tertîbi husûsunda bahs ettikleri sırada ‘ilm-i mezkûre dâ’ir i’tâ-yı ma’lûmâtıdan<sup>1120</sup> ağmâz<sup>1121</sup> edegelmîşler. Ve usûl u kavâ’idini temhîd ü tertîb eden kitâblardan birini bile tercüme eylememişlerdir. Yalnız, Hamidîye Kütüphanesinde mevzû sandûkça-i i’tibâr<sup>1122</sup> ve (Merhûm Koca Râğîb Paşa)<sup>1123</sup> Mecmû’ası ‘unvânıyla şöhret-şi’âr<sup>1124</sup> olan keşkül-i ma’ârif-şümûlde,<sup>1125</sup> muhâdarâta dâ’ir bir takım ebyât-ı selîse<sup>1126</sup> görülmüş ise de o dahi ihtimâmsızlık vartasına<sup>1127</sup> uğrayarak, nâ-tamâm<sup>1128</sup> kalmışdır. İşte bu misillü hâlât-ı garîbe<sup>1129</sup> beliyyesidir<sup>1130</sup> ki fûnûn-ı edebîyye<sup>1131</sup> âsâr-ı fi’liyyesine<sup>1132</sup> intizâr ile evkât-güzâr<sup>1133</sup> olduğumuza

---

<sup>1120</sup> Malumat, bilgi verme.

<sup>1121</sup> Göz yumma, göz kırpması.

<sup>1122</sup> Değerli küçük sandık.

<sup>1123</sup> Koca Râğîb Paşa (ö. 1763) Osmanlı devlet adamı, diplomat, şair, kütüphaneci. III. Osman ve III Mustafa saltanatında 11 Ocak 1757- 8 Nisan 1763 tarihleri arasında altı yıl iki ay yirmi sekiz gün sadrazamlık yapmış bir devlet adamıdır. Şair kişiliği ile tanınır. Nâbî tarzı da denen hikemî tarzın 18. yüzyıldaki en önemli temsilcisidir. Şiirimizde “mısra-ı berceste” denen ve atasözü gibi dillerde dolaşan pek çok mısraın sahibidir. [https://tr.wikipedia.org/wiki/Koca\\_Mehmed\\_Rag%C4%B1p\\_Pa%C5-%9Fa](https://tr.wikipedia.org/wiki/Koca_Mehmed_Rag%C4%B1p_Pa%C5-%9Fa)

<sup>1124</sup> Meşhur, tanınan.

<sup>1125</sup> Bilgiyle dolu ansiklopedi.

<sup>1126</sup> Akıcı beyitler.

<sup>1127</sup> Uçurum.

<sup>1128</sup> Eksik, tamamlanmamış.

<sup>1129</sup> Garip hâller.

<sup>1130</sup> Belalar, kederler.

<sup>1131</sup> Edebiyat bilimi.

<sup>1132</sup> Fiili eserler, yazılmış eserler.

<sup>1133</sup> Vakit geçirme.



mukâbil bize günden güne bir eser-i inkirâz<sup>1134</sup> gösteriyor. İşte bu misillü hâlât-ı 'acîbe<sup>1135</sup> seyyi'esidir<sup>1136</sup> ki debistân-ı cehâletden<sup>1137</sup> yetişmiş olan gürûh-ı yâve-şükûh<sup>1138</sup> bile, şükûfezâr-ı edebiyâtda<sup>1139</sup> istişmâm-ı ezhâr-ı kemâlâtdan<sup>1140</sup> mahrûm kalmış olduğu hâlde, (Menem dîger nist)<sup>1141</sup> zem-zemesiyle,<sup>1142</sup> bokluca bülbül<sup>1143</sup> gibi terâne-senc-i kemâl<sup>1144</sup> oluyor. Li-nâmıkîhi<sup>1145</sup>

*Levle'l-cehâletu lem yes'al-cehûlu ilâ*

*Da've'l-kemâli ve hâ min killeti'l-edebi<sup>1146</sup>*

Tetimmesi sonra.

---

<sup>1134</sup> Bitme, tükenme eseri.

<sup>1135</sup> Acip durumlar.

<sup>1136</sup> Fenalık, kötülük karşılığı verilen sıkıntı, günah.

<sup>1137</sup> Bilgisizlik okulu.

<sup>1138</sup> Saçma sapan söz söyleyenler; büyük yalan söyleyenler.

<sup>1139</sup> Edebiyat bahçesi.

<sup>1140</sup> Olgunluk çiçeğini koklama.

<sup>1141</sup> Benim, başkası degildir.

<sup>1142</sup> Nağme, şarkı.

<sup>1143</sup> Saçma sapan konuşan kimse.

<sup>1144</sup> Mükemmellik şarkısını tartan; iyilikleriyle çokca övünme.

<sup>1145</sup> Yazıcısı (müellif) tarafından, (şair der ki: ).

<sup>1146</sup> Cehâlet olmasaydı cahiller kemal iddiasında bulumazlardı. Bu (cahillerdeki) edebî azlığınan kaynaklanmaktadır.

## [40] ('İlm-i Hikmet)

Gerek a'yân<sup>1147</sup> ve gerek ma'kûlât,<sup>1148</sup> kâffe-i mevcûdatın<sup>1149</sup> nefsü'l-emirde<sup>1150</sup> vâki' olduğu üzere ahvâlinden tâkat-ı beşerriyyenin<sup>1151</sup> tahammülü derecesinde bahs eden 'ilimden 'ibâretidir. Mevcûdât dedigimiz akvâl<sup>1152</sup> ve ahvâlimiz gibi vücûdu bizim kudret ve ihtiyârımız<sup>1153</sup> ile rû-numûn<sup>1154</sup> olan umûra ve zemîn üâsumân<sup>1155</sup> gibi vücûdu bizim kudret ve ihtiyârımız ile rû-nümûn olmayan umûra şâmildir.<sup>1156</sup> 'İlm-i hikmet dahi ya vücûdunda ihtiyâr ve kudretimizin medhali<sup>1157</sup> olmayan mevcûdâtın ahvâlini bilmektir. Vâcib-i ta'âlâyâ<sup>1158</sup> ve vücûd-ı semâ vü zemîne<sup>1159</sup> ta'alluk eden 'ilmimiz gibi ya vücûdunda kudret ve ihtiyârımızın medhali bulunan mevcûdâtın ahvâlini bilmektir. 'Adâletin gökçek<sup>1160</sup> ve zulmetin kabîh<sup>1161</sup> olduğuna müte'allik olan 'ilmimiz gibi kısım-ı evvele (hikmet-i nazariyye)<sup>1162</sup> ve kısım-ı sâniye (hik-

---

<sup>1147</sup> Gözler.

<sup>1148</sup> Aklın uygun bulunduğu.

<sup>1149</sup> Mevcutların tamamı.

<sup>1150</sup> Gerçekte, aslına bakılırsa.

<sup>1151</sup> İnsani güç, insanın dayanabileceği güç.

<sup>1152</sup> Sözler, konuşmalar.

<sup>1153</sup> Seçme, seçilme.

<sup>1154</sup> Meydana çıkan, görünen.

<sup>1155</sup> Yer ve gök.

<sup>1156</sup> İçine alan, kapsayan.

<sup>1157</sup> Girilecek yer, kapı, müdahale.

<sup>1158</sup> Varlığı vacip deresinde gerekli olan yüce Allah.

<sup>1159</sup> Semanın ve yeryüzünün varlığı.

<sup>1160</sup> İyi, güzel.

<sup>1161</sup> Kötü, çirkin.

<sup>1162</sup> Teorik felsefe.

met-i 'ameliyye)<sup>1163</sup> denilir. Nefs-i insâniyye<sup>1164</sup> için dahi iki kuvve isbât olunup birine kuvve-i nazariyye<sup>1165</sup> ve dîgerine kuvve-i 'ameliyye<sup>1166</sup> denir. Pes<sup>1167</sup> nefsi insâniyye kuvve-i ûlâ<sup>1168</sup> ile eşyâ ve mevcûdeyi ve ahvâlini idrâk eder. Kuvve-i sâniyye<sup>1169</sup> ile rezâ'ilden<sup>1170</sup> mütehallî<sup>1171</sup> ve fezâ'il<sup>1172</sup> ile mütehallî<sup>1173</sup> olur. Binâ-ber-în, hikmet-i nazariyye ve 'ameliyyeden her birinin der-kâr olan ğâyeti<sup>1174</sup> nefsin işbu iki kuvvesinde tekmîlinden<sup>1175</sup> 'ibâretidir. Hikmet-i nazariyyenin ğâyeti vücûdu kudretimizle olmayan umûra ta'alluk tutan 'ulûm-ı tasavvuriyye<sup>1176</sup> ve tasdîkiyyenin<sup>1177</sup> kemâ yenbaĝî husûlüyle nefsin kuvve-i nazariyyesinin derece-i kemâle yetişmesi ve hikmet-i 'ameliyyenin ğâyeti, vücûdu îrâdet ve kudretimizle olan umûra dâ'ir 'ulûm-ı tasavvuriyye ve tasdîkiyyenin gereği gibi hâsıl olmasından dolayı kezâlik nefsin kuvve-i nazariyyesinin ber-kemâl<sup>1178</sup> olmasıdır. Tâ kim o umûra müte'allik olan 'ulûmun mukteziyâtını vücûda

---

<sup>1163</sup> Uygulamalı felsefe.

<sup>1164</sup> İnsana ait nefis.

<sup>1165</sup> Teorik kabiliyet, güç.

<sup>1166</sup> Pratik iş yapma kabiliyeti.

<sup>1167</sup> Sonra, artık.

<sup>1168</sup> Birinci kuvve.

<sup>1169</sup> İkinci kuvve.

<sup>1170</sup> Rezillikler, utanılacak işler.

<sup>1171</sup> Boşalan, boş kalan.

<sup>1172</sup> Faziletler, güzel, erdemli işler.

<sup>1173</sup> Süslenmiş, donanmış.

<sup>1174</sup> Nihayet, uç, son.

<sup>1175</sup> Tamamlama, eksiksiz.

<sup>1176</sup> Tasavvurla (zihinde canlandırma) ilgili ilimler, tasarım.

<sup>1177</sup> Aklın tasdik ettiği ilimler.

<sup>1178</sup> Kemal üzere, mükemmel.

ya'nî kuvveden fi'ile getirip kendi kuvve-i 'ameliyyesini [41] icrâ-yı 'ameliyât<sup>1179</sup> ile tekmîl ede ve sa'âdet-i sermediyye<sup>1180</sup> ve siyâdet-i ebediyye<sup>1181</sup> nâ'il ola. Ma'lûm ola ki mehere-i hükemâ-i kısımlı ûlâ<sup>1182</sup> ya'nî (hikmet-i nazariyye)yi üçe taksîm ederek birine (hikmet- tab'îyye)<sup>1183</sup> ve diğeri (hikmet-i riyâziyye)<sup>1184</sup> ve üçüncüsüne (hikmet-i İlâhiyye)<sup>1185</sup> demişlerdir. Zîrâ ol umûr ki vücûdu kudret ve ihtiyârımızla degildir. Üç kısım üzeredir. Kısımlı evvel hem hâricde ve hem zihinde vücûdu maddeye muhtâc olan umûrdur: (İnsân) ve (hayvân) gibi. Meselâ, insân mevcûd olmaz, illâ madde-i hâssada<sup>1186</sup> mizâc-ı hâss<sup>1187</sup> sâhibi olarak mevcûd olur ve tasavvur olunur. Kısımlı sâni, vücûd-i zihnisinde<sup>1188</sup> maddeden müstağnî<sup>1189</sup> olup vücûd-ı hâriciyyesinde maddeye muhtâc olan umûrdur. Küre<sup>1190</sup> ve müselle<sup>1191</sup> ve mürabba'<sup>1192</sup> gibi ki bunların hiç biri bir madde-i hâssaya mütevakkıf<sup>1193</sup> olmaz. Belki ağaç ve demir ve sâ'ir her ne madde olur ise olsun, kendisinde tasavvur olunur ve vücûd-

---

<sup>1179</sup> İş yapma, uygulama.

<sup>1180</sup> Daimi mutluluk.

<sup>1181</sup> Ebedi efendilik.

<sup>1182</sup> Birinci kısım/önde gelen felsefecilerin mahir olanları.

<sup>1183</sup> Fizik bilgisi.

<sup>1184</sup> Matematik bilgisi.

<sup>1185</sup> İlâhi hikmet, ancak Allah'ın bildiği iş, metafizik.

<sup>1186</sup> Özel bir madde, kendine mahsus bir şekil.

<sup>1187</sup> Özel karakter.

<sup>1188</sup> Zihin dünyası.

<sup>1189</sup> Bağımsız, kendi kendine.

<sup>1190</sup> Daire.

<sup>1191</sup> Üçgen.

<sup>1192</sup> Dörtgen.

<sup>1193</sup> Bir şeye bağlı olan.

pezîr<sup>1194</sup> olabilir. Kısım-ı sâlis,<sup>1195</sup> her iki vücûtda aslâ maddeye muhtâc olmayan umûrdur. Cenâb-ı Hak ve imkân ve vücûd ve sâ'ir ma'kûlât-ı 'amme<sup>1196</sup> gibi; bu takdîrce eger hikmet-i nazariyye aslâ maddeden infikâkî<sup>1197</sup> kâbil olmayan ya'nî her iki vücûtda maddeye muhtâc olan umûrun ahvâlîne ta'alluk eden 'ilim ise feleğin dönerek hareketini ve havânın tekevvün ve fesâdını<sup>1198</sup> bilmek gibi, ona hikmet-i tabî'yye denir. Bunun usûlü ya'nî kendisinden bahs etdiği şeyler, yedi ve furû'u<sup>1199</sup> on beş;lâkin bi'l-istikrâ<sup>1200</sup> dokuzdur. Usûlünün birincisi, ecsâm-ı tabî'yyenin<sup>1201</sup> havâss-ı 'umûmiyyesine<sup>1202</sup> ya'nî hareket ve sükün gibi umûr-ı 'âmmesine; <sup>1203</sup> ikincisi, erkân-ı 'âlem <sup>1204</sup> ve harekâtına ve tabâyî'<sup>1205</sup> ve emâkin-i tabî'yyesine;<sup>1206</sup> üçüncüsü kevn ü fesâda; <sup>1207</sup> dördüncüsü, âsâr-ı 'ulviyyeye; <sup>1208</sup> beşincisi, ma'âdin <sup>1209</sup> ve nebâtâta; <sup>1210</sup> altıncısı hayvânâta; yedincisi

---

<sup>1194</sup> Vücut bulan, meydana gelen.

<sup>1195</sup> Üçüncü kısım.

<sup>1196</sup> Umumi akılla ilgili işler.

<sup>1197</sup> Bir şeyden ayrılma, çözülme.

<sup>1198</sup> Karışıklık, bozukluk.

<sup>1199</sup> İkinci derecede önemli olan şey, dal.

<sup>1200</sup> Hakkında detaylı bilgi vererek, detaylı olarak.

<sup>1201</sup> Tabîî cisimler, varlıklar.

<sup>1202</sup> Umumi, genel özellikler.

<sup>1203</sup> Genel işler.

<sup>1204</sup> Kainatın temelleri, esasları.

<sup>1205</sup> Tabiatler, huylar.

<sup>1206</sup> Tabîî yerler, mekânlar.

<sup>1207</sup> Bir taraftan var olma ve bir taraftan bozulma.

<sup>1208</sup> Yüce, ulvi eserler.

<sup>1209</sup> Madenler.

<sup>1210</sup> Bitkiler.

nüfûs<sup>1211</sup> [42] ve kuvâsına dâ'ir olan kavâ'id ve zavâbıtdır. Fürû'unun birincisi dahi ('ilm-i tıbb), ikincisi ('ilm-i teşrîh), üçüncüsü ('ilm-i ahkâmu'n-nucûm), dördüncüsü ('ilm-i ta'bîr), beşincisi ('ilm-i firâset), altıncısı ('ilm-i tılsımât), yedincisi ('ilm-i nirencât),<sup>1212</sup> sekizincisi ('ilm-i kimyâ), dokuzuncusu ('ilm-i filahât)dır.<sup>1213</sup> Ve eger mutlakâ maddeden müstağnî olmayıp yalnız vücûd-ı hâriciyyesinde maddeye ihtiyâcı bulunan umûrun ahvâline müte'allık olan 'ilm ise her bir müsellesin zevâyâ-yı sülâsî<sup>1214</sup> iki kâ'imeye<sup>1215</sup> müsâviyyedir.<sup>1216</sup> 'İlmi gibi ona da hikmet-i riyaziyye<sup>1217</sup> denilir. Ve bunun usûlü dört ya'nî ('ilm-i 'aded),<sup>1218</sup> ('ilm-i hendese),<sup>1219</sup> ('ilm-i hey'et),<sup>1220</sup> ('ilm-i mûsikî)dir. Ve fûrû'u yirmi kadar olup ancak 'alâ-vechî'l-tedâhül<sup>1221</sup> on birdir. Ya'nî ('ilm-i hisâb),<sup>1222</sup> ('ilm-i cebir ve mukâbele),<sup>1223</sup> ('ilm-i cifir), ('ilm-i mu'âmelât),<sup>1224</sup> ('ilm-i ferâ'iz), ('ilm-i zîc ve

---

<sup>1211</sup> Nefisler.

<sup>1212</sup> Efsunlar, resimler ilmi.

<sup>1213</sup> Çiftçilik, ziraat ilmi.

<sup>1214</sup> Üçlü açılar.

<sup>1215</sup> Dik çizgi.

<sup>1216</sup> Eşit.

<sup>1217</sup> Matematik felsefesi.

<sup>1218</sup> Sayılar ilmi.

<sup>1219</sup> Mühendislik ilmi.

<sup>1220</sup> Gökler ve yıldızlar ilmi, astronomi.

<sup>1221</sup> İççe geçmiş şekilde.

<sup>1222</sup> Hesap ilmi.

<sup>1223</sup> Matematik ve cebir ilmi.

<sup>1224</sup> Kayıt, takip ve saire işler ilmi.

takvîm),<sup>1225</sup> ('ilm-i coğrafyâ), ('ilm-i misâha),<sup>1226</sup> ('ilm-i cer-rü's-sakîl),<sup>1227</sup> ('ilm-i menâzır),<sup>1228</sup> ('ilm-i mahrûtât)<sup>1229</sup> ve eger mutlakâ maddeden müstağnî olan umûrun ahvâline ta'alluk tutan 'ilim ise cenâb-ı vâcibü'l-vücûdun<sup>1230</sup> kâdir olduğunu ve vücûdun mefhûmât-ı 'akliyyeden<sup>1231</sup> ma'dûd<sup>1232</sup> idüğünü bilmek gibi ona dahi hikmet-i İlâhiyye derler. Bunun da usûlü, 'illiyet<sup>1233</sup> ve ma'lûliyyet<sup>1234</sup> misillü umûr-ı 'âmmeyi<sup>1235</sup> ve mebdâdî-i 'ulûm<sup>1236</sup> ve 'illet-i ûlâ<sup>1237</sup> ve vahdâniyyet-i İlâhiyyeyi<sup>1238</sup> ve cevâhir-i rûhâniyye<sup>1239</sup> isbâtını ve kuvâ-yı fa'âle-i semâviyye<sup>1240</sup> ile umûr-ı münfa'ile-i arziyyenin<sup>1241</sup> keyfiyyet-i irtibâtını<sup>1242</sup> ve mümkinâtın<sup>1243</sup> nizâm ve mebd'e-i evvele<sup>1244</sup>

---

<sup>1225</sup> Yıldızların yerlerini ve dolaşımlarını göstermek üzere hazırlanmış cetvel ve takvim ilmi.

<sup>1226</sup> Ölçü ilmi.

<sup>1227</sup> Makaralar yardımıyla yük kaldırma ilmi (mekanik).

<sup>1228</sup> Optik ilmi.

<sup>1229</sup> Koni ilmi.

<sup>1230</sup> Varlığı mutlak gerekli olan Allah.

<sup>1231</sup> Akıl yoluyla bilme, anlama.

<sup>1232</sup> Sayılı, sayılmış.

<sup>1233</sup> Bağ, nedensellik.

<sup>1234</sup> Sakatlık, hastalık.

<sup>1235</sup> Halk, kamu işleri.

<sup>1236</sup> İlmin başlangıcı.

<sup>1237</sup> Birinci sebep.

<sup>1238</sup> Allah'ın birliği.

<sup>1239</sup> Ruha ait cevherler.

<sup>1240</sup> Göğün hiç durmadan hareket eden kuvveti.

<sup>1241</sup> Yerin edilgen, pasif işleri.

<sup>1242</sup> Cisimlerin birbirleriyle olan ilişkisi, uyumu.

<sup>1243</sup> Varlığı imkân dâhilinde olma.

<sup>1244</sup> Başlangıç noktası.

vech-i istinâdını<sup>1245</sup> tettebbu' ve istiknâh<sup>1246</sup> eden mebâhis-i hamseden<sup>1247</sup> ve furû'u, vahy<sup>1248</sup> ve ilhâmâtın<sup>1249</sup> keyfiyâtıyla Rûhu'l-emîni<sup>1250</sup> ve me'âd-ı rûhânî ve cismânîyi<sup>1251</sup> mu'arref<sup>1252</sup> olan iki mebhasden 'ibaretdir. Kezâlik, hükemâ-i cehâbize<sup>1253</sup> kısm-ı sâniyi ya'nî (hikmet-i 'ameliyye)yi üçe taksîm eylemişler. Ve kısm-ı evvele [43] 'ilm-i ahlâk ve kısm-ı sâniye 'ilm-i tedbîr-i münzel<sup>1254</sup> ve kısm-ı sâlîse 'ilm-i siyâset-i medeniyye<sup>1255</sup> diye ad vermişlerdir. Zîrâ ol umûr ki kudret ve ihtiyârımızla vücûd-pezîr olur; ya şahs-ı vâhidin<sup>1256</sup> mesâlihine<sup>1257</sup> ta'alluk eder ki onunla ma'âş ve ma'âdının<sup>1258</sup> islâhına çalışır. Ya'nî o umûr vâsıtasıyla hasenâtı iktisâb ve seyyi'âtdan<sup>1259</sup> ictinâb eyler. Ona ('ilm-i ahlâk) veya bir hâne ehlinin mesâlihine ta'alluk tutar ki biribiriyile hoşnûd geçinimleri dâ'î<sup>1260</sup> olur, ona da ('ilm-i tedbîr-i münzel) veya bir kavmin veya bir memleket ahâlisinin

---

<sup>1245</sup> Dayanak noktası, yönü.

<sup>1246</sup> Bir şeyin hakikatini ve kühünü araştırma.

<sup>1247</sup> Beş bahis, konu.

<sup>1248</sup> Bir fikrin veya bir emrin Allah tarafından bir peygambere gönderilmesi.

<sup>1249</sup> Kalbe gelen sezgi, ilhamlar.

<sup>1250</sup> Hz. Cebrail.

<sup>1251</sup> Ruha ve bedene ait son, bitiş.

<sup>1252</sup> Târif edilmiş, bildirilmiş, bilinen.

<sup>1253</sup> Gerçeklerden haberi olan bilginler.

<sup>1254</sup> İktisat (ekonomi) ilmi.

<sup>1255</sup> Medeni siyaset ilmi.

<sup>1256</sup> Bir adam, tek kişi.

<sup>1257</sup> Maslahat, iş.

<sup>1258</sup> Dünya ve ahiret.

<sup>1259</sup> Kötülükler, günahlar.

<sup>1260</sup> Sebep.



ahvâline dâ'ir olur. Ve mülk ü milletin nizâm-ı hâliyle<sup>1261</sup> memleket ve saltanatın intizâm-ı ahvâlini îkâ' eder, ona dahi (siyâset-i medeniyye) denir. Şerî'at-ı Ahmediyye<sup>1262</sup> ('alâ sahibihâ ekmelü tahiyye)<sup>1263</sup> işbu ümmet-i merhûmeyi,<sup>1264</sup> hikmet-i nazariyyeden sa'âdet-i hâl ve istikbâle<sup>1265</sup> hizmet eden 'ilimleri tahsîle âmir olduğu gibi hikmet-i 'ameliyyeyi tahkîk ve ta'allümden müstağnî kılmıştır. Nasıl müstağnî kılmasın ki dünyâ ve âhiretin şeref ü sa'âdetini mûcib olan şeyleri yegân yegân<sup>1266</sup> bize tavzîh ü beyân<sup>1267</sup> eylemiştir.

### (‘İlm-i İstitrâd)

‘İlm-i mantık dahi külliyyet ve cüz'iyet vesâ'ir ma'kûlâtın ahvâlinden bâhis olduğu cihetle, hikmet-i nazariyyeden ma'dûd bir fenn-i celîldir.<sup>1268</sup>

İmdi işbu mukaddimedeki 'ilm-i hikmetin mâhiyyet ve aksâmı<sup>1269</sup> ve her kısmın kaç sınıfa münkasım olduğu ve her birinin usûl ve fûrû'u ve o usûl ve fûrû'dan 'ilm-i mahsûs<sup>1270</sup> hükmüne girmiş olanları hülâsa<sup>1271</sup> vecihle beyân olunmuş ve zemindeki ihtizâz-ı hâmeye<sup>1272</sup> nazaren 'ulûm-ı mezkûre-

---

<sup>1261</sup> Hâlin düzeni.

<sup>1262</sup> Hz. Muhamed ile gönderilen İslam'ın kuralları.

<sup>1263</sup> En mükemmel övgüler onun üzerine olsun.

<sup>1264</sup> Rahmete kavuşmuş ümmet.

<sup>1265</sup> Şimdiki ve gelecekteki saadet.

<sup>1266</sup> Birer birer.

<sup>1267</sup> Açıklayıp ortaya koyma.

<sup>1268</sup> Değerli, mertebesi yüksek bilim.

<sup>1269</sup> Kısımlar, bölümler.

<sup>1270</sup> Has kılınmış ilim.

<sup>1271</sup> Özet.

<sup>1272</sup> Kalemin titremesi, şevk ile yazılan yazı.

den her birinin tâbî<sup>1273</sup> olduğu kavâ'id-i müstakillesinden<sup>1274</sup> ma'lûmât-ı mufassala<sup>1275</sup> i'tâsî<sup>1276</sup> münâsib görülmüş ise de [44] birinci ve ikinci nüshalarımızda beyân olduğu vecihle, 'ulûm-ı hikemiyyece üssü'l-harekâtımız,<sup>1277</sup> meşrû' ve memdûh<sup>1278</sup> olanlarının zavâbit ve kavânîn-i esâsiyyelerini<sup>1279</sup> tahrîr<sup>1280</sup> semtine münhasır<sup>1281</sup> idüğünden evvel-emirde<sup>1282</sup> zikr olunan 'ulûmdan makbûl ve müntehab<sup>1283</sup> olanlar ifrâz u tefrîk<sup>1284</sup> ve ondan sonra kudretimizin mesâ'adesi mertebe her birinin makâsıd ve kavâ'id-i lâzimesi izbâr u tenmîk<sup>1285</sup> olunacak ve hikmet-i tabî'iyye ve İlâhiyyeden 'ulûm-ı mahsûsa sıfatını almayan usûl ve fûrû'a dâ'ir mebâhis-i nâfi'a<sup>1286</sup> ve mesâ'il-i müfîde,<sup>1287</sup> fevâ'idinden bî-behre kalmak dahi revâ görülemediginden, vecîbe-i mukarreremizi<sup>1288</sup> edâ sırasında, ara sıra onlardan dahi birer makale-i mahsûsa<sup>1289</sup> yazılacaktır. Hikmet-i tabî'iyyeden

---

<sup>1273</sup> Bağlı.

<sup>1274</sup> Müstakil, bağımsız kurallar.

<sup>1275</sup> Geniş bilgi.

<sup>1276</sup> Verme, ödeme.

<sup>1277</sup> Hareket noktası.

<sup>1278</sup> Övülmüş.

<sup>1279</sup> Esas kanun ve tüzükler.

<sup>1280</sup> Yazı yazma.

<sup>1281</sup> Has kılma, sıkıştırma.

<sup>1282</sup> İlk önce.

<sup>1283</sup> Seçilmiş.

<sup>1284</sup> Ayırma ve ayırdetme.

<sup>1285</sup> Yazı ile bildirme ve yazılma.

<sup>1286</sup> Faydalı bahisler, konular.

<sup>1287</sup> Faydalı meseleler.

<sup>1288</sup> Kararlaştırılmış vazife.

<sup>1289</sup> Özel bir makale.

meşrû' olan 'ilimler ('ilm-i tıbb), ('ilm-i teşrîh), ('ilm-i ta'bîr), ('ilm-i firâset), ('ilm-i filâhat) ve hikmet-i riyâziyyeden meşrû' olanları dahi ('ilm-i hisâb), ('ilm-i cebir ve mukâbele), ('ilm-i ferâ'iz), ('ilm-i mu'âmelât), ('ilm-i hendese), ('ilm-i misâha), ('ilm-i cerrü's-sakîl), ('ilm-i menâzır), ('ilm-i mahrûtât), ('ilm-i hey'et), ('ilm-i zîc ve takvîm), ('ilm-i coğrâfyâ), ('ilm-i mûsikî), ('ilm-i mantık)dır.

### (İlm-i Tıbb)

Beden-i insânın<sup>1290</sup> hâricî ve dâhilî<sup>1291</sup> sıhhat u marâzına<sup>1292</sup> ve mizâc u ahlâtına<sup>1293</sup> müte'allık ahvâlden ve hıfz-ı sıhhat<sup>1294</sup> ve def'-i marâzi<sup>1295</sup> muceb olan umûrdan bahs eder. İşbu fenn-i celîl iki kısma münkasımdır. Kısım-ı evvele (tıbb-ı nazârî),<sup>1296</sup> kısım-ı sâniye (tıbb-ı 'amelî)<sup>1297</sup> itlâk olunur. (Mâ-ba'd-ı var.)

### (İlm-i Teşrîh)

Ebdânın<sup>1298</sup> keyfiyyet-i terekübünü<sup>1299</sup> ve tekevvün ve tabâyî'-i a'zâyı<sup>1300</sup> ve harekât ve kuvâsını ve 'adalât<sup>1301</sup> ve

---

<sup>1290</sup> İnsan bedeni.

<sup>1291</sup> İç ve dış.

<sup>1292</sup> Sağlık ve hastalık.

<sup>1293</sup> Yarattılış (huy) ve dört karışım (balgam, safra, kan ve sevdâ).

<sup>1294</sup> Sağlığın korunması.

<sup>1295</sup> Hastalığı ortadan kaldırma.

<sup>1296</sup> Teorik tıp.

<sup>1297</sup> Uygulamalı tıp.

<sup>1298</sup> Vücutlar, bedenler.

<sup>1299</sup> Meydana gelme şekilleri.

<sup>1300</sup> Organların tabiatleri, huyları.

<sup>1301</sup> Adaleler, kaslar.

‘urûk<sup>1302</sup> ve ‘izâm<sup>1303</sup> ve şerâyîn<sup>1304</sup> ve a’sâbın<sup>1305</sup> mâhiyât<sup>1306</sup> ve keyfiyâtını ve her birerlerinin [45] havâss<sup>1307</sup> ve fâ’idelerini ve şekilleriyle isimlerini ya’nî kâffe-i eczâ<sup>1308</sup> ve a’zâ-yı bedeniyyenin<sup>1309</sup> terkîb<sup>1310</sup> ve tertîb ve hey’et<sup>1311</sup> ve mikdâr ve mahal<sup>1312</sup> ve fevâ’idini on iki zâbita ile bildiren ‘ilm-i celîle denir. (Bakiyyesi gelecek.)

### (İlm-i Ta’bîr)

İnsâna uykuda görünen suver-i hayâliyyeye,<sup>1313</sup> hayır ve şer ve nef’ ve dârdan<sup>1314</sup> münâsib ve müşâbih<sup>1315</sup> olan ma’nâyı keşf übeyân eden ‘ilme denir. Ma’lûm ola ki nezd-i cumhûrda<sup>1316</sup> rûh ve nefis elfâz-ı müterâdifiedendir;<sup>1317</sup> cân demekdir. Hükemâ ve mütekellimîn,<sup>1318</sup> rûhun tefsîrinde ihtilâfât-ı kesîreye<sup>1319</sup> düşmüşler. Ve nitâk-ı beyâna<sup>1320</sup> sığ-

---

<sup>1302</sup> Damarlar.

<sup>1303</sup> Kemikler.

<sup>1304</sup> Atardamar.

<sup>1305</sup> Sinirler.

<sup>1306</sup> Esaslar, bir şeyin iç yüzü.

<sup>1307</sup> Hassalar, özellikler.

<sup>1308</sup> Unsurların, kısımların tümü.

<sup>1309</sup> Bedenin organları.

<sup>1310</sup> Oluşum.

<sup>1311</sup> Şekil, görünüş.

<sup>1312</sup> Yer, mekan.

<sup>1313</sup> Hayali resimler, suretler.

<sup>1314</sup> Fayda ve zarar.

<sup>1315</sup> Benzeyen, benzer.

<sup>1316</sup> Halkın gözünde, insanların yanında.

<sup>1317</sup> Eş anlamlı sözler.

<sup>1318</sup> Kalam ilminin âlimleri.

<sup>1319</sup> Büyük ihtilaflar, çok farklı görüşler.

<sup>1320</sup> Beyan elbisesi, ifade edilmeyen.

maz derecede muztarib<sup>1321</sup> sözler söylemişlerdir. Lâkin bunlarca muhtâr<sup>1322</sup> olan mezhebe göre rûh dedikleri, bir cism-i latîfdir<sup>1323</sup> ki mâhiyyeti, hiss ve müşâhede ile meşhûd<sup>1324</sup> ve ma'lûmumuz olan işbu cismin mâhiyyetine muhâlifdir; nûrânîdir, 'ulvîdir, haydır,<sup>1325</sup> müteharrîkdir,<sup>1326</sup> âteşin kömürde ve gül-âbın<sup>1327</sup> gülde sereyânı<sup>1328</sup> misillü, cevher-i a'zâya<sup>1329</sup> sârî<sup>1330</sup> ve nâfizdir.<sup>1331</sup> Ve bedene hulûl<sup>1332</sup> etmiştir. Ammâ İmâm-ı Ğazâlî<sup>1333</sup> ve ba'zı ecille-i sûfiyye<sup>1334</sup> hazerâtı nezdinde bir cevher-i mücerreddir<sup>1335</sup> ki 'âlem-i melekût-dandır.<sup>1336</sup> Ne bedene dâhil ve ne de bedenden hâricdir. Ve kendisine nisbet olunan emr-i duhûl ve hurûc<sup>1337</sup> ise bedene ta'alluk ve inkıtâ'ından<sup>1338</sup> mecâzdır. Ve beden-i insânîye

---

<sup>1321</sup> İzdırap verici.

<sup>1322</sup> İhtiyar sahibi, seçkin.

<sup>1323</sup> Gözle görülmeyen latif bir cisim.

<sup>1324</sup> Görülen, gözle görülmüş.

<sup>1325</sup> Canlı, diri.

<sup>1326</sup> Hareket eden, oynayan.

<sup>1327</sup> Gül suyu.

<sup>1328</sup> Dağılma, yayılma.

<sup>1329</sup> Organların cevheri, özü.

<sup>1330</sup> Sirayet eden, bulaşan.

<sup>1331</sup> Nüfuz eden, içine giren.

<sup>1332</sup> Girme.

<sup>1333</sup> Hücetü'l-İslâm Ebû Hâmid Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed el-Gazzâlî et-Tûsî (ö.1111), Büyük Selçuklu Devleti devrinin İslam âlimi, filozofu, mutasavvıfıve müderrisi. <http://www.-ihya.info/gazali/imam-i-gazali-kimdir.html>

<sup>1334</sup> Tasavvuf ehlinin büyükleri.

<sup>1335</sup> Soyut cevher, öz.

<sup>1336</sup> Allah'ın mutlak hüküm sürdüğü âlem.

<sup>1337</sup> Giriş ve çıkış işi.

<sup>1338</sup> Kesilme, arası kesilme.

müte'allık olan emr-i tedbîr ve tasarrufu Bağdâd Vâlîsinin makarr-ı hükûmeti<sup>1339</sup> nefs-i Bağdâd<sup>1340</sup> olduğu hâlde Basra ve Mûsul memleketlerine ta'alluk eden emr-i tedbîr ve tasarrufu gibidir. Ve ânifen beyân<sup>1341</sup> olduğu vecihle, nefis ve rûh cumhûr mezhebine göre şey'-i vâhidden<sup>1342</sup> 'ibâretidir ki cân dedikleridir. Tedbîr ve tasarruf için ittisâlinden<sup>1343</sup> nâşî (nefs) ve mücerredâtdan bulunduğu cihetle (rûh) denilmiştir. Ve ba'zı hükemâ (*Allâhu yetevfeff enfüse hîne meotihâ*<sup>1344</sup> ilâ âhir) âyet-i [46] kerîmesiyle istîshâd<sup>1345</sup> ederek nefis ikidir demiş, birine nefs-i yakaza<sup>1346</sup> ve dîgerine nefs-i hayât<sup>1347</sup> diye ad vermiştir. Lâkin nezd-i mütekelliminde, her bir bedene bir nefis ta'alluk etmiş ve bir nefis, iki yâhûd ikiden ziyâde bedene ta'alluk eylememiştir. Tafsîli İmâm Râzî'nin<sup>1348</sup> (*Mebâhis-i Meşrikiyye*)<sup>1349</sup>'sinde muharrerdir.<sup>1350</sup>

<sup>1339</sup> Devlet işlerinin yürütüldüğü merkez, başkent.

<sup>1340</sup> Bağdad'ın merkezi.

<sup>1341</sup> Biraz önce beyan olunan, bildirilen.

<sup>1342</sup> Bir olan şey.

<sup>1343</sup> Kavuşma, bitişme.

<sup>1344</sup> Allah, ölüm zamanında ölenin ruhunu alır... *Kur'ân-ı Kerim*, Zümer, 39/42.

<sup>1345</sup> Şahit gösterme.

<sup>1346</sup> Yakaza/uyanıklık âlemindeki nefis.

<sup>1347</sup> Hayata ait nefis, yaşayan nefis.

<sup>1348</sup> Fahreddin er-Râzî (ö. 1210) İslâm âlimi, fizikçi ve müfessir. Künyesiyle beraber adı Muhammed bin Ömer bin Hüseyin bin Hüseyin bin Ali et-Teymî el-Bekrî'dir.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Fahreddin\\_er-R%C3%A2z%C3%AE](https://tr.wikipedia.org/wiki/Fahreddin_er-R%C3%A2z%C3%AE)

<sup>1349</sup> Râzî, *Mebâhisü'l-Meşrikiyye*, (thk. Muhammed Mu'tasım Billah el-Bağdadî), Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut 1990.

<sup>1350</sup> Yazılmış, yazılı.

(Killet)-i ekâbir-i evliyâullâhdan<sup>1351</sup> ve İmâm ‘Abdulkâdir-i Cîlânî<sup>1352</sup> râdiyallâhu ‘anh<sup>1353</sup> hazretlerinin hülefâsından kadîbü'l-beyân-ı Mûsulî<sup>1354</sup> ve sâ'ir ecille-i meşâyih-i 'izâm<sup>1355</sup> hazerâtının, zamân-ı vahidde<sup>1356</sup> emkîne-i müte'addidede<sup>1357</sup> eşhâs-ı şerîfelerinin<sup>1358</sup> görünmüş olduğu rivâyât-ı kaviyyesi,<sup>1359</sup> mütekellimîn kavlı-i sânisini<sup>1360</sup> düçâr-ı 'ukde-i işkâl<sup>1361</sup> eder zehâbındayım.

Mestûr<sup>1362</sup> olmaya ki ervâh-ı beşeriyye<sup>1363</sup> için merâtib-i hamse<sup>1364</sup> isbât olunmuşdur. (Mertebe-i ûlâ)<sup>1365</sup> rûh-ı kudsidir<sup>1366</sup> ki enbiyâ-i 'izâm<sup>1367</sup> ve ba'zı evliyâ-i kirâm<sup>1368</sup> hazerâtına

---

<sup>1351</sup> Evliya büyüklerinden az bulunanı.

<sup>1352</sup> İran'ın Hazar Denizi kıyısındaki Gilan Eyaleti'nde 1077 (H. 470) yılında doğmuştur. Âlim, mutasavvıf, Kadîrî tarikatının kurucusu ve İslam bilginidir. 1166 (H. 561) yılında Bağdat'ta vefat etmiş ve türbesi buradadır. <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=010239- &idno2=c010286>

<sup>1353</sup> Allah ondan razı olsun.

<sup>1354</sup> Musullu ince beyan sahibi.

<sup>1355</sup> Büyük mutasavvıfların faziletlieleri.

<sup>1356</sup> Bir anda, aynı zamanda.

<sup>1357</sup> Farklı farklı mekanlar.

<sup>1358</sup> Mübarek zat, şerefli şahıslar.

<sup>1359</sup> Kuvvetli rivayetler.

<sup>1360</sup> İkinci söz.

<sup>1361</sup> Zor düğümlerle karşı karşıya getirme; problemlî hâle getirme.

<sup>1362</sup> Gizli, saklı.

<sup>1363</sup> İnsana ait ruh.

<sup>1364</sup> Beş mertebe.

<sup>1365</sup> İlk mertebe.

<sup>1366</sup> Kutsal ruh, Allah'ın kuddus/mukaddes ismine mazhar olmuş ruhlardır.

Peygamberler ve veli zatlar gibi.

<sup>1367</sup> Büyük peygamberler.

<sup>1368</sup> Büyük evliyalılar.

muhtassdır.<sup>1369</sup> Haka'îk-i eşyâyı<sup>1370</sup> 'ârif ve ma'ârif-i İlâhiyeye<sup>1371</sup> vâkîf, fezâ-yı lahûtda<sup>1372</sup> sâyir<sup>1373</sup> ve etvâr-ı melekûtiyyede<sup>1374</sup> tâ'ir<sup>1375</sup> olan bu rûhdur. (Mertebe-i sâniye)<sup>1376</sup> rûh-ı fikrîdir<sup>1377</sup> ki sırf ma'ârif-i'aklîyeyi<sup>1378</sup> telakkî edip beynlerinde te'lifât-ı münâsebe<sup>1379</sup> ve izdivâcât-ı lâyıkı<sup>1380</sup> îkâ' eder. Ve îkâ' etdiği te'lifât ve izdivâcâtdan ma'ârif-i sâ'ire<sup>1381</sup> istintâc<sup>1382</sup> eyler. Ve o ma'ârif-i dahi biri birine rabt ile gûn-â-gûn<sup>1383</sup> neticeler bulmağa çalışıyor. Ve onlardan dahi dîger netîceleri tevîd<sup>1384</sup> ile uğraşır. Ve ilâ-mâ-şâallâh,<sup>1385</sup> bu hâl üzre müdâvim<sup>1386</sup> olup gider. Hükemâ ve 'ukalâdaki<sup>1387</sup> kuvve-i müfekkire<sup>1388</sup> bu rûhdan 'ibâretidir.

---

<sup>1369</sup> Bir kimseye mahsus olan.

<sup>1370</sup> Eşyanın hakikati.

<sup>1371</sup> İlâhi bilgiler.

<sup>1372</sup> Uluhiyyet âlemin fezası, göğü.

<sup>1373</sup> Seyreden, izleyen.

<sup>1374</sup> Melekler, ruhlar âleminin tavırları, halleri.

<sup>1375</sup> Uçan, uçucu.

<sup>1376</sup> İkinci mertebe.

<sup>1377</sup> Fikre ait ruh.

<sup>1378</sup> Akla dayalı bilgi.

<sup>1379</sup> Uygun eserler, kitaplar.

<sup>1380</sup> Yaraşır/uygun evlilikler.

<sup>1381</sup> Başka bilgiler.

<sup>1382</sup> Netice çıkarmak.

<sup>1383</sup> Çeşit çeşit.

<sup>1384</sup> Doğurma, sebep olma.

<sup>1385</sup> Allah nazardan saklayıncaya kadar.

<sup>1386</sup> Devam eden.

<sup>1387</sup> Akıl sahipleri.

<sup>1388</sup> Tefekkür etme, düşünme kuvveti.



(Mertebe-i sâlise) <sup>1389</sup> rûh-ı ‘aklîdir <sup>1390</sup> ki dâ’ire-i hiss ü hayâlin <sup>1391</sup> hâricinde bulunan ma’nâları derk <sup>1392</sup> eyleyen rûhdur. Bu o cevher-i mümtâzdır<sup>1393</sup> ki rüşd ve temyîz<sup>1394</sup> sâhibi olan âdemîlere<sup>1395</sup> mahsûsdur. Ve ma’ârif-i zarûriyye-i külliyyeyi<sup>1396</sup> idrâk eden bu rûhdur. (Mertebe-i râbî’a)<sup>1397</sup> rûh-ı hayâlîdir<sup>1398</sup> ki havâss-ı hamse-i zâhirenin<sup>1399</sup> telakkî ettiği şeylerin sûretlerini hıfz ve zabt [47] edip vakt-ı hâcetde<sup>1400</sup> rûh-ı ‘aklîye isâl<sup>1401</sup> ve teslîm eyler. Bu rûh-ı sûd-emr,<sup>1402</sup> çocuklarda bulunmaz. İşte buna mebnûdir ki şey’-i vâhidi istedikleri ve ahza <sup>1403</sup> harîs <sup>1404</sup> oldukları vakit kendilerinden men’ edilip ona mukâbil dîger bir şey’ irâ’e<sup>1405</sup> olunsa şey’-i evveli <sup>1406</sup> unutulur. Amâ biraz büyüyüp de rûh-ı hayâlî kendilerine tevdi’<sup>1407</sup> kılınmış oldukda bir şey’i harîsâne<sup>1408</sup>

---

<sup>1389</sup> Üçüncü mertebe.

<sup>1390</sup> Akla ait ruh, his ve hayalin dışındaki manaları anlayan ruh.

<sup>1391</sup> His ve hayal dairesi.

<sup>1392</sup> Anlama, idrak etme.

<sup>1393</sup> Seçkin cevher.

<sup>1394</sup> Bülûğa erme ve iyi ile kötüyü birbirinden ayırt etme.

<sup>1395</sup> İnsanlar.

<sup>1396</sup> Büyük (külli) gerekli bilgi.

<sup>1397</sup> Dördüncü mertebe.

<sup>1398</sup> Hayale ait ruh.

<sup>1399</sup> Zahiri beş duyu organı.

<sup>1400</sup> İhtiyaç anı.

<sup>1401</sup> Ulaştırma.

<sup>1402</sup> Faydalı işleri gözeten (iyiliği emreden) ruh.

<sup>1403</sup> Alçak.

<sup>1404</sup> Çok hırslı.

<sup>1405</sup> Gösterme.

<sup>1406</sup> Birinci şey.

<sup>1407</sup> Emanet verme.

<sup>1408</sup> Çok hırs gösterircesine.

isteyecekleri vakit ke'l-evvel<sup>1409</sup> kendilerinden men' olursa diledikleri üzere ısrâr ederler. Ve hayâllerinde şey'-i mezkûrun sûreti kaldığı cihetle sızlanarak onu isterler. Ve bu rûh ba'zı hayvânâtda dahi bulunur. Meselâ bir kedi bir degnek ile urulsa sonra o degnek mezkûr kediye gösterilse firâr eder. Zîrâ kendisinden müte'ellîm<sup>1410</sup> olduğu şey'in sûreti rûh-ı hayâliyyesinde müntakaş<sup>1411</sup> bulunduğu cihetle o şey'i görür görmez acısını der-hâtır<sup>1412</sup> eyleyerek firâra yüz tutar. Ve bi'l-'akis<sup>1413</sup> pervâne<sup>1414</sup> dedikleri hayvân zû'-i nehâra<sup>1415</sup> meyl ve muhabbeti cihetiyle çerâğî,<sup>1416</sup> semt-i ziyâya<sup>1417</sup> güşâde<sup>1418</sup> bir pencere zannederek nefsinin onun üzerine atıp müte'ezzi<sup>1419</sup> olur. Eğer ol vakit kuşca 'ömrü tamâm olmayıp da pervâza<sup>1420</sup> mecâl<sup>1421</sup> bulursa bir daha nefsinin çerâğa çarpar ve çarpa çarpa suhte-i şem'-i fenâ<sup>1422</sup> olup gider. Ve rûh-ı hayâlisi bulunmamakla zararını gördüğü şey'e mu'avedeti<sup>1423</sup> hengâmında tatmış olduğu cân acısı-

---

<sup>1409</sup> Evvelki gibi, eskisi gibi.

<sup>1410</sup> Elemlenen, acı duyan.

<sup>1411</sup> Nakşolunmuş, işlenmiş.

<sup>1412</sup> Hatırlama.

<sup>1413</sup> Aksine.

<sup>1414</sup> Kelebek.

<sup>1415</sup> Gündüz aydınlığı.

<sup>1416</sup> Mum.

<sup>1417</sup> Aydınlık taraf.

<sup>1418</sup> Açık, açılmış.

<sup>1419</sup> Eziyet veren, inciten.

<sup>1420</sup> Uçma.

<sup>1421</sup> Güç, kuvvet.

<sup>1422</sup> Fenâ/yokluk mumunun yanmış.

<sup>1423</sup> Geri dönme, dönüş.

nı ferâmûş<sup>1424</sup> eder. (Mertebe-i hâmise)<sup>1425</sup> rûh-ı hassâsdir<sup>1426</sup> ki havâss-ı hamse-i zâhireden göz ile gördüğü ve zâ'ika<sup>1427</sup> ile tatdığı ve şamme<sup>1428</sup> ile kokladığı ve lems'<sup>1429</sup> ile hiss ettiği eşyâyı ve kulak ile işitdiği kelimâtı ihsâs<sup>1430</sup> ve idrâk eyler. İşbu rûh-ı hassâs-ı sûd-emr<sup>1431</sup> çocukda da bulunur. Buna (rûh-ı hayvânî)<sup>1432</sup> ve (rûh-ı kalbî) dahi derler. Bu ol şeffâf ve latîf buhardır ki insânın göğsünde ve sol memesi altında iki parmak aşağıda fincân [48] zarfı şeklinde bulunan ve (kalb) tesmiyesini almış olan 'uzv-ı şerîfin<sup>1433</sup> tecvîf-i eyserinde<sup>1434</sup> ahlât-ı erba'anın ebhire-i latîfesinden<sup>1435</sup> tekevvün eder. Ve şiryânât<sup>1436</sup> ya'nî cân damarları vesâtetiyle<sup>1437</sup> müsta'id-i hiss ü hareket<sup>1438</sup> olan 'uzûvlara sirâyet eyler. Ve onun sirâyeti vâsıtasıyla insânın rûhu ki nefis-i nâtikasıdır;<sup>1439</sup> kâffe-i eczâ-yı bedende<sup>1440</sup> tasarruf etmeğe başlar ve ta'alluk eylediği

---

<sup>1424</sup> Unutma.

<sup>1425</sup> Beşinci mertebe.

<sup>1426</sup> Özel ruh.

<sup>1427</sup> Tatma, tadım.

<sup>1428</sup> Koklama.

<sup>1429</sup> El ile dokunup duyma.

<sup>1430</sup> Hissettirme.

<sup>1431</sup> Faydalı işleri hisseden ruh.

<sup>1432</sup> Hayvana ait ruh.

<sup>1433</sup> Kıymetli uzuv, organ.

<sup>1434</sup> Sol taraftaki oyuk.

<sup>1435</sup> Latif, ince buğular, dumanlar.

<sup>1436</sup> Atardamar

<sup>1437</sup> Vasıta, araç, yol.

<sup>1438</sup> His ve harekete kabiliyetli (elverişli).

<sup>1439</sup> Konuşan nefis.

<sup>1440</sup> Bedenin bütün parçaları.

bedenin her türlü umûr ve husûsâtını, bâ-emr-i Hak,<sup>1441</sup> tedbîr ile meşğûl olur. Lâkin işbu iştiğâli<sup>1442</sup> sebebiyle, kendi 'âlemini ki ('âlem-i melekût)dur, seyr ü temâşadan<sup>1443</sup> mahrûm kalır ve 'ulûm-ı külliye ve ma'ârfi-i ğaybiyyeyi<sup>1444</sup> ahz u telakkîye<sup>1445</sup> kâbil<sup>1446</sup> ve her türlü kemâlât-ı 'ilmiyye<sup>1447</sup> ve 'ameliyyeyi tahsîle isti'dâdı kâfil<sup>1448</sup> bir rûhânî-i kâmil<sup>1449</sup> olduğu cihetle havâss-ı hamse-i zâhire ile hiss ve idrâk edip kûvâ-yı hamse-i bâtınaya<sup>1450</sup> teslim ve îsâl etdiği şeylerin sûretlerini, idrâkât-ı bâtına<sup>1451</sup> ve 'alel-husûs,<sup>1452</sup> kuvve-i mu-tasarrıfa<sup>1453</sup> vâsıtasıyla gâh tefrîk ve gâh terkîb ederek hakâyik-i eşyâyı<sup>1454</sup> bilmege ve o hakâyiki kûvâ-yı bedeniy-yesine<sup>1455</sup> bildirmege çalışır. Fakat kuyûd-ı beşeriyye<sup>1456</sup> pen-çesinden gereği gibi tahlîs-i girîbân<sup>1457</sup> edemediğinden ist-iknâhında bulunduğu şey'in kûnh<sup>1458</sup> ve keyfiyyetine bir

---

<sup>1441</sup> Allah'ın emri ile.

<sup>1442</sup> Meşgul olma, bir şeyle uğraşma.

<sup>1443</sup> Gezme ve dolaşma.

<sup>1444</sup> Gayba ait bilgi.

<sup>1445</sup> Alma ve kabul etme.

<sup>1446</sup> Kabiliyetli.

<sup>1447</sup> İlmi mükemmellik.

<sup>1448</sup> Kefalet eden, üstüne alan.

<sup>1449</sup> Olgun bir ruh sahibi.

<sup>1450</sup> Görünmeyen beş kuvvet.

<sup>1451</sup> Gizli anlayışlar.

<sup>1452</sup> Özellikle.

<sup>1453</sup> Tasarruf sahibi olan kuvve.

<sup>1454</sup> Eşyanın hakikati, özü.

<sup>1455</sup> Bedene ait kuvvelerin gerçeği.

<sup>1456</sup> Beşeri kayıtlar, insanın sınırlı kabiliyetlere sahip olması.

<sup>1457</sup> Yaka kurtarma, fırsat bulamama.

<sup>1458</sup> Bir şeyin iç yüzü, esas, temel.

sûret-i mükemmelede kesb-i vukûf<sup>1459</sup> edemez. Meger ki evliyâ-i kirâm hazerâtının ervâh-ı şerîfeleri gibi ki riyâzât<sup>1460</sup> ve mücâhedât<sup>1461</sup> kuvvetiyle ta'allukât-ı cismâniyyeden<sup>1462</sup> mütecerrid<sup>1463</sup> ola. Yâhûd enbiyâ-i 'izâm hazerâtının (salavâtullâhi 'alâ nebiyyinâ ve 'aleyhim ecma'în)<sup>1464</sup> nufûs-i zekiyyeleri<sup>1465</sup> misillü min kıbeli'r-rahmân<sup>1466</sup> bir isti'dâd-ı mahz<sup>1467</sup> buluna, ol vakit istediği zamân ve istediği mikdâr hakâyik-i ledünniye<sup>1468</sup> ve ma'ârif-i İlâhiyye ve umûr-ı mâzîye ve âtiyeden<sup>1469</sup> muğayyebât-ı kevnîyeye<sup>1470</sup> kesb-i vukûf ve şu'ûr eder. Yâhûd kuvâ-yı zâhireyi<sup>1471</sup> kesretle tasrîf<sup>1472</sup> ve i'mâlden nâşî rûh-ı hayvânîde, nev'e-mâ<sup>1473</sup> yorğunluk 'arızası peydâ<sup>1474</sup> olup gecelerdeki havâ soğukluğunun dahi sath-ı [49] bedeni<sup>1475</sup> isti'âb<sup>1476</sup> etmesi o yorğunluğa bir kat daha takviyyet vererek ârâmu istirâhat<sup>1477</sup> için

---

<sup>1459</sup> Haberi olma, öğrenme.

<sup>1460</sup> Dünya lezzetlerinden sakınma.

<sup>1461</sup> Nefisle mücadele etme.

<sup>1462</sup> Cisimle ilgili işler.

<sup>1463</sup> Soyunan, el çeken.

<sup>1464</sup> Allah'ın selamı bütün beygamberlerin ve bizlerin üzerine olsun.

<sup>1465</sup> Temiz, pak nefisler.

<sup>1466</sup> Onun katından geldi.

<sup>1467</sup> Tam/mükemmel bir kabiliyet.

<sup>1468</sup> Allah'ın bilgisi ve sırlarına ait olan hakikatler.

<sup>1469</sup> Geçmiş ve gelecek işler.

<sup>1470</sup> Dünyaya ait gizli şeyler.

<sup>1471</sup> Zahiri/görünür kabiliyetler.

<sup>1472</sup> İsteddiği şekilde kullanma.

<sup>1473</sup> Bir suretle, bir derece.

<sup>1474</sup> Ortaya çıkma, görünme.

<sup>1475</sup> Bedenin yüzeyi.

<sup>1476</sup> Kaplama, içine alma.

<sup>1477</sup> Durma ve istirahat etme.

mezkûr rûh-ı hayvânî, aktâr-ı bedenden<sup>1478</sup> ayak çekerek semt-i bâtna<sup>1479</sup> meyl ve merkez-i kalbisine<sup>1480</sup> 'avdet<sup>1481</sup> eylediginde, havâss-ı zâhire bi'l-küllîye<sup>1482</sup> idrâkden kalıp (nevm)<sup>1483</sup> dedikleri hâlet<sup>1484</sup> zuhûra gelir ve o hâletin zuhûruyla nefs-i nâtika, kuvâ-yı bedeniyye ve 'alâyık-ı cismâniyyeden<sup>1485</sup> âzâde ya'nî bir 'âlem-i hisden<sup>1486</sup> münkatı'<sup>1487</sup> olup mebd'e ve ma'âdı olan kendi 'âlemine müteveccih olur ve ondan ma'ârif-i hafîye<sup>1488</sup> alır. Ve aldığı ma'ârif-i kuvve-i mutasarrıfeye tevdi' eder. Kuvve-i mezkûre dahi o vedî'ayı<sup>1489</sup> 'alâ hâlihâ,<sup>1490</sup> resm ü tasvîr veyâhûd ona münâsib veya zıddveya müşâbih bir sûrete ifrâğ<sup>1491</sup> ile tahayyül eyler. Ve o sûret, bi-'aynihâ<sup>1492</sup> mutasarrıfeden, hiss-i müştereke<sup>1493</sup> gelir ve ondan mir'ât-ı mutasarrıfeye<sup>1494</sup> eşkâl-i muhtelif<sup>1495</sup> mün'âkis olup nefs-i nâtika ol vakit eşkâl-i

---

<sup>1478</sup> Bedenin yanları.

<sup>1479</sup> Karın tarafı.

<sup>1480</sup> Kalp merkezi.

<sup>1481</sup> Geri dönme.

<sup>1482</sup> Bütün bütün.

<sup>1483</sup> Uyku.

<sup>1484</sup> Keyfiyet, durum.

<sup>1485</sup> Cisimle ilgili.

<sup>1486</sup> His âlemi.

<sup>1487</sup> Kesilmiş, kesilen.

<sup>1488</sup> Gizli bilgiler.

<sup>1489</sup> Emanet.

<sup>1490</sup> Olduğu gibi.

<sup>1491</sup> Kalıba dökme, şekillendirme.

<sup>1492</sup> Aynıyle, olduğu, tıpkı.

<sup>1493</sup> Ortak his.

<sup>1494</sup> Tasarruf eden ayna.

<sup>1495</sup> Muhtelif şekiller.

mezkûreyi ahvâl-i ğarîbe<sup>1496</sup> ile görür. Ve ba'zen dahi onlar ile söyleşir ve gâh olur ki hiçbir şekil ve sûret göremeyip yalnız sadâlar<sup>1497</sup> ve güzel sesler ve manzûm ve mü'essir<sup>1498</sup> kelâmlar işidir. Ve ara sıra da nefis kendi 'âlemine mukâbil olamayıp mahsûsâtın kuvve-i hâfızada<sup>1499</sup> mahfûz<sup>1500</sup> ve mürtesim<sup>1501</sup> olan sûretlerine tesâdüf ederek kuvve-i mutasarrıfenin o sûretleri tahlîl ve biri birine te'lîfinden<sup>1502</sup> hâsıl ettiği tasvîrâtı<sup>1503</sup> mütâlâ'a ile uğraşır müşâhede-i ğaybden<sup>1504</sup> mahcûb<sup>1505</sup> kalır. Ve gördüğü işbu ahvâlâta<sup>1506</sup> dahi (azġasü'l-ahlâm)<sup>1507</sup> denilir. Amâ kendi 'âlemine teveccühü esnâsında, bu misillü bir mâni'a tesâdüf etmeyerek serâperde-i ğaybden<sup>1508</sup> ahz ve kuvve-i mutasarrıfeye 'arz ettiği ma'nâları kuvve-i mezkûre bi-'aynihâ nakş u tasavvur edip ol vecihle hâsıl eylediği ahvâlâtı müşâhede eylerse o ma'ârif-i ğaybiyyeyi hakkıyla mu'ayene etmiş olur. Ve buna (rû'yâ-

---

<sup>1496</sup> Ğarip haller, tuhaf şekiller.

<sup>1497</sup> Sesler.

<sup>1498</sup> Tesirli, etkili.

<sup>1499</sup> Hafıza kuvveti, hıfzetme.

<sup>1500</sup> Saklanmış, korunmuş.

<sup>1501</sup> Resmi çıkan.

<sup>1502</sup> Uzlaştırma, alıştırma.

<sup>1503</sup> Tasvirler, resim yapmalar.

<sup>1504</sup> Ğaybı müşâhade etme, görme.

<sup>1505</sup> Örtülü, kapalı, gizli.

<sup>1506</sup> Haller, durumlar.

<sup>1507</sup> Rüyaların karışıklığı, karmakarışık rüyalar.

<sup>1508</sup> Ğayb sarayının perdesi, ğayb âlemi perdesi.

yı sâdıka)<sup>1509</sup> denir. *Sahîh-i Buhârî'* de<sup>1510</sup> [50] Ebi Sa'îd-i Hudrî<sup>1511</sup> râdıyallâhu 'anhdan rivâyet olunan ve rü'yâ-yı sâliha<sup>1512</sup> ya'nî sâdıka nübüvvetin<sup>1513</sup> kırk altı cüz'ünden bir cüz'üdür ma'nâsını mutazammın<sup>1514</sup> bulunan (er-ru'yâu's-sâliha cüz' min sitte ve erba'ine cüz' mine'n-nübüvve) hadîs-i şerîfi işbu rü'yâ hakkındadır. Ve bu rü'yâ ne sûretde vâkı' olur ise bi-'aynihâ zuhûr edeceğinden ta'bîre<sup>1515</sup> muhtâc değildir. Ve ta'bîre muhtâc olan rü'yâ şol vâkı'adır<sup>1516</sup> ki nefsin hod-be-hod<sup>1517</sup> 'âlem-i ğaybden telâkkisiyle vâkı' olup ancak kuvve-i mutasarrıfenin dilediği gibi tasvîr etdiği bir sûretde görünmüş ola. Ve ta'bîr dedigimiz kuvve-i mezkûrenin göstermiş olduğu sûretten münâsib olan vecihlere mürûr<sup>1518</sup> ile nefs-i nâtıkanın 'âlem-i ğaybden gördüğü ma'nâyı bulup o ma'nânın hayır ve şer ve nef' ve darrdan hangi biriyle sûret-

---

<sup>1509</sup> Sâdik rüya, doğru rüya.

<sup>1510</sup> Asıl adı *el-Câmiu's-Sahih* olan ancak müellifinin adına (İmam Buhârî) nisbetle Buhârî, *Buhârî-i Şerîf* gibi isimlerle anılan hadîs kitabının en meşhur ismidir.

[https://tr.wikipedia.org/wiki/Sahih-i\\_Buhari](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sahih-i_Buhari)

<sup>1511</sup> Çok hadîs rivâyet eden yedi sahabîden biridir. Sa'd b. Mâlik b. Sinan b. Ubeyd, Adıyy b. Neccâr kabilesindedir. Babası, Medine'de İslâm'ın tebliği başladığında müslüman olmuş, Ebû Said müslüman bir ailede dünyaya gelmiştir. Babası ile birlikte birçok savaşa katılmış ve 74 yılında seksenbir yaşında vefat etmiştir.

<http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=3672>

<sup>1512</sup> İyi, güzel rüya.

<sup>1513</sup> Peygamberlik.

<sup>1514</sup> Tazammun eden, içine alan, içeren.

<sup>1515</sup> Yorum.

<sup>1516</sup> Rüya.

<sup>1517</sup> Kendi kendine.

<sup>1518</sup> Geçme, geçiş.



bend-i vücûd<sup>1519</sup> olacağını keşf ü beyân etmektedir. İşte ('ilm-i ta'bîr) bu yüzden olan keşf ü beyânı kavânîn-i külliye ile i'tâ eden 'ilm-i celîdir. (Tetimmesi gelir).

### **(İlm-i Firâset)**

Gerek hayır ve gerek şer ahlâk ve secâyâ-yı hafîyye<sup>1520</sup> üzerine delâlet eden umûr-ı zâhire-i bedeniyyeye<sup>1521</sup> müt'e'allık olan 'ilm-i celîle itlâk olunur. (Mâ-ba'dı sonra.)

**Muhyiddin Mahvî**

---

<sup>1519</sup> Varlığın şekillenmesi, oluşması.

<sup>1520</sup> Gizli seciyeler, karakterler.

<sup>1521</sup> Bedenin görünen işleri (hareketleri).

## ÖZEL ADLAR İNDEKSİ

- Abdulkadir Efendi , Erbilli Şeyh Abdulkadir Efendi, VII, 5  
Abdulkâdir-i Cîlânî, 100  
Âdem, 18  
Arab, 24, 74, 77, 83, 89  
Arabî , Arabiyye, 15, 54, 58, 59, 62, 64, 65, 69, 70, 72, 73, 75,  
76, 80, 81, 82  
Arapça, IX, 6, 13, 15  
Aristo, IX  
Avrupa, 11, 30, 32, 33  
Bağdâd, 99  
Bârî, 23  
Basra, 99  
Bedri Alpay, 5, 7  
Beni Büveyh, 66  
Berberî, 65  
Bursalı Mehmed Tahir, 4  
Cenâb-ı Hak, 43, 90  
Deylem, 66  
Ebi Sa'îd-i Hudrî, 109  
el-İhyâ, IX  
el-Leduniyye, IX  
el-Menhul, IX  
el-Munkız, IX  
Endülüs, 68  
Erbil, 4, 5, 6  
Erbilli Seyyid Ahmed Efendi, 6

Etrâk, 67  
Eyüp, 6  
Farabî, 11  
Fârs, 80, 82  
Fârsî, Farsça, 64, 70, 80  
Fransevî, Fransızca, 11, 31, 34  
Halvetî, 5  
Hamidîye Kütüphânesi, 95  
Harezmi, IX  
Hatice Hanım, 6  
Hz. Muhammed, 10  
Irak, 4, 22  
İbni Sinâ, 11  
İhsâ el-Ulûm, IX  
İlâhî, İlâhiyye, 34, 47, 70, 89, 92, 95, 101, 106  
İmâm Râzî, 99  
İmâm-ı Ğazâlî, Muhammed Gazalî, IX, 98  
İslâm, İslâmiyye, İslâmiyet, 11, 12, 23, 24, 27, 30, 32, 42, 65  
İslâmbol, 64  
Kaşgarî Dergâhı, 6  
Kelâm-ı Kadîm, 65  
Kemaleddin Efendi, 6  
Koca Râğıb Paşa, 85  
Kur'ân, 47  
Latin, 15  
Mazbûtatü'l-fünûn, 5, 10, 11, 12, 13, 14, 26, 44, 78  
Mebâhis-i Meşrikiyye, 99  
Mefâtihi'l-ulûm, IX

Mevzûatu'l-ulûm, IX  
Mısır, 69  
Miftâhü's-sa'âde ve Misbâhu's-siyâde, IX  
Moğol, 67  
Muhammed Mahvî, Muhammed Muhyiddin, I, III, VII, IX,  
X, 2, 4, 5, 6, 11, 12, 13  
Muktesebât-ı Mahviyye, 6  
Mustafa Kemaleddin Efendi, 6  
Mûsulî, 100  
Nakşî, 5  
Necati Öner, 11  
Osmanlı, 4, 6, 11, 15  
Osmanlı Devleti, IX  
Osmanlı Müellifleri, 4, 6  
Peyğamber, 39  
Râşid, 64  
Ravzâtü'l-ma'ârif, 7  
Rehâvî, Urfalı, 4  
Sahîh-i Buhârî, 108  
Sâkib Efendi, 7  
Sâkibiyye Tekkesi, 7  
Selâcık, 67  
Sultân ibn Ahmer, 68  
Şanlıurfa Şairleri, 4, 7  
Şeyh Saffet, 6  
Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı, 11  
Taşköprülüzâde Ebulhayr İsâmeddin Ahmed, VII, IX  
Taşköprülüzâde Muhammed Kemâleddin, IX

Tatar, 67  
Tuhfe-i Nâ'îlî, 4  
Türk, 80, 82, 84  
Türkîce, Türkçe, 6, 13, 15, 55, 80  
Urfa, 4, 5, 6  
Yargıtay Dairesi, 5  
Yunan, 81  
Zehâvî Efendi, 6  
Zeyd bin Hârîse Hazretleri, 39  
Ziyâ'î, 5, 7, 8

## KAYNAKLAR

- Alpay, Bedri, *Şanlıurfa Şairleri I*, (Edisyon: Adil Saraç), Dal Yayınları, Şanlıurfa 1986.
- Aslan, Mehmet “Mahvî, Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, <http://www.turkedebiyatiisimlersozlugu.com/index.php?sayfa=detay&detay=2989>
- Atay, Hüseyin, “Bazı İslâm Filozof ve DüşünürlerineGöre İlimlerin Sayımı ve Tasnifi”, İslamî İlimler Enstitüsü Dergisi, 1980.
- Bektaş, Ekrem, *Muhammed Mahvî ve Mazbûtatü'l-funûn'u*, Taras Shevchenko İnternational Congress on Social Sciences I (11-13 Ağustos, 2018, Kiev, Ukraine) The Book FullTexts, (Editörs: Dr. Hasan Çiftçi-Dr. Mehibe Şahbaz), Eylül 2018, 373-380.
- Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Bizim Büro Basımevi, Ankara, 2000.
- Câmiü's-sagîr Muhtasar Tercüme ve Şerhi*, 4 C., (haz. İsmail Mutlu, Şaban Döğen, Abdulaziz Hatip), Yeni Asya Neşriyat, İstanbul 2007.
- Çaldak, Süleyman, “Taşköprülüzâde'nin Mevzû'âtü'l-lûm'undaki İlimler Tasnîfi Üzerine” Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi Fırat University Journal of Social Science Cilt: 15, Sayı: 2 Sayfa: 115-146, 2005.
- Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi, Ankara 2010.
- Hüseyin Amîd, *Ferheng-i Amîd*, Müessese-i İntişârât-ı Emir Kebîr, Tehrân 1369.
- İsmail b. Muhammed el-Aclûnî el-Cerrâhî, *Keşfü'l-Hafâ*, C. II, 4. Baskı, Beyrut 1405.

- Karakaş, Mahmut, *Şanlıurfa Evliya ve Alimleri, Şanlıurfa Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, Ankara.*
- Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (Haz. Prof. Dr. Hayrettin Karaman vd.), Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1993.
- Mutçalı, Serdar, *Arapça-Türkçe Sözlük, Dağarcık, İstanbul 1995.*
- Öner, Necati, "Tanzimattan Sonra Türkiyede İlim ve Mantık Anlayışı", <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/37/732/9332.pdf>
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü, C. I-III, MEB. Yayınları, İstanbul 1993.*
- Şemsettin Sâmî, *Kamûs-ı Türkî, Çağrı Yayınları, İstanbul 1992.*
- Taş, Yasin "19. Yüzyılda Urfa'da Bir Tarikat Şeyhi: Erbilli Elhâc Abdülkâdir Efendi (ö. 1898), *Turkish Studies - International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume 8/11 Fall 2013, s. 313-328.*
- Taşkanat, Mehmet, *Abdulkadir bin Muhyiddin el-Erbilî Hayatı, Eserleri ve Tasavvufî Görüşleri, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi SBE, Kayseri 2014.*
- Türkçe Sözlük, TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara 2005.*
- Tuman, Mehmed Nail, *Tuhfe-i Nâ'îlî Divân Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri, (Hz. Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı), C. II, Bizim Büro Yayınları, Ankara 2001.*
- Ulaş Salih Özdemir, *Bir Siyasi Kişilik Olarak Urfa Mebusu Mustafa Kemaleddin (Şeyh Saffet Efendi), Ahi Evran Üni. SBE (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi ) Kırşehir 2003.*
- Yeni Tarama Sözlüğü, (Düzenleyen Cem Dilçin), TDK Yayınları, Ankara 2009.*

## ELEKTRONİK KAYNAKLAR

- <http://dergiler.ankara.edu.tr/dergiler/69/1743/18496.pdf>
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Evliyalar-Ansiklopedisi/Detay/Irak-Bagdat-ZEHAVI/888>
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Hayatlar/EshabiKiram/Detay/ZEYD-BIN-HARISE-radiyallahu-anh/915>
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/pdf/c43/c430272.pdf>;
- <https://islamansiklopedisi.org.tr/hatim-et-tai>
- <http://www.ehlisunnetbuyukleri.com/Islam-Tarihi-Ansiklopedisi/Detay/BUVEYHILER/135>
- <https://tr.wikipedia.org/wiki/Deylem>.
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1rnata\\_Emirli](https://tr.wikipedia.org/wiki/G%C4%B1rnata_Emirli)
- <http://www.vajehyab.com/?o=all&q=%C5%9F>
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Sahih-i\\_Buhari](https://tr.wikipedia.org/wiki/Sahih-i_Buhari)
- <http://www.dinimizislam.com/detay.asp?Aid=3672>
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Fahredden\\_er-R](https://tr.wikipedia.org/wiki/Fahredden_er-R)
- <http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=010239&idno2=c010286>
- <http://www.ihya.info/gazali/imam-i-gazali-kimdir.html>
- [https://tr.wikipedia.org/wiki/Koca\\_Mehmed\\_Rag%C4%B1p\\_Pa%C5%9Fa](https://tr.wikipedia.org/wiki/Koca_Mehmed_Rag%C4%B1p_Pa%C5%9Fa)



## **TIPKIBASIM**



ابی سعید خدری رضی الله عنہم روایت اولان و روایای صالحه یعنی  
 صادقہ نبوتک فرق اتی جزئین بر جزئیدر معنائی متضمن بولان (الرؤیا  
 الصالحة جزء من ستة و اربعین جزء من النبوة) حدیث شریفی اشو رؤیا  
 حتمہ در و بو رؤیا نه صورتده واقع اولور ایسه بعینہا ظهور ایدہ جکندن  
 تعبیرہ محتاج دکلدر و تعبیرہ محتاج اولان رؤیا شول واقعہ در که نفسک  
 خود بخود عالم غیبدن تلقیسیاه واقع اولوب انجق قوه متصرفه نک دیله دیک کی  
 تصور برایتدیکی بر صورتده کورنش اوله و تعبیر دیدیکیز قوه مذکورہ نک کورنمش  
 اولدیغی صورتدن مناسب اولان و جہلہ مرور ایله نفس ناطقه نک عالم  
 غیبدن کوردیکی معنائی بولوب او معنائک خیر و شر و نفع و ضرر قنغی  
 بیلہ صورتبند وجود اوله جنغی کشف و بیان ایمکدر . اشته (علم تعبیر)  
 بو یوزدن اولان کشف و بیانی قرانین کلیه ایله اعطا ایدن علم جلیلدر .  
 (تفسیر سی کلوز)

علم فراست

کرک خیر و کرک شر اخلاق و سجایای خفیه اوزرینه دلالت ایدن امور  
 ظاهره بدنیہ به متعلق اولان علم جلیله اطلاق اولنور .  
 (مابعدی صکره)

(محی الدین محوی)

بدنی استیجاب ایتمی او یوزغولغنه بر قاندها تقویت و برک ارام و استراحت  
ایچون مذکور روح حیوانی اقطار بدنن ایاق چک رک سمت باضنه میل  
و مرکز فلیسنه عودت الیله کندنه حواس ظاهره بالکیه ادراکدن قالب  
{نوم} دیدنکری حالت ظهوره کلور و او حالتک ظهوریله نفس ناطقه قوای  
بدنیه و علایق جسمانیه دن ازاده یعنی بو عالم حسدن منقطع اولوب مبدأ  
و معادی اولان کندی عالمنه متوجه اولور و اندن معارف خفیه آلور  
و الدینی معارفی قوه متصرفیه تودیع ایدر قوه مذکوره دخی او و ذمیعی  
علی حالیا رسم و تصویر و یاخود آکا مناسب و یاضد و یا مشابه بر صورت  
افراغ الیه تخیل ایله و او صورت بعینها متصرفه دن حس مشترکه کلور و اندن  
مرآت متصرفیه اشکال مختلفه منعکس اولوب نفس ناطقه اولوقت اشکال  
مذکوره نی احوال غریبه الیه کوردر و بعضا دخی انرا الیه سولشور و کاه اولورکه  
هیچ بر شکل و صورت کوره میوب یا لکز صدالر و کوزل سلسر و منظوم  
و مؤثر کلاملر ایشیدر و ایه صره ده نفس کندی عالمنه مقابل اوله میوب  
محسوساتک قوه حافظه ده محفوظ و مرتسم اولان صورتلرنه تصادف  
ایدرک قوه متصرفه ناک او صورتلری تحلیل و بری برینه تألیفندن حاصل  
ایتدیکی تصویراتی مطالعه الیه اوغراشوب مشاهده غیدن محجوب  
قالور و کوردیکی اشبو احوالاته دخی {اضغاث احلام} دینلور اما کندی  
عالمنه تیجیبی ائناسنده بو مثللو برمانه تصادف ایتیمه رک سر ابرده غیدن  
اخذ و قوه متصرفیه عرض ایتدیکی معناری قوه مذکوره بعینها نقش و تصور  
ایدوب اولوجهله حاصل ایتدیکی احوالاتی مشاهده الیه او معارف غیبیه نی  
حقیقه معاینه ایتش اولور و بوکا {رؤیای صادقه} دینور صحیح بخاریده

ظرفی شکسته بولناز و (قلب) تسمیه سنی المش اولان عضو شریفک  
 تپویف ایمرنده اخلاط اربعه نك انخره لطیفه سندن نگون ایدر و شریات یعنی  
 جان علم لری وسطیه مستعد حسن و حرکت اولان عضو ره سرایت ایلر وانک  
 سرایتی واسطه سیله انسانک ریحی که نفس ناطقه سیدر کافه اجزای بدن ره تصرف  
 ایتمک باشلر و تملق ایلدیکی بدنک هر درلو اوز و غنصر صحتی با امر حق تدبیر الیه  
 مشغول اولور لکن اشبو اشغالی سینه کنندی عالمی که (عالم ملکوت) دره  
 سیر و نشان دن مجرم قانوز و غاوم کلیه و معارف غیبیه یعنی اخذ و تلقی به قابل  
 و هر درلو کالات علیه و عملیه یعنی تحصیل استعدادی کافل بر روحانی کافل  
 اولدینی جهتله حواس خمسۀ ظاهره الیه حسن و ادراک ایدوب قوای خمسۀ  
 باطنه ین تسلیم و ایصال ایلدیکی شیارک صورتلری ادراکات باطنه و علی الخصوص  
 قوه متصرفه واسطه سیله کاه تفریق و کاه ترکیب ایدرک حقایق اشیائی یا مکه  
 و او حقایق قوای بدنیه سنه بیادیر مکه چالیشور فقط قیود بشریه پنجه سندن  
 کرکی کبی تخلیص کریان ایدم دیکندن استکانه نده بواندینی شیمک کنه  
 و کیفیتنه بر صورت مکملده کسب و قیود ایدم مز مکرکه اولیا کرام  
 حضراتنک ارواح شریفه لری کبی که ریاضات و مجاهدات قویله تعلقات  
 جسمانی دن متجرد اوله یاخورد انبیاء عظام حضراتنک صلوات الله علی نبینا  
 وعلیهم اجمعین نفوس زکیه لری مثلاً من قبل الرحمن بر استعداد محض  
 بولنه اولوقت ایستدیکی زمان و ایستدیکی مقدار حقایق لدینه و معارف  
 الهیه و امور ماضیه و آتیه دن مغیبات کونیه یه کسب و قیود و شعور ایدر  
 یاخورد قوای ظاهره یعنی کثرتله تصریف و اعمال دن ناشی روح حیوانیده نوعاً  
 بورغونلق عارضه سی پیدا اولوب کیجه لرددی هوا صوغ و قلعنک دخی سطح

ایدوب وقت حاجتده روح عقلی به ایصال و تسلیم ایلر . بو روح سود امر  
 چوققلرزه بولمیز اشته بوکا میندیرکه شیء واحدی ایستدکاری و اخذه  
 حریص اولدقلری وقت کندولریدن منع ایدلوب اکا مقابل دیگر بر شی  
 ارئه اولنسه شیء اول اولدولر . اما بزاز بیوییده روح خیالی کندولرینه  
 تودیع قلمش اولدقلده بر شیئی حریصانه ایستیه جکاری وقت کالاول  
 کندولریدن منع اولنسه دیجا دگری اوزره اصرار ایدرلر و خیالارنده شیء  
 مذکورک صورتی قالدینی جهته سزنده رق انی ایستلر . بو روح همض  
 حیوانانده دخی بولور مثلا بر کدی بر دکک ایله اولسه صکره او دکک  
 مذکور کدی به کرسرلسه فرار ایدر زیرا کندوسندن متالم اولدینی شیثک  
 صورتی روح خیالیسنده منتقمس بولندینی جهته اوشیئی کورر کورهز اجیسی  
 در خاطر ایلیرک فراده یوز طوور . وبالعکس پروانه دیدکاری حیوان ضوه  
 نهاره میل و محبتی جهته چراغی ست ضیایه کشاده بر پنجره ظن ایدرک  
 نفسی انک اوزرینه اتوب متاذی اولور اگر او وقت قوشبجه عمری تمام  
 اولمیده پروازه مجال بولورسه بر دما نفسی چراغه چارپار و چارپه چارپه  
 سوخته شمع فنا اولوب کیدر . و روح خیالیسی بولنامله ضررینی کوردیکی  
 شیثه معاودتی هنگامنده طامش اولدینی جان اجیسی فراموش ایدر ( مرتبه  
 خامسه ) روح حساسدرکه حواس خمسة ظاهره دن کوز ایله کوردیکی و ذائقه  
 ایله طاندینی و شامه ایله قوقلدینی و لمس ایله حس ایتمیکی اشیاپی و قولاق ایله  
 ایستدیکی کلماتی احساس و ادراک ایلر . اشبور روح حساس سود امر چوققلده ده  
 بولور بوکا ( روح حیوانی ) و ( روح قلبی ) دخی دیرلر . بو اول شفاف و لطیف  
 بخاردرکه انسانک کوکننده و وصول مهمه سی التنده ایکی پارمق اشاعیده فنجان



کرمه سیله استمه ایدرک نفس ایگدر دیش برینه نفس یقظه و دیکرینه نفس  
 حیات دیو آد و برمشدر لکن نزد تکامینه هر بربدنه برنفس تعلق ایتمش  
 و بر نفس ایکی یاخود ایگدن زیاده بدنه تعلق ایله ایشدر تفصیلی امام  
 رازینک (مباحث مشرقیه) سنده مجردره (قلت) اکابر اولیاء الهیندن و امام  
 عبدالقادر جیلانی رضی الله عنه حضرت تلیک خلفا سندن قضیب البان و وصلی  
 و سائر اجله مشایخ عظام حضرتک زمان واحده امکته متعددده  
 اشخاص شریفه لریک کورنمش اولدیفی روایات قویه سی تکامینک قول نایسنی  
 دوچار عقده اشکال ایدر ذهائنده هم \*

مستور اولیه که ارواح بشریه ایچون مراتب خمسہ اثبات اولدوشدر (۱) مرتبه  
 اولی (روح قدسیدر که انبیاء عظام و بعض اولیاء کرام حضرتانه مختصدره  
 حقایق اشیائی عارف و معارف الهیه و واقف فضائی لاهوتده سائر و اطرار  
 ماکوتیه طائر اولان بو روحدر (مرتبه ثانی) روح فکیدر که صرف معارف  
 عمیه بی تلقی ایدوب بیننده تألیفات مناسبه و ازدواجات لایقه ایقاع ایدر  
 و ایقاع ایتدیکی تألیفات و ازدواجندن معارف سائر استنتاج الیه و او  
 معارفی دخی بری برینه ربط ایله کونا کون نتیجه لری بولمنه چالیشور و انلردن  
 دخی دیگر نتیجه لری تولید ایله اوغراشور و الی ماشا الله بو حال اوزره مداوم  
 اولوب کیدر حکما و عقلا ده کی قوه مفکره بو روحدن عباتدر (مرتبه ثالثه)  
 روح عقیدر که دائره حس و خیالک خارجده بولنان معناری درک المیان  
 روحدر بو او جوهر ممتازدر که رشد و تمیز صاحبی اولان آدمیلره مخصوصدر  
 و معارف ضروریه کلیده بی ادراک ایدن بو روحدر (مرتبه رابعه) روح خیالدر که  
 حواس خمسۀ ظاهره نک تلقی ایتدیکی شیلک صورتلرنی حفظ و ضبط

خواص و فائده لری و شکارلیه اسماری یعنی کافه اجزا و اعضای بدنیه انک  
 ترکیب و ترتیب و هیئت و مقدار و محل و فوائدی اوزن ایکی ضابطه الیه  
 بیدرین علم جلیله دینوره  
 بقیه سی کله جاک

علم تعیر

انسانه اولی ووده کویشان صور خیالیه به خیر و شر و تقع و ضررین مناسب  
 و مشابه اولان معنای کشف و بیان ایدن علمه دینور . معلوم اوله که نزد  
 جمهورده روح و نفس اتفاظ مترادفه دندر جان دیمکدر . حکما و متکلمین  
 روحک تفسیرنده اختلافات کثیره به دوشمشلر و نطق بیانیه صغیر درجه ده  
 مضطرب سوزار سولمشلردر . لکن بونارجه مختار اولان مذهب کوره  
 روح دیدکلری بر جسم لطیفدر که ماهیتی حسن و مشاهده الیه مشهود  
 و معارمز اولان اشو جسمک ماهیته مخالفدر نورانیدر علویدر حی در  
 متحرکدر آتشک کومرده و کلابک کلهه سریانی مثالو جوهر اعضابه ساری  
 و نافذدر و بدنه حلول ایشدر اما امام غزالی و بعض اجله صوفیه  
 حضراتی زندنده بر جوهر مجرددر که عالم ملکوتدندر نه بدنه داخل ونه ده  
 بدندن خارجدر و کندورنه نسبت اولان امر دخول و خروج ایسه بدنه  
 تعلق و انقطاعندن مجازدر . و بدن انسانی به متعلق اولان امر تدبیر و تصرفی  
 بغداد و الیسنک مقرر حکومتی نفس بغداد اولدینی حالده بصره و و وصل  
 مملکتلرینه تعلق ایدن امر تدبیر و تصرفی کیدر . و آتفا بیان اولدینی وجهله  
 نفس و روح جمهور مذهبنه کوره شیء واحددر عبارتدر که جان دیدکلریدر .  
 تدبیر و تصرف ایچون اتصالندن ناشی (نفس) و مجرد اتدن بولندینی جهته  
 (روح) دنیلمشدره و بعض حکما (الله یتوفی الانفس حین موتها الخ) آیت



برنجی و ایکسجی نسخه‌رمزده بیان اولندیقی وجهله علوم حکمیجه است  
 الحركات مشروع و ممدوح اولانلرینک ضوابط و قوانین اساسیله رنجی تحریر  
 سمته منحصر ایدوکندن اول امرده ذکر اولنان علومدن مقبول و منتخب  
 اولانلر افزای و تفریق و اندن صکره قدرتکزک مساعدہ سی مرتبه هر یینک  
 مقاصد و قواعد لازمه سی ازیار و تمیق اولنه حق و حکمت طبیعیه رالیه بدن علوم  
 مخصوصه صفاتی المیان اصول و فروعہ دائر مباحث نافعه و مسائل مفیده  
 فوائدندن بی بهره قالمق دخی روا کورنیه مدیکندن وجیبه مقررہ مزی ادا  
 صرہ سند اده صرہ ائلدن دخی بر مقاله مخصوصه یازنیه جقدر حکمت  
 طبیعیه دن مشروع اولان علملر علم طب { علم تشریح { علم تعبیر {  
 { علم فراست { علم فلاح { و حکمت ریاضیه دن مشروع اولانلر دخی  
 { علم حساب { علم جبر و مقابله { علم فرائض { علم معاملات {  
 { علم هندسه { علم مساحه { علم جبر الثقیل { علم مناظر { علم  
 مخروطات { علم هیئت { علم زیج و تقویم { علم جغرافیا { علم موسیق {  
 { علم منطقدن \* — علم طب — \*

بدن انسانک خارجی و داخلی صحت و مرضنه و مزاج و اخلاطنه متعلق  
 احوالندن و حفظ صحت و دفع مرضی موجب اولان امورندن بحث ایدر  
 اشوفن جلیل ایکی قسمه منقسمدر قسم اوله { طب نظری { قسم ثانی یه  
 { طب عملی { اطلاق اولنور \* مابعدی وار

— علم تشریح —

ابدانک کیفیت ترکیبی و تکون و طبایع اعضایی و حرکات و قواسنی و عضلات  
 و عروق و عظام و شراین و اعصابک ماهیات و کیفیاتی و هر بردارینک

علم اخلاق و قسم ثانی یہ علم تدبیر منزل و قسم ثالثہ علم سیاست مدنیہ دیو آد ویرہ شلدر در زیر اول امور کہ قدرت و اختیار مزله وجود پذیر اولور یا شخص واحدک مصالحنه تعاق ایدر کہ انکله معاش و معادینک اصلاحنه چالی شور یعنی او امور واسطه سیله حسنائی آکتساب و سیادتدن اجتناب المیر . آکا ( علم اخلاق ) و یا بر خانہ اهانک مصالحنه تعلق طوتار کہ بری بیلہ خشنود کچنملری داعی اولور آکاده ( علم تدبیر منزل ) و یا بر قومک و یا بر مملکت اھالیسناک احوالنه دائر اولور و ملک و ملتک نظام حالہ مملکت و سلطنتک انتظام احوالنی ایقاع ایدر آکادخی ( سیاست مدنیہ ) دینور شریعت احمدیہ علی صاحبها اکمل التحیہ اشبوات مرحومہ بی حکمت نظریہ دن سعادت حال و استنبالہ خدمت ایدن تلمیذس تحصیلہ آمر اولدینی کبی حکمت عملیہ بی تحقیق و تعلمدن مستغنی قلمشدر نصل مستغنی قلمسونکہ دنیا و آخرتک شرف و سعادتنی موجب اولان شیلری یکان یکان بزہ توضیح و بیان ایلمشدر \*

— استطراد —

علم منطقی دخی کلیت و جزویت و سایر معقولانک احوالندن باحث اولدینی جہتہ حکمت نظریہ دن معدود بر فن جلیدر \*

ایندی اشبو مقدمہ دہ علم حکمتک ماہیت و اقسامی و ہر قسمک قاج صنفہ منقسم اولدینی و ہر برینک اصول و فروعی و او اصول و فروعدن علم مخصوص حکمنہ کیرمش اولاناری خلاصہ و جہلہ بیان اولنمش و او زمیندہ کی اھتزاز خانہ یہ نظرآ علوم مذکورہ دن ہر برینک تابع اولدینی قواعد مستقلہ سندن معاودات مفصلہ اعطاسی مناسب کورلمش ایسہ دہ

وقوانه دائر اولان قواعد وضوابطدر . فروغك برنجیسی دخی علم  
 طب { ایکنجیسی } علم تشریح { اوچنجیسی } علم احکام النجوم { درونجیسی  
 { علم تعبیر { بشنجیسی } علم فرست { التجیسی } علم طلسمات { یدنجیسی  
 { علم نیرات { سکرنجیسی } علم کیمیا { طقوزنجیسی } علم فلاحت { دره  
 واکر مطلقا ماده دن مستغنی اولمیوب یالکر وجود خارجیسند ماده یه  
 احتیاجی بولتان اوردك احوالنه متعلق اولان علم ایسه هر بر مثلک زوایای  
 ثلاثی ایکی قائمه یه مساویه در علمی کبی اکاده حکمت ریاضیه دینلور . و بونک  
 اصولی دزت یعنی { علم عدد { } علم هندسه { } علم هیئت { } علم  
 موسیقی { دره . و فروعی یکریمی قدر اولوب انجق علی وجه التداخل اون بر در  
 یعنی { علم حساب { } علم جبر و مقابله { } علم جفر { } علم معاملات {  
 { علم فرائض { } علم زیج و تقویم { } علم جغرافیا { } علم مساحه {  
 { علم جر الثقیل { } علم مناظر { } علم مخروطات { } واکر مطلقا ماده دن  
 مستغنی اولان اوردك احوالنه تعاق طوتان عام ایسه جناب واجب  
 الوجودك قادر اولدینی ووجردك مفهومات عقلیه دن معدود ایدوکنی  
 یلمک کبی اکادخی حکمت الهیه دیرل بونکده اصولی علیت و معلولیت  
 مثلر امور عامه نی و مبادی علوم و علت اولی و وحدانیت الهیه نی و جواهر  
 روحانیه اثباتی و قوای فعاله سماویه ایله امور متعله ارضیه ناک کیفیت ارتباطی  
 و ممکناتک نظام و مبدأ اوله وجه استنادنی تتبع واستکناه ایدن مباحث  
 نهمه دن و فروعی وحی و الهاماتک کیفیاتیاه روح الامینی و معاد روحانی  
 و جسمانی نی معرف اولان ایکی مبحثدن عبارتدر . کذاک حکماء جهابذه  
 قسم ثانی نی یعنی { حکمت عملیه { نی اوچه تقسیم الممشرل و قسم اوله

اجرای عملیات الهی تکمیل ایده و سعادت سرمدیه و سیادت ابدیه به نائل  
اوله . معلوم اوله که مهره حکماء قسم اولی یعنی (حکمت نظریه) بی اوجه  
تقسیم ایدرک برینه (حکمت طبیعی) و دیگرینه (حکمت ریاضیه) /  
و اوچنجیسنه (حکمت الهیه) دیشاردرد . زیرا اول امورکه وجودی قدرت  
و اختیارمزه دکلدرد اوج قسم اوزددر قسم اول هم خارجهده وهم ذهنده  
وجودی مادهیه محتاج اولان اموردرد (انسان) و (حیوان) کبی مثلا انسان  
موجود اولمز الاماده خاصهده مزاج خاص صاحبی اولهرق موجود اولور  
و تصور اولنور . قسم ثانی وجود ذهنیسنده مادهدن مستغنی لولوب وجود  
خارجیسنده مادهیه محتاج اولان امورددر کیه و مثک و مریع کبی که بونلرک  
هیچ بری بر ماده خاصهیه متوقف اولمز بلکه اغاج و تیمور و سائر هر نه  
ماده اولور ایسه اولسون کندوسنده تصور اولنور و وجود پذیر اوله ییلور .  
قسم ثالث هر ایکی وجودده اصلا مادهیه محتاج اولمیان اموردرد . جناب  
حق و امکان و وجود و سائر معقولات عامه کبی بو تقدیرجه اگر حکمت  
نظریه اصلا مادهدن انفکاک قابل اولمیان یعنی هر ایکی وجودده مادهیه  
محتاج اولان امورک احوائیه تعلق ایدن علم ایسه فلکک دونه رک حرکتی  
و هوائلک تکون و فسادنی ییلمک کبی اکا حکمت طبیعیه دینوره بونک  
اصولی یعنی کندوسندن بحث ایتدیکی شیلر یدی و فروعی اون بش لکن  
بالاستقرا طقوزدر اصولنک برنجیسی اجسام طبیعیه نک خواص  
عمومیه سنه یعنی حرکت و سکون کبی مور عامه سنه ایکنجیسی ارکان عالم و حرکاته  
و طبیع و اماکن طبیعیه سنه . اوچنجیسی کون و فساده . دردنجیسی آتار  
علویهیه . بشنجیسی معادن و نباتاته . التنجیسی حیواناته . یدنجیسی نفوس



علم حکمت

کریک ایمان و کرک معقولات کافه . موجوداتک نفس الامرده واقع اولدینی  
 اوزره احوالندن طاقت بشریه تک تحملی درجه سنده بحث ایدن علمدن عبارتدر  
 موجودات دیدیکمز اقبال و احوالمز کبی وجودی بزم قدرت و اختیارمز  
 الیه روغون اولان اموره و زمین و آسمان کبی وجودی بزم قدرت و اختیارمز  
 الیه روغون اولیمان اموره شاملدر . علم حکمت دخی یا وجودنده اختیار  
 و قدرتزک مدخلی اولیمان . موجوداتک احوالی بیلمکدر . واجب تعالی یه  
 وجود سما و زمینه تعلق ایدن علممز کبی یا وجودنده قدرت و اختیارمزک  
 مدخلی بولان موجوداتک احوالی بیلمکدر . عدالتک کوکچک  
 و ظلمک قبیح اولدینه متعلق اولان علممز کبی قسم اوله ( حکمت نظریه )  
 و قسم ثانیه ( حکمت عملیه ) دیلور . نفس انسانیه ایچون دخی ایکی قوه  
 اثبات اولنوب برینه قوه نظریه و دیکینه قوه عملیه دینور پس نفس انسانیه  
 قوه اولی الیه اشیاء موجوده نی و احوالی ادراک ابدر قوه ثانیه الیه درائلدن  
 متخلی و فضائل الیه متخلی اولور . بنابرین حکمت نظریه و عملیه دن هر  
 برینک درکار اولان غایتی نفسک اشبو ایکی قوه سنده تکمیلندن عبارتدر \*  
 حکمت نظریه تک غایتی وجودی قدرتیله اولیمان اموره تعلق طولتان علوم  
 تصویری و تصدیقیه تک کما یذنی حصولیله نفسک قوه نظریه تک درجه کماله  
 یشمسی . حکمت عملیه تک غایتی وجودی ارادت و قدرتیله اولان اموره  
 دائر علوم تصویری و تصدیقیه تک کریکی کبی حاصل اولمستدن طولانی کذاک  
 نفسک قوه نظریه تک کمال اولمیدر . تا کیم او اموره تعلق اولان  
 علومک مقتضیاتی وجوده یعنی قوه دن فعله کتوروب کندی قوه عملیه سنی

تطبيقاً على طريق الحكاية استعمال المره

نزد باغای عربده فوق الغایه تقدیر ابلان علومدن بریده بو علم جلیدر  
 حتی عام بلاغث اعظم مبادیسی علم محاضراتدر دیو اتفاق المشلردر  
 لکن نیم ادبای عثمانیه اردنده بر قضیه ناک بر عکس بولنسی موجب  
 حیرتدر یعنی انلرک طرفلرندن علم محاضرات حتمده کورستیلان تقدیر و اعتباره  
 قارشو ترک ادبانتک چندان اعتبار ایتمکده اولدقلمری شایان دقتدر ده  
 زیاده دقتی جالب اولان بر شورا سیدرکه شیمت ادبیه ناک انتظام و ترتیبی  
 خصوصندن بحث ایتدکاری صره ده علم مذکوره دائر اعطای معلوماتدن  
 اغماض ایده کلمشله و اصول و قواعدنی تمهید و ترتیب ایدن نگلردن برنی  
 بیه ترجمه ایلماشلردر . یالکن حمیدیه کتبخانه سنده موضوع صندوقه  
 اعتبار و مرحوم قوجه راغب پاشا و مجموعه سی عنوانیه شهرشعار اولان  
 کاشکول معارف شهیده محاضراته دائر بر طاقم ابیات سلیسه کورلش  
 ایسه ده اردخی اهتمام سزلق و رطه سنه اوغرایه رق ناتمام قالشدر . اشته  
 بو مثالو حالات غریبه بلیه سیدرکه فنون ادبیه آثار فعلیه سنه انتظار ایله  
 اوقات گذار اولدیفمرزه مقابل بزه کوندن کونه بر اثر انقراض کورستیور . اشته  
 بو مثالو حالات عجیبه سیه سیدرکه دبستان جهالتدن بتمش اولان  
 گروه یاهو شکوه بیه شکوفه زار ادبیاتده استشمام ازهار کمال اتدن محروم  
 قالدهش اولدیغی حالده ا منم دیگر نیست ا زمزمه سیله بو قوجه بلبل کنی ترانه  
 سنج کمال اولیور \*  
 لئامقه

اولا الجواله لم یسعی الجهول الی

دعوی الکمال وهامن قلة الادب

تمه سی صکره

عربك اسلوبی اوزینہ سوق کلام پر انتظامہ مجبور ایدہ وسویا تدریہ اشته  
 بو ملکہ اصحابک بو صورتده سویلیه جکی شرم هم حالاتی وهمده  
 طلاوتی اوله رق ارایش صحیفه وجود اولور \*

تاکی سخن از سخن ربایم  
 ما بر سر قصه خود آیم

اشبو نلک یینی / علم قریش الشمرک قواعدی دخی بش ضابطه دن  
 عبارت اولوب

علم الشمرک

کرتک تالیف ثری و کرتک تالیف نظمدین خطابه اوره و همروضات و محررات  
 سائره دائر صحیفه خاطرده مرتسم اولان اغراض و معانی و مخاطبک  
 اکلایه ییله جکی صونده عبارات لایقه ایله یازدی اسوانی بیلدیرن علمه  
 اطلاق اولور. خطبه دیدیکمز ترغیب و یا ترهیب اینچون یقین افاده ایدن  
 مقدمات یقینیه و مشایخ و علما و حکمانک رشحات قله یلریدن اولان  
 مواعظ حسنه و تمیضنی تجویز ایله برابر فائده مخصوصه یه مبنی انتخاب  
 اولان قضایای مضمونه دن یا خود بونلرک برندن تالیف ایدیلان مشهور یا منظوم  
 کلامه دینور \*

(بقیه سی کاور)

علم و محاضرات

بر علمدرکه کلام بلغانی مقام مخاطبه ممتضای حاله مناسب بر صورتده  
 نقل و ایراد ملکه سی کند و سیله حصول پذیر او اور بونلکه علم معانی بیننده کی  
 فرق بودرکه منکام علم معانی واسطه سیله کند کی کلامه مبنی ممتضای حاله  
 تطبیق ایدر ، و علم محاضرات واسطه سیله غیرک کلامه مبنی کند کی حاله

نتیجیم اندره فارسی و ترکیجه شعر سولیه زبیرا بو ایکی قومک دخی  
لسانرینه مخصوص شیوه لر درکار در شوقدر که آثار برکریده اینی قید مجموعه  
اعتبار ایتدیگمز ترک و فارس شعراسنک بالجمله شعرلری اسالیب عربیه  
تطبیقاً سولانلمش ایدوکی و تطبیقه منندر ارامیان یعنی اشعار عربیه ترکیاتئی  
تبع و استقرارن ناجز اولان شاعرلر دخی شعرای تبعدارانه پیرو اولوب  
انلرک اتخاذ ایتدکلری اسلوبه توفیقاً شعر سولیه کلدکلری بوبلده کسب  
کمال ایدنله خفی دکلدرد

بو مقدمه دن استدلال اولندیکه بزجه شعر دنیلان کلام بلاغت انسجام  
ایچون اچلمش اولان چغرا آثار هممات اولاد عریدر او چغره کیتسک  
تعلیمی بولنده نیجه کتب تألیف اولنمشدر اگرچه بر چغره دخی واردر که  
شعرای پیشین یونان اتی کشاده صرف بارای تاب و توان الیشاردر بزجه  
او بولده سولانان سوزه شعر دنیاه مامشدره بناه علیه عصمرن شعراسنک  
اسالیب عربیه تی تبعدن بی بهره اولدکلری و اکثرینسک دخی شعرای متبعه  
اسلوبرینه کرکی کبی تبعیت ایده مدکلری واقضاً ایتدکده بضاعه سزاق  
ثره سی اوله رق اوج درت دیواجیه تی الت اوست ایتنجه ایکی بیت  
اولسون بر شعر پایه جققلری جهتلره هر تقدیر کندلری صاحب مخلص  
کچنورلر سه ده منظومه لری معایب و سرقاتدن مخلص بوله مامشدر  
بونک ایچون معیندار و سلاست شمار اشعار سولیمکه هوسکار اولان ذات  
اک اول اسالیب عربیه تی کترتله تبع ایللی و او اسلوبه تبع ایدن ترک  
و فارس شعراسنک روش و شیوه لری اوکرتملیدر که انک بو وجهه مشابرتی بر  
ملکه حصوله سبیت ویره ده شعر سولیه جکی وقت او ملکه کندوسنی کلام



علم قرض الشعر

قرض الشعر { شعر باقی و شعر سوايک معنانه در } شعر شينک کسری  
 وعینک سکونیه لغتده برنسته بی اوجه ادراک اتمک یعنی مزایا و دقیقه سه واره رق  
 کوزلجه تانیوب بیلمکدر واسطه الاحده شول کلامدر که عن قصد سولتیاه  
 و پارچه پارچه اولوب ایجابنه کورده استعاره و سائر اوصاف بیانیه بی حاوی  
 و هر پارچه دخی وزن و قافیه ده آخره مادل و متساوی و هر بریده بر  
 معنای مختوی اوله \*

ایندی شو شرائط ایله عن قصد سولنان کلانی سوق ایچون هر قومه مخصوص بر  
 نیجه اسلوب بولنور که اکا نظرا هر قوم کندولرندن ماعدا قومک کندو  
 لغتارنده سواش اولدیغی شعرک کندولرندن اولمیان بر فرد قوم دیگردن  
 صدور الممش اولدیغی آکلاره بنا برین متمم شرائط اولمق اوزره هر شعر  
 سولیه جاک آدم کندو قومنه مخصوص اسالیب تنظیمه اوزرینه انشاء  
 شعره مراعادن سرو آیلمیه دیو بر شرط دخی علاوه ایدلمشدره اسالیب  
 مذکور هر قومک نظمجه کندو کیدش و بولشایندن عباتدر حقیقه شعر  
 باقی و کینیات نظمی بیلماک و قانون بلاغت اوزره کلام موزون انشائه  
 مقتدر اولمق فی بیوک بر فندر حتی کلامه دائر اولان فنون میانده  
 نزد بلغای عربده اشبو فن یعنی علم قرض الشعر قدر عزیز و شریف بر  
 علم اعتبار اولنه مامشدره بناء علیه بلغای عرب علم مذکور ی علوم  
 و اخبار اینک دیوانی و کلامجه صواب و خطالریک شاهد و میزانی و هر  
 درلو فنون متداوله اینک اساس و بنیانی بیلشاردره اشته بونک ایچوندر که  
 کندولرندن اولمیان کیمه سیاق و سباق لری اوزره عربجه شعر یاه مامشدر

مضبوطة النون

نسخه	جمادی الاولى	سنة
۳	۱۹	۱۲۸۹

مواد مندرجه

علم قرص الشعر   علم انشا   علم محاضرات   علم حکمت  
استطراد   علم طب   علم تشریح   علم تعبیر  
علم فراست

صاحب امتیازک ختمیله مختوم اولمیان نسخهاره ساخته نظریله  
باقیله رقی طابع و ناشراری مسئول طوتیله جقاردرد\*

مراد ایلیک کده فلان حاتمدر ویا حاتم کیدر ویا خود کتیه طریقیه  
 مطبخنده کولی چوقدر ویا قوسنده کی کلب قورقادر زمینارنده ایراد  
 ایده جکاک / فلان حاتم / او / کحاتم / او / کثیر الیاد / او / جیان الکلب /  
 طریقلنده طریق اولک نایندن و ناینتک نالشدن و نالک رابعدن اوضح  
 اولدینی کبی واشیر علم ایله علم معاینک بلانته مزید تعلیدین ناشی هر  
 ایکیسته بردن / علم بلاغت / اطلاق اولنور و بو علم جلیک باشلوجه قواعدی  
 حقیقت و مجاز و کتیه دن عبارت ایدوکی جتهله هر برینک بر تفصیل شرح  
 ویرانته شو و جهله ابتداء اولنور که

(امبندی وار)

علم بدیع

نام بدیع دخی بر علمدر که تراکیب عربیه نک مقتضای حاله مطابقتی و مقامه  
 کوره و شوح دلالتی رعایت اولندقدنصکره محسنات عرضیه ایله ترین  
 و تحلیله نیک و جوهنی بیان ایدر. محسنات مذکوره ایکی قسمه منقسمه در  
 برینه / محسنات معنویه / و دیکینه / محسنات لفظیه / دینلور

(تمه سی کله جاک)

علم عروض

معروض علیه شعر اولان یعنی شعر کندورنه عرض اولنان میزان شعره دینور  
 که اتق الذکر موازین طبیعه دن عبارتدر و شعرک انکله معارضه و مقابله  
 اولنه جمنده. موزونی ناه و زینندن و زایدی ناقصدن و صحیحی فاسدن  
 ظاهر و متمیز اولور

(بقیه سی صکره)

محضی الدین محوی

و تحقیق طلاب علوم همچون اهم امور دندرد ایمدی بونک قواعد مقررده سی  
دخی شو وجهله بیان اولنورکه \*

{ تمه سی کلور }

علم معانی

خفی قائمه که ترکیب عربیه دن هر بر ترکیب کندویه چسان خواص  
متعددده سی وارد درکه الیری انجق باعاء عرب قوه سلیقه لری واسطه سیله یا خود  
بناء سائر علم بلاغته ممارسته فهم و اذعان ایدر لر . خواص مزبورده نک  
بعضیسی ذوقیه و بعضیسی اعتبار بنا اوزره استحسانیه درکه هر ایکسیده  
معانی اصلیه نک لوازه دندرد لکن طبیعت سلیمه صاحبنه مخصوص و عرف  
بناعده رای بلیغانه ایله مخصوص ایدو کندن لزومی ازوم ذاتی دکلدرد کذک  
کلام ایچون { تهیت } و { تعزیت } و { تحقیر } و { تفخیم } و { تشجیع }  
و { تحجین } و { تشکر } و { تشکی } مقاملری کبی مقدمات متفاوته وارد ر .  
ایمدی ترکیب عربیه نک . مقتضای تتبع و تفاوت . قماماندن و خواص مزبورده نک  
مقدمات مقتضیه به تطبیقندن یعنی مقامک اقتضا ایتدیکی هیئت اوزره ایراد  
کلام و تأدییه مرامدن بحث ایدن علمه { علم معانی } تسمیه اولنور .  
و بونک قواعد مقررده سندن بری ترکیب خبریه و انشائییه نی بیلمکدر  
معلوم اوله که \*

{ تمه سی وار }

علم بیان

شول علمدرکه معنای واحدی مختلف الوندوح اولان طریققر ایله ایراد ایلمکی  
بیایدیر . طریققرک مختلف الوندوح اولسی بعض طریققرک معنای مراد  
اوزرینه اولان دلالتک ینه او معنایه دلالت ایدن سائر طریقندن دها زیاده  
واضح و اشکار اولمسیدر . مثلاً بر ذاتی کرم و سخا ایله وصف ایتک

یا لکن تحقیقاتی خصوصاً سائره و مطالعه سی موجب فوائد اولان  
 { فقه اللغة } بحاشه عطف و حصر الیه اکثراً ایلرز \*

{ مابعدی کلور }

﴿ علم صرف ﴾

مفرداتک انواعی و هیئات اصلیه و عارضه سنی مبین و هیئات اصلیه سنک  
 نه کیفیات الیه هیئات عارضیه تغییر ایدمه جکنی وجه کلی اوزره و مقایس  
 کلیه الیه معرف و معین اولان علمه صرف دینلور . اسما و افعالدن هر  
 برارینک معنای مشتقی ییلنک ایچون لفظ مفردک امثله مختلفه به تحویل  
 خصوصنی اوکرنه رک امور مذکورده خطادن احراز و کلام عربی استعمال  
 و تبعدن استنباط اولتان مقدماته اطرافیه و قوفی احراز یولنده سعی  
 و مشارف طابکاران علوم عربیه تک واحده ذمه تیدر . ایدمی بو علم جلیله  
 مطلوب اولان غرض و مقصد نائل اولوق ایچون ضبط و منسبی لازم کلان  
 قواعد مقیده بوجه انی سان اولوز \* شواله که

{ مابعدی وار }

﴿ علم نحو ﴾

مرکیبات احوالی یعنی کلمات مرکبه عربیه دن هر برکلمه سنک کرک لفظاً  
 و کرک تقدیراً احوال اعرابی ییلدن و ترکیب عربیه تک معانی اصلیه  
 و ضمیمه تطبیقی اوکردن عامه دینور . علوم عربیه تحصیانی درعهده  
 ایدن ذات اشبو علمک اصول و مقاصدنی کرکی کبی اوکرنیجه مرکبات  
 موضوعه تک معانی سنی فهمه و افاده سنی مراد ایتدیکی معنی ایچون وضع نوعی  
 الیه موضوع اولان ترکیبی اراده مستند اوله من بنا برین بو علم جلیلک تعلم



بالخاصه علوم عربیهی وقایه ضمننده تدریس و تدوین مؤلفات ایله مشغول اولمایه اردی شمدی یه قدر لغات عربیه نك ترك و اهمال اولنسی مقرر ایدی . و اگر بری طرفدن دخی دولت ابد مدت عثمانیه تشکل ایتماش و بو دیارلری تدریج ایله ضبط و تسخیر ایدوب قائل عدیده نك دائرة واحده ده اجتماع و اتحادارینه موفق اولماش اولسه ایدی بو کونکی کونده قوللانديغز السنه ثلاثه شرفندن محروم و کیم ییلورکه شمدی قغنی برسان مشکلات رسان ایله تعاظی افکاره مجبور اولوردق .

اشته بو دقیقه یه . منی الیوم حلاوت بخش ناطقه اعتبارمز اولان لغات مذکورده منی جلیله الهیه دن بر نعمت مخصوصه بیاملی و بونک محافظ طبعیسی اولان خصوصیاتک امر . محافظه مننده اغتنا و دقت ایلملیتیر . خصوصیات مذکوره مفردات عربیه و فارسیه نك مدلولاتی و کیفیت اوضاعی بیلمک و کلمات معربه و معجمه و ناطقه مشهور و فصیح متروک اولان لغتلی و لاسیما کتابات و ضروب امثالی اوکرتوب بولردن هر بردارخی اقتضای مقاله کوره قوللانقدر .

ایمدی احتیاجات عصریه یه . نظرًا خصوصیات مذکورده منی درجه مطالبه ده بیان ایلمکلاکمز لازم کاور ایسه ده ادبیاتجه مسلک متخذ من علوم عربیه مباحثندن عبارت ایدوکی و لغات فارسیه نك احوالی بیان ایچون کتب موجوده سی اهله کوره حد کنایه ده بولند منی جفته اکا دائر اطرایه لزوم کوره میز . مع مافیه مهم الاخطار اولان مسائلنک اقتضاسنه کوره تمهید و تفصیاتی جمله وظائفدن ییلورز . و مبحوث عنه اولان علم لغتک کمال اشتهارینه منی اوزون اوزادی یه مفرداتی دخی بیان احتیاج کوریله میوب

حاوی بولنان کلام قدیمک دخی لسان عرب اوزده منزل بولندی جہتلاہ  
 کلمۂ عربک ملت بیضای اسلام اوزرینہ تمشد و تجمی زمانلرنده بتون  
 ممالک اسلامیہ ده استعمال اولنان لغت او لسان لطافت فشان ایدی»

لغت مذکورہ خلفای عباسیہ مدت خلافتلرنہ قدر متداول اولوب ممالک  
 غربده امرای بربرینک دفعات ایله خروج و ملوک موحدینی استیلا ایتدکاری  
 وطوائف عجمدن بنی بویہ و دیلم و سائرہ نک و طائفہ اتراکدن ملوک  
 سلاجقہ نک دولت اسلامیہ اوزرینہ تغلب و دیار شرقہ اطالہ دست تسلط  
 ایلدکاری زمانلر حوزہ ضبط و تسخیرہ الدقلری ممالکہ عسکرلرنی تفریق  
 و تقسیم ایتلریله بالضرورہ کلمۂ عرب منفرقہ اولوب طانغادی و اجنیلارک  
 اختلاطی بلاسیلہ او لسان حلاوت بیانہ خلیجہ رخنہ لار ایرشدی . بعدہ  
 مغول و تاتار طائفہ لرینک ظهور و غلبہ لرلہ لغت مزبورہ بدن برہ آفتزده  
 اولوب قالدی»

لکن فرمانفرمای ممالک اندلس اولان سلطان ابن احمد بر نیج شرع کرین  
 تشید بنیان حکومت جائزہ تقابلیہ ترک وطن و چووالری مسکن ایلمکہ  
 مجبور اولان اشرف قبائل عربی اعلاء کلمۂ دین مینہ دعوت ایدوب  
 وقتلہ دست اعدایہ کچن برار و قلعه لریده استردادہ قیام ایله ترتیب جیوش  
 مکت و قدرت ایلمہ رک کفائت اعداسنی تدمیر و ممالک متعدده نی فتح  
 و تسخیر ایدی»

اگر سلطان مشار الیہک اشبو رابطۂ ہمتی نواحی اندلسدہ ساکن قبائل  
 عرب ایچون حال و استقبالیاری نامین ایدر برضابطۂ جہت وحدت اولماییدی  
 و او طرفنزدہ کی علماء کرام حضر ایلہ دیار شام و مصر دہ بولنان افراد اعلام

بیتده غفلت معناسی مفرد مذکر مخاطب اولان (غت) لفظنک تعدیه منه  
 مبنیدر زیرا هرگاهکه (نام) کلمه سی عن الله تعدیه ایده غفلت معناسی  
 مراد اولور فارسیدن مثالی

با دشمن من دوست چو بسیار نشست  
 با دوست نشایدم دگر بار نشست

پرهیز ازان عمل که باز هر آمیخت  
 بگریز ازان مکس که بر مار نشست

خلاصه مآلی دشمنله چوق کورشن دوسته بر دخی مقارنخی مناسب کوردم  
 زیرا زهر ایله آمیخته بوانان بالی یمه دن اجتناب ویلان اوزرسته قوتش  
 اولان مکسدن احتجاب لازه در . ترکیدن مثالی (باشد) \*

عائد اولسونمی ضمیرم غیره اسلام بولدن  
 انفکاک ایتمک نه ممکندر صله موصولدن

شعره دائر ویره جگمز معلومات دخی بر تفصیل محلنده یازنه جقدر \*

علم لغت

هر قومک تعاطی اغراض وافاده مرام ایچون قولاندیغی لسان او قومک  
 لغتیدر بزم لغتمز دخی السنه ثلاثه دن یعنی عربی و فارسی و ترکیدن مرکب  
 اوله رقی بوگونکی کونده قولاندیغمز لساندر و بویه بر مامع لسان سهولت  
 رسان ایله نطق و تکلم شرفی احرازه نائلیت ایسه مجرد بر نعمت مخصوصه  
 الهیه در \*

چونکه عندایب نغمه پرداز انا افصح صلی الله تعالی علیه وسلم افندمز  
 حضرت ابرینک عربی اولدیغی و اموردین و دنیا مزه تعلق طوتان احکام جلیله یی



ترکیبی کبی . ایکنجیسی تالیف نثری درکہ معنای مقصود ایچون بر قاج  
 کلمہ بی بری برینہ ضم الی ممکن عبارتدر . ناس بیندہ امر مخاطباتدہ  
 قولانیلہ کلان ترکیات جملہ بو قیلدندر و بو مرتبہ بہ کلام مشور دیرار .  
 اوچنجیسی تالیف نظمی ؛ درکہ ایکنجی مرتبہ نیک یعنی تالیف نثرینک مقدمات  
 مقتضیہ و فقرات مناسبہ اوزرہ کرشلی حقیقشلی اولمسیدر بو مرتبہ بہ دہ کلام  
 منظوم دینور و بو ایکی قسمہ . تقسمدر . قسم اول محاورہ درکہ خطابت  
 و قسم ثانی مکتبہ درکہ رسالہ دیمک و تفصیلاری دخی کلمہ جکدر . بعض  
 ادبانک کلام منظومی اطلاقدن شعر مراد ایدلرلرے اصطلاحلری اوزرہ  
 مبتدیر ؛ و لامناقشہ فی الاصطلاح ؛ دردنجیسی ؛ تالیف سجمی ؛ درکہ  
 مذکور تالیف نثرینک مبادی و مقاطع و مداخل و مخارج اوزرہ اولمسیلہ  
 برابر اواخر کلامک سجمی یالمسیدر . نافع الانار ؛ من قل دینارہ ذل  
 مقدارہ بازار روزکارده هرکس کس بی زر و مفلسدن بیزار و مالدارہ  
 مصاحب و هوادار اوله رق بیویا تھی دستک تیر قصدی هدف مرادہ  
 پیوستہ ورشتہ امالی حبلہ حصولہ بستہ اوله مز ؛ مثالاری کبی بشنجیسی  
 ؛ تالیف شعری ؛ درکہ اشبو تالیف نظمینک اوزان عروضیہ دن وزن مخصوص  
 اوزرہ یالمسندن عبارتدر بوکا دخی شعر تسمیہ اولنور . عربدن مثالی

ياراحلاً سفر الايام عن سفره

اسهرت بالین - بائمت عن - ہرہ

معنای غلابسی اسے ذوق و حفا کولری انک سفریلہ رسالت ایدن یار  
 فراقکلمہ عاشق غمخوارکی یعنی بن بیچارہ بی او یوماق دردینہ دوچار  
 ایتدکده او دل افکارک درد مذکورندن او بودک یعنی غفلت ایلدک . بو

تساوی الفاظ متعدده نك مفهوماری مختلف و ماصدقاری متحد اولمقدر  
 { كاتب } و { ضاحك } لفظانده اولدینی كبی . اولكینك مفهومی یازیچی  
 و ایكینجینك مفهومی كولیچی دیمك اولدینندن بینماده مخالفت دركار  
 و ماصدقاری حیوان ناطق ایدوكی جنبته متحد اولدقاری اشكاردر \*

{ عموم و خصوص من وجه } ایکی لفظك بر مادهده مجتمع و هر برینك  
 ماده اخراده منفرد اولمسیدر { انسان } و { ایض } لفظانده بولندینی كبی .  
 { عموم و خصوص مطلق } ایکی لفظك بر مادهده مجتمع و بالکز برینك  
 ماده اخراده منفرد اولمسیدر { انسان } ایله { حیوان } لفظانده اولدینی كبی .

— فائده —

{ مبادی } لغتده هر نسنه نك اجراسی دیمكدر اصطلاحده شول شیره  
 دیرلر كه كندولرندن دلیل تركب ایدر { مسئله } لغتده صور مق و صوره حق  
 بر جمعی مسائل كلور اصطلاحده شول شینه دینور كه كندوسیچون دلیل  
 تركب اولنه \*

{ موضوع } لغتده قومق معناسنه و اصطلاحده اوشیدر كه انك اوزرینه دلیل  
 تركب ایدر یعنی كندوسندن بحث ایدر \*

— فائده —

تألیف كلام ایچون بش مرتبه وارد برنجیسی { تألیف حرفی } در كه كلمات  
 ثلاثك یعنی اسم و فعل و حرفك تركبی ایچون حروف تهجیدن بر قاج حرفی  
 بری برینه ضم ایتمكدر { ب } و { و } و { ل } و { ر } حرفلرینك بری برینه ضمیمه  
 { بكر } اسمك { و } ح { و } ل { و } س { حروفك } بری برینه ضمندن ماضی  
 بنده سیله { اجلاس } فعلك { و } ل { حرفنی } م { حرفنه } ضم ایله { لم } حرفك

سائرهنك اكمل وافضل اولمسی تراطوذه غیر معتبر اولان تفاوته میندیرکه  
 خصائص فطریه ومخایل ذایه لرندن ایلو کلان کیفیتدره . زیرا تواطوذه  
 مسادن امور خارجه ایله واقع اوله جتی تفاوته مذاخله سی بوقدره \*

تشاکک بر معنائک افرادنده مختلف ومتفاوت اولوب علی سویه بولنمسیدره .  
 { نور } لفظی کبی که کونشده وکونشک غیروسنده بولنور لکن کونشده  
 بولنمسی اقوی در وبکا یعنی بونسبه تشاکک دینلمسی افراک انده قشارک  
 وتفاوتی بولنمسی جهتله تشارک یوخسه تواطو قیلندیمیدر نه در دیو  
 تحقیقته وارمق استیان کیمسه یه تردد واشتبا هه ایقاع ایده جکی ایچوندر .  
 تخالف تباین دیمکدر ایرلمق وبری برینه مخالف اولمق معناسنه در بومجلده  
 ایکی معنائک بری برینه متضاد اولمسی وینهماده مخالف کتیه ناک بولنمسیدره .  
 { انسان } ایله { فرس } معنالزنده اولدینی کبی \*

اشترک اوزناقلق دیمکدر اودخی برلفظک بر قاج معناسی اولمقدن  
 عبارتدر { عین } لفظی کبی که کوز و جاریه والتون وکونش معنالینه ودها  
 سائر معناره موضوعدر . لسان عربیده لفظ مشترک پک چوق کورلمش  
 ایسه ده { عجوز } لفظندن غیری فوق العاده متعدد معنار ایچون وضع  
 اولنان کله ایشیدلامشدر زیرا یمش قدر معنایه شمولی واردر \*

ترادف الفاظ متعدده نیک مفهوم وماصدقری اتحاد اوزره بولمق یعنی  
 بر قاج لفظک معناری و او معنارک افرادی بر اولمقدر { انسان } و { بشر }  
 لفظلزنده اولدینی کبی که بوایکی لفظک مفهوم وماصدقی حیوان ناطق دیمکدر .  
 لسان عربیده الفاظ مترادفه پک چوقدر حتی ارسالک التیوز یمش اسمی  
 اولدینی رساله مخصوصده مفرداتیه مطالعه کذار عاجزانه اولمشدر \*

معنای عام تصور اولنوب صکره او مفهوم کلینک جزئیاتندن اولان هر بر غائب ایچون (هو) و (آن) و (او) نظیرینک وضع اواندقلری کبی اسماء اشارت و مضمرات و موصولات و حروف بوقیلدندر. یاخود عام اولوب موضوع لهی اولان غیر مشخص دخی عام اولور مفهوم (رجل) ده معنای عام تصور اولندرق انک ازاننده (رجل) لفظنی وضع ایلمک کبی کافه نکرات بر وضع ایله موضوعه در. قسم رابع که موضوعک خاص و موضوع لهک عام اواسیدر واقع اولماشدر زیرا مشخصده مفهوم کلی ملاحظه سی لازم کلور بو ایسه محالدر.

### ✽ فائده ✽

لفظ معینک بنفسه بر معنی ایچون وضع اولمنسه (وضع شخصی) و هیئت افرادیه یاخود ترکیبیه تک بر معنی ازانسه وضع اولمنسه (وضع نوعی) دیرلر کافه مفردات وضع شخصی و جمله مرکبات وضع نوعی ایله موضوعته در.\*

### ✽ فائده ✽

نسبت ایکی شیئک بینده کی ارتباطه دینور. الفاظ ایله معانی و الفاظ و معانی ایله معانی و افراد بینلرنده سکر نسبت وارد در. ۱ تواطوه ۲ تشاکک ۳ تباین ۴ اشتراک ۵ ترادف ۶ تساوی ۷ عموم و خصوص من وجه ۸ عموم و خصوص مطلق ۹ تواطوه توافق دیمکدر که موافق اولمق و بری برینه اویقم معناسه در. بوراده بر معناده بر نوعک افرادی تک علی سویه توافقندن یعنی بر معناتک بر نوعک افرادنده اختلاف و تفاوت اوله قسزین مستویاً بولنماسندن عبارتدر. (انسان) لفظی کبی که معناسنک نوع بشردن هر فرد اوزرینه علی سویه شمولی وارد در. علیه الصاوة والسلام افندهز حضرتلینک افراد



لفظیه اولان انسانک یوزنده عرضی اوله رق کورینان حرمتک اوتانمغه و صفر تک خوفه دلالتی کبی زیرا بر کیمسه نیک بر شیدن اوتانه جنی وقتنده بالطبع یوزینک قرارسی و قورقه چمنده صرارسی درکاردره و بوکا دلالت عادیه دخی دیرلر علوم عربیه اصحابی عنندنه مبحوث عنها اولان دلالت دلالت لفظیه وضعیه درک زیرا معاینده افاده و استفاده خصوصاری انجق او طریق ایله واقع اوله بیولورلر \*

— فائده —

مخفی اوله که (شخص) تعین و تمیز صاحبی اولان شیئه دیشور و (تشنخص) اول تعین و تمیزدرکه شخص انکله سائرندن آریاور و بللو اولور یعنی ایکی شخص بیننده او تعین و تمیزده شرکت وقوع بولمز و کاه اولورکه (تشنخص) موجودات خارجیه دن هر بر موجودک کندوسیه متمین اولدینی شیئه اطلاق اولنور و بواسطه نظراً ذهنده موجود اولوب خارجده وجود طریمیان شیئه متشنخص دینه مز \*

ایمدی او معنا که کندوسچون لفظ وضع اولنمش اوله ایکی قسمدن خالی قالمز یا مشخص یا غیر مشخص و هر بری ایچون دخی وضع یا خاص یا عام اولور بو تقدیرجه وضعک درت قسم اوزده اولسی لازم کاور یعنی وضع اولتان لفظ یا خاص اولوب موضوع لهی اولان مشخص دخی خاص اولور ذات (علی) هیئت و جوهریه برابر تصور اولنوب انکچون خاصه (علی) لفظنک وضع ایلدیکی کبی اعلام شخصیه نیک جمله سی بو قسمدندر یا خود لفظ مذکور عام اولوب موضوع لهی بولتان مشخص خاص اولور عربجه ضمیر غائب اولان (هو) و فارسیجه (آن) و ترکیجه (او) مفهومنده اولان

## فائده

برشی که انکه اخر بر شیء استدلال اولنه یعنی انک بیلتمسیله دیگر برشی  
 بیلنه اکا (دال) و (دلیل) و شیئی ثانی به (مدلول) دینور . بو دال و مدلول  
 کلمه لرینک مصدری اولان (دلالت) دال دیدیکزه ا. ر. ک. مدلول دیدیکمز  
 نسخه به موضوع اولمقلنی کبی بر حالتہ ملابس بولنمقلنندن عبارتدر . او  
 حالت دال نوقت سویانور ایسه اندن مدلول منفهم اولمق معناسندن  
 کتیتدر یعنی اول حالتندن مقصود اولان ثمره فهم مجرد امر ثانی به یعنی  
 مدلوله التفات و توجهه منحصر دره . اشته التفات امر ثانی اولان شود دلالت  
 معرفه ایچون اوج مرتبه اثبات اولنور (۱) دلالت وضعیه (۲) دلالت  
 عقلیه (۳) دلالت طبعیه \*

دلالت وضعیه بر معنی ازاسنه تعیین اولنان شیءک اطلاق واحساس  
 اولنه چننده معنای مذکورک بیلنمکلکنندن عبارتدر . بو دخی یا لفظیه ویا  
 غیر لفظیه اولور . لفظیه اولان (اکل) لفظنک اطلاق اولنمستندن بیک  
 معناسنک و غیر لفظیه اولان بر کسه نک سطح ناصیه سنه طوغری تحریک  
 حاجب الیمستندن (بوق) دیمککک استاده اولندیگی کبی \*

دلالت عقلیه مقتضای عقله اولان استدلالدن عبارتدر . بو دخی یا لفظیه  
 اولور دیوار ارقه سندن ایشیدیلان کلامک وجود یا خود حیات متکلمه  
 دلالتی یا غیر لفظیه اولور مصنوعک صانعه دلالتی کبی \*

دلالت طبعیه دخی مقتضای طبع حسیه اولان دلالتدر . اوده اولکیلر  
 کبی لفظیه و غیر لفظیه اولور لفظیه اولان فتح همزه و سکون خاء معجمه  
 ایله (اخ) لفظنک مطلقا کوکلده ویا جسمده بروجج اوزرینه دلالتی و غیر

مساغینک خیت و خسارندن بشقه نسنه بی متج اوله میه جفی خصوصاته  
مبتیدر \*

ایندی ذکر اولتان علوم جلیله یه دائر درج صحیفه بیان ایده جکمز مواد  
و ویره جکمز معلومات یالکز ترقیات مدینه مزه خدمت ایدن علوم ادبیه  
و حکمیه مشروعه دن هر علمک قواعد و مسائل مهمه سنی تسریح و توضیحدن  
عبارت اولوب علوم شرعیه و سائر نک اولیایده یعنی ترقیاتز بولنده مداخل  
کلیه لری وار ایسه ده اصول و ضابطه لری کجایی افاده و انباشور سالیه نک  
حوصله بضاعه سنه صغه میه جغندن احتیاج مس ایتد کچه مهمه ترین مسائل  
مقرره لری تفرقه اوله رق بیان و تلمیح ایدیله جک و هر درلو ایراد اولانه جتی  
مباحثه دائر ایجابی تقدیرنده بعض مطالعات قاصرانه و مستحضرات  
عاجزانه مز دخی کمال عجز و ناتوانی ایله درج و علاوه قانه جقدر و من الله  
الالهام \*

﴿ مطلب ﴾

اشبو مطلب مقصده شروعدن اول بیلمسی لازم اولان بعض فائده لر  
بیاننده دره \*

﴿ فائده ﴾

{ مفرد } مهرة علوم ادبیه زردنده برکامه یه دینور \*  
{ مرکب } ایکی و ایکیدن زیاده کلمه لردن ترکیب ایدن هیئت مصوره یه دیرلر  
اکا جمله دخی دینلور \*  
{ اصطلاح } بر لفظک بر معنی ازاسنه و ضمیچون بر جماعتک اتفاقه و تعمیر  
آخرله طائفه مخصوصه میاننده متعارف اولان کلامه اطلاق اولنور \*

وامر تحصیلنده نهی شرعی وارد اولان علوم دخی / علوم حکمیة غیر  
 مشروعه / درکه / علم احکام النجوم / و علم جفر / و علم رمل /  
 و علم نیرنجات / و طلسمات و عزایم دیدکاری / علم سحر / در / اگرچه  
 مطلقا علم کلامی دخی بهضار بر نمودن عد ایامش و موضوعی ذات و صفات  
 جلیاء الیه اوانعامه بر بایده درجه کفایه ناک ما فوقنده اوله رقی غوامضات  
 فلا فیه دن بحث ایدن طرفک پاک چوق مشکلات و شبهاتی داعی اوله جفنی  
 و انسانی مناقشات فاحیه بلاسیله استحصال کالاتذ / حیروم براقه جفنی  
 و لاسیما مذاهب باطله به مائل ایتدیره جکئی بو ذهابه دلیل کوستومش  
 ایسه ارده بنارک شو بایده اولان اقوالی ادله سی قطعیة یتینیه و ماخذی  
 کتاب و سنت نبویه اوله تمدن ناشی علوم حکمیة مشروعه ناک الطنی و بایکه  
 توشیق عقائد دبییه به درکار اولان خدمتی جهتیله علوم شرعیه ناک اشرفی  
 بولتان و زمانمزده قرائت اولان علم کلام حتمنده اوله مدینه سرد اولتان  
 دلیلارندن مستاندر تکمیل علم احکام نجومک دخی اوقات عملیات  
 شرعیه نی مین ازمه حق درجه سن تحصیل بیرون احکام نهی ایدوکی ارباب  
 کالاته میاندز .

جفر ایله رمل و نیرنجات و سحر علم لرینی تحصیل باینده کی نهی شرعی دخی  
 بعضی سنک مناسبات طبیعیة حروفه و سر تناسب اعداده و وقوف تام حاصل  
 اولمیتجه قواعد بمسوطه سندن هیچ برینک اکتلاشیاه میه جفنی و زمانلر ایله  
 اعمال قوای فکریه ایدیه رک ضوابط و قواعد معهوده کرکی کبی اکتلاشسه  
 بیله استخراجاتک قطع و یقین افاده ایدیه جکی و بعضی سنکده مشتری لرینک  
 تهی کیسه بازار اذبار اوله جقلری یعنی او بولده صرف ایدیلان نقدینه



## تقسیم العلوم

معلوم اوله که افراد مسلیندن هر فردک اوزینه تحصیل فرض عین اولان یعنی دلیل قلبی الیه ثابت اولوب بروجهله ترکنه مساع کوسه تریله میان وفرضیتی انکار ایدن کیمسه نک کفرینده اشتباه ایدیه میان علوم جلیله شرعیه بالاستقراء اوج علمدن عبارتدر که برنجیمی عقائد دینه دیلان (علم توحید) ایکنجیمی حضرات اولیاء الهیاء قد سنا اند. باسراهم صحبت سیداری بکاتیله آکستاب اولنان واحوال قلبیه تعلق طوتان (علم سر) اوچنجیمی نورانیت اعمال دینه به وسیله مظهریت اولیای انبیا فیضا فیضی بخش ایچون موضوع (علم فقه) دیمکله مشهور اولان علم شرعیدر. وامت مسلمه اوزینه تحصیل فرض کنایه عد اولنان یعنی افراد مسلیندن بعضیستک تعلمی باقلیندن امر تحصیل اسقاط ایدن علوم شریفه دخی علی طریق التفصیل والتحقیق یتش اوج اولوب بالتداخل یعنی علی وجه لاقتضار یدیدر. برنجیمی لغت صرف نحو معانی بیان بدیع عروض قرص الشعر انشا محاضراتدن عبارت اولان (علوم ادبیه) ایکنجیمی (علوم حکمیة مشروعه) اوچنجیمی (علم تفسیر) دردنجیمی (علم حدیث) بشنجیمی (علم اصول فقه) التجیمی (علم فرائض) یدنجیمی (علم قرائت) در. تجوید دخی علم قرائندن معدود درکن بعض افاضل علماء اعلامک مذهبیه کوره قرآن عظیم الشانی علم قرآنه آشنا براستاد حاذقندن تجوید الیه بالمشافهه اخذ وتاتی ایلمک فرض عیندر وتون قراء بره ایدهم اله روح القدس بو مذهبیه ذاهبدر.

مضبوطة الفنون

سنة

جمادى الاولى

نسخه

١٢٨٩

{ مواد مندرجه }



تقسيم العلوم    مطب    علم لغت    علم صرف  
 علم نحو    علم معاني    علم بيان    علم بديع  
 علم عروض

صاحب امتيازك ختميله مختوم او ايمان نسخه له ساخته نظيره  
 باقيه زبق طابع و ناشرارى مسئول طوئيله جقدر دره

نسیان ایدوب پیروزن لغلیاتیادن استماع ذوقیات ایله  
 اکنسورلر وکذا . . . . . وکذا . . . . . ایلمدی بونلر  
 بوحرکات نامشروعی بی عادت ایدینورلر یعنی بوحال  
 وشان ایله بیورلر ایسه او وقت تربیه عمومیه من  
 نه درجه به واره جق ونقدر رزالت وشناعتسه سبیت  
 ویره جکدر عصر من خاتلریک جمعیت کاهلرد، واکلجه  
 محفلارنده سر بستانه کر نمکد، واداب ملت اسلامیه بی  
 یا عمل ایدر درجه سنه برطاقم حرکات لایالیانه ده بولمقده  
 اولدقاری وقتیه پدر و مادرلی طرفلرندن امر تربیه لری  
 بایند، روا کور یلان اهتمام سزلق شره سی دکله ندر  
 خلاصه کلام شعائر انسانیت واداب ملتیه منافی  
 حرکاتک منعی وعمومک برداره، تربیه ده توحید و جمعی  
 ومدنیجه محتاج اولدیغمز اصلاحاتک موقع حصوله  
 کلسنه حیلات ایدوب وایده جک موانعک رفع ودفعی  
 خصوصلریته جمله من طرفندن صرف نقدینه اهتمام  
 ایدلدکجه بروفق دلخواه ترقی ایدمیه جکمن بی اشتباهدر  
 همان جناب حق جمله بی توفیقات صمداتیه سنه  
 مظهریته موفق بیورسولر آمین

من آنچه شرط بلاغست باتو کشفم باز  
 تو خوا، از سخنم بند آبرو خوا، مکبر  
 (رفیق مقابله جی، قلم دیوان احکام مخفی الدین محوی)

شماتہ را ایدہ رک و بری بریند سو کو ب صایہ رق بر اما زلقده  
 بوانور را اچلرندن کمال تنعم و رفاہ ایلہ پرورده اولانلر دخی  
 بر در جہ یہ قدر مکاتلی کورینورلر سہ دہ لالہلر بیک  
 حق و بلاہلرندن ناشی بشقہ یوزدن تربیہ سزلکی  
 الہ آورلر بزر ایسہک بو حاللری اصلا مہم سہ میوب  
 ہر درلوایتدکلر بینی چوجقلرینہ حل ایدر وارہ  
 صرہ امر تربیہلر بینی تخطر ایتدیگمزد: (او علم او قویوب  
 یازیور میسک) سوال مجردیلہ اکتغایلر بونلر  
 بو اصول و عادت ایلہ اون الی اون یدی یاشنہ وارر  
 وارمز و بومدت ایچندہ طبیعی اولہرق بر قاج حرف  
 بللر بلاہمز ککندولر بینی قلہ صوقغہ چبالارز  
 والحمد لله او غلمزی بیوتدک و او قوتدق کوزل یازی یہ  
 آکسندی و تربیہ کوروب علمہ چالیشدی ارتق قلہ  
 کیرسون مأموریت آکسون مناصبہ کچسون کسب تحیز  
 ایتسون بیلم نہ یاپسون خلیال بلہ امر تعیشلری بایندہ  
 بردہ خزینہ دولتہ کوز دیگرز  
 قز چوجقلریمز کلنجہ بونلر دخی سیاہی بیاضدن  
 فرق ابدنجیہ قدر محلہ مکتبلرینہ دوام ایدوب لازمہ  
 حاللری اولسدیغی اوزرہ خانہلرندہ نقشبندان کارکا  
 اقامت اولور و سپارہ درس و قرآتی وضع طاقتہ

اهالی اجنبیدن بره مدد یوقدر ایش بته بزم غیرت  
و حمیتزه قالمشدر

قاطع راه ترقی میشود تقلید غیر

دامن این سرو پادر کل نمی باید گرفت

بر کره کندی آغوش تریه لرند، یتشان فنون و معارف

سایه سنده چالیشان ملنره باقکزه که غیرت و حمیتارینک

ثمره سی اوله رقی شاهراه مدنیده نه واسع و عظیم بول

آشلرو بالعکس بیایان تکاسل و نراضیده طولاشانلر

و سنکستان تذبذب و اغتشاشده کزنلر نه نقطه جهالت

و بدو یتده طوروب قالمشدر در ایشته بودقیقه یه

هر وقت عطف نظر دقت ایملی و هر وجهله ترقیات

حقیقه مزه مدار اوله بیله جک اصوله رعایتی الدن

براقاملیر .

هله ترقیاتمز اصولنک الباشلوجده سی چوجقلریمزک

تریه و تعلیملری قضیه سیدر نه غفلتدر که بوقضیه بی

هیچ نظر اعتسابه آلدیغمز بوقدر یعنی چوجقلریمزک

نه تریه سدرینک و نه ده تعلیم و تعلیمینک خصوصاتنه

باقدیغمز واردر بونلرک ایستدکلری کچی مکتبه کیدوب

کلورلر و دیلدکلری محللرده طولاشورلر و زفاقلرده



تقدیرنده ترقیات مادیه و معنویه من حقیقه و برجکی  
 تأمینات کافیه سایه‌سند، کسب ایده‌بیله جکمر: منافع  
 جلیله و فوائد جمیله در جاتنه واصل اوله‌میه جنی  
 نزد اولی البصائرده منکر دکلدر

اگر چه صنایع و سایر هنر دأر منافع اجنبی جهند،  
 ایلروله مش و بولتیقه جه لسان اجنبی عموم لسانی  
 اولمش اولدیغنه نظرا او جهتلردد رواج بولان کالای  
 بالاقیت صنایع و هنر، طالب اولماق و لسان مذکور  
 او کرنوب او یوزدن دخی اسنسه جانکداز مقاومت  
 مقتضیه بی زیب تیردان احتیاط ایلمه ک قاعده، حکمه به  
 مخالف ای دوکی در کاردر انجق بو بایده بونجه  
 صحابی کرام موجود و پابرجای خدمت معاد  
 توفود ایکن انلری مصالح معینه لرندن اشغال ایتمامک  
 حکمت بالغه سه منی یالکز زین حارث حاضر تلبینی  
 تعلیم لسان اجنبی به تخصیص بیورمش اولان جناب  
 پیغمبر ذیشانک اثر سعادت کسرینه اقتصفا ایتمامک و خلقی  
 عمومی او جهنه ترغیب ایله مسیب رؤس بطالت ایتمک  
 شمعی به دکین نه فوایدی متج اوله بیاشدر که بعد  
 ازین اوله جغه انتظار ایدهلم

تبلیغ و اخطار و مضرات می ایقاع اید نلرک اندفاعه  
 بذل اقتدار ایتیم بمعجزا زلر اوقاعده احکامندن حصه مند  
 دکلیز نه دیمک یا نیچون دولت و ملتیک منافی بولنده  
 صرف محاسن همت ایلور و یری بریمزی فعلا و معنا  
 تشویق و یقاند بولیمورز بزاوغیرتلی بابارک اوغولری  
 دکلیز که نام نامیری پیرایه بخش صحایف توار یخدر  
 پنجه یه دک انلرک اثر عالی رینه اقتصایله افتخار ایلیم  
 اقتصا ایدلمده نه یایلم انلردن بزه انتقال ایدن علوم  
 و فنون اله آلهلم و غائب ایتدی کمز شان و شرفی اعاده یه  
 چالیشلم

کتب نفیسه مزک عنقا کبی اسم بی مسماشکلنه  
 کیرمسند و کتبخانه لرده قالوب ید بیضا مثللو جیب  
 غیبی منزل ایتسند و هیأت اسامیسندن اکثر یسنک  
 بیله صحایف السنه دن حک اولمش درجه یه کلمسند  
 نه معنا وارد آیتارقیات مدنیه می کندی علوم  
 و فنون ملیه مزک خار چنده اراماق نه فائده بی مستلزم  
 اوله بیله جکدر بلا ترد بیان اید بیلورز که معارف  
 اجنبیه بی تلمعی و قبول ایلمک کمزک بزه بخش اید چکی  
 منافعک کندی علوم و فنونمک انتشار و تعممی

زمانزده نیچون برذات کور یله میور و معارف  
 موجوده مز و ساطئیه نمونه ترقی اوله جق برشی  
 نه ایچون میدان وجوده کتور یله میور جوابنده  
 ( طریق تحصیلده جمله مز بردن یکساق و فاق  
 اوله رقی چالیشوب چیلدیغمز بدن وسطیحی اوقوبوب  
 یازمقله اکتفا ایلدیکمز بدن نشأت ایدیور ودها  
 طوغر بسی برطاقم سبکمز ان عصر طرفلر بدن معارف  
 ملیه مز علیهنده سولنیه کلان اعتراضات شدیده تک  
 نائیزدن حوصله افکار مز ی بورومش اولان احوال  
 یاس و نو میدیدن ایلو و کلیور ) کلمتیه اکتفا  
 اید بیلور

اهالی معلومکز اولسونکه هر قوم و ملتدن هر فرد  
 اشتکمال و سائل حیت و انسانیتله مکلف و منسوب  
 اولدیغی قوم و ملت ضررلی اولان اغفالات و حرکاتک  
 اخطار یله اقتداری بتدیکی مرتبه اندفاعی چاره سنه  
 بذل غیرته بور جلودر

قاعده عمومیه بومنوال اوزره تحکیم ایدلمش اولدیغی  
 حالد هر ملتدن زیاده بختلی و مسعود بر ملتک افراددن  
 بولنه لده نیچون منافع ملیه مز ی موجب اولان شیرلی



معدلت محاصل کونا کوننی زمانک اکلا به بیلہ جسکی  
 صورتلہ لسان عثمانی به ترجمہ به ہمت کاملہ صرف  
 بیوراسہ قوانین و نظامات ساثرہ به احتیاج جز اولوری  
 و بوقیلدن اولہرق آبا و اجداد من طرفلرندن نشر  
 و تعمیمی خصوصنہ اقدامات متوالیہ کوسہ ترلش  
 وزمانلرایلہ نہادہ کتبخانہ اعتبار ایکن الحالیہ ہذہ  
 آلودہ غبار اولہرق گوشہ نساندہ براغیلوب غدای  
 عث ہدرایدلش و کابینغی تحت انتشارہ الذدیغندہ  
 ملتزم حقیقی و دائمی صورتدہ منافع مہمہ و یریلہ بیلہ جسکی  
 درکار بولنمش اولان نفیس کتابلر من موجود ایکن  
 مدنیت حاضرہ من خدمت ایدن علوم و فنونک  
 ترقیاتی دائرہ حصولہ ایصال ایچون دگری و قتلر منی  
 و قیمتی زمانلر منی لسان فرانسوی تحصیلندہ صرف ایتمک  
 و اولسان اوزرہ اولان تالیفاتک زبان ترکی به نقل  
 و ترجمہ سبلہ اوغراشوب انتشاری خصوصنی تحت  
 التزامہ آلمق التزام کلفت دکلی صدد بختہ مناسب  
 برسؤل وارد اولہ یلور کہ ہر وجہلہ احتیاجات  
 مدنیہ من کافی علوم و فنون من موجود اولدیغی حالہ  
 قرون سابقہ دہ کی اعلام مدقین حضراتی کی

سر زدهٔ ظهور اوله رق روز بروز انوار معارف بروز یله  
 بتون افاق طو تدیغی زمانلر صلابت دینه من مدنیتمزه  
 حیلولت ایتماش ایکن بو کونکی کونده نیچون  
 حیلولت ایتمسون و کافهٔ دول موجوده نك مقصدی  
 تکثیر معموریت و ثروت اهلینک اسباب تسهیلده سنه  
 بذل مقدرت اولوب بو مقصد، نائلیت ایچون اتخاذ  
 اولنان وسائلده ایسه هر برینک کندی ممالکنک  
 مواقع طبیعیه سنه و اخلاق و عادات اهلینسنه موافق  
 بر صورتده تنظیم قوانین و نظاماته مجبوریتی متحقق ایکن  
 (ملت اسلامیه) عنوانی الان قوجه بردواتی تبعه  
 و اهلینسنک مدنیتمزه ترقیات کافیه نائل اوللر نیچون  
 اخلاق و احتیاجاتلرینه توفیقاً نظامات مقتضیه یی  
 تنظیمدن عاجز کوروب اولوجهله اوروپا لیره تقلید  
 خصوصنی تکلیف ایتمک و سعادت حالزی او بولده  
 ارامق نه وجهله موافق انصاف و حیت اولسون  
 هله طبیعت مدنیت و اصول و عاداتمه توفیقاً تأسیس  
 اولنش و اولندجق محاکمک کافهٔ حرکاتی تعیین  
 و تحدیده کافی شریعت غرا کبی الیزده بقانون الهی  
 بولندیغی حالده انک بویابده موجود اولان مسائل

اوله بيله چكنه و معارف مايله من ايسه نشر و تعميني  
 در عهده ايدنلك اهل تسزلكندن و انقلابات زماندن  
 مختل النظام برحاله كلش اولديغنه بناء بر مقتصاي  
 وقت و حال زبان فرانسوي لايقي اوزره تحصيل  
 اولندقجه و اولسان اوزره يازلش اولان كتب مدونه  
 زبان تركي به نقل و ترجمه ايديله رك تحت انتشاره  
 التمدقجه ملتريك محتاج اولديغني فنون و معارفك دائر  
 ترقياته نصالي ممكن اوله ميه جفني بيلكده و كيمزده  
 بوتابن افكاره اصلا احاله سمع اعتبار ايتيوب (بم  
 نه لازم عالم نصل او اورايسه اولسون) ديه رك  
 كندی آسایش و راحتيزی ارامقده يز

ای افکار اربعه صاحب لری بویه بوش فکر ره ذاهب  
 اولقدن ايسه دولت و ملتريك منافعی موجب اوله جق  
 و ترقيات مدنيه مركز بقاسنی تأمین ايد بيله چك يولر  
 نه زدر و نصل قوه دن فعله اخراج اولنسه بيلورلر  
 اورالرينی آرزو و اخطار ايدلم بوخسه احتمالات  
 مطالعه سی پك قولای برشیدر

اورو پا قطعده سی ظلمات جهل و تعصبات ايله مالا مال  
 اولديغني و مهر جهانتاب مدنيتك افق اقطار اسلاميانده

ملوكانه مجرد او قضيه به مبنی یعنی معیار مدنیتك  
استقامتته بر چاره سریع دوشمنش اولمترینه مبتدیر  
لیکن بزر تنبلاکمز اقتضاسنجه کوندن کونه کبرولمکده  
و بدویت حائنده بشایانلر کبی وادی بطالتده  
کز نمکده یز هله بر قاج سنه دنبری ملتزم آره سند  
تکون ایدن افکار جدیده و عتیقه مسئله سی بزی  
بودن بره طریق مدنیتده سلوکدن منع ایلدی واشبو  
مباینت افکار سیبیله رابطه اتحاد و اتفازنه عتده  
اختلال و نفاق تطرق ایتمکه باشلدی ایشته بوکا  
مبنی یکدیگرمزك افکارینی علی الدوام جرح و تزیف  
ایله اوغراشییور و هر ریمز کندی رأی مجرد مزه پیرو  
اولوب کیدیورز

مثلا بعضمز اسلامیتك یعنی صلابت دینیه مزك ترقیات  
مدنیتده بر مانع قوی اولدیغی اعتقادنده و بعضمز  
صلابت دینیهك ترقیاتمز چندان ممانعتی اولیوب انجق  
شاهراه مدنیتده درجه مطلوبه به قدر ایلر اولمکمز  
اوروپا قسوانین و نظاماتنه تقلید ایله اوله بیله جکی  
افکارنده و کیمز ترقیات مدنیهك درجه کاله ایصالی  
علوم و فنون قضیه لربنك بر حسن حال و اداره نمختده



راقش ایدی بوخسه علوم نافعہ و فنون حکمیہ  
 مشروعہ سایہ سنده اشعہ مهر کالائیلہ می آفاق  
 طومش ایدی البتہ بوراسی وقوعات تاریخیہ مزنی  
 در پیش مطالعه اید نلرہ معاوندر بناء علیہ اوزون  
 اوزادی بہ ایتسان ادلیہ حاجت کورہ میز فقط بزم  
 ایچون دوشنیلہ جک یرشوراسیدر کہ علوم و معارف  
 ملیہ مزک شمیدیکی اعتبار ترقیسنی اعصار سابقہ ده کی  
 حال و مر تبہ سنہ نسبت ایلدی کمزردہ تفاوت عظیمہ  
 کورورز و کندی معارف لری سایہ سنده چالشوب  
 ترقی ایدن ملل متمدنک مدنیت حالیه لری بی بو کونکی  
 حالزہ قیاس ایتدی کمزردہ نه درجه کبر و لکده اولدیغمزنی  
 بولورز

مقدمہ مشروحہ ده موافق صورتده خامہ کگذار  
 بیانز اولدیغی وجهله هر ملتک معیار مدنیت و ترقیاتی  
 ینه او مانجه علوم و فنون متداوله تک انتشار و تعمیری  
 حقوقندہ تماما و کاملارعايت اولمتقدن عبارتدر روز  
 انبیاہ بروز جلوس حضرت خلافت پناهید نبری ممالک  
 شاهانه تک هر برنده متعدد مکتبلر و اصلاحخانه لک  
 تنظیم و تأسیسی باینده بیدریغ بیوریلہ کلان مساعده

یوننده عاجزانه تهنیز خامه افتخار ایلم و ممالک محروسه  
شاهانه ده، بو مثلاً و رساله نك درجه و جوب و اهمیتی تقدیر  
ایدن ذوات گرامدن معاونت قلبیه بکلرز  
( معذره )

یاران نصغت اتصاف و خلان ذوی الانصافدن  
مرجودر که خلال مطورده حسب البشریه سرزده  
ظهور اوله جق خطاً و قصور می دامن عفو  
و عاطفتلر یله مستور بیوره لر

نیست ناقصرا کالی بهتر از اظهار عجز  
دستگیر تاشتاور دست بالا کردنیست  
( خطبه )

( قارئین ) البته بالاده یازیلان مقدمه بی او قودیکرز  
و صورت مجمله ده بر تاریخ عبرت شماریح کسوردیکرز  
مقدمه مذکور نك بر قاج جهته شموی و ارایسه ده  
الک باشلوجده سی علوم و معارف اسلامیه نك قیل  
وقالندن عبارت اولدیغنه دأر تعذیب پرده صماخ  
ایدن شایعه در فسحان الله اشوهیئت معظمه  
ناجیه مزك تنویر باصره مدنیت ایدوب هر جانبه  
شعشه بر ائش اولدیغی زمانلر قیل وقال ایله می شعشه

قواعد حکیمه نك جله فوائد جهه سندن در كه جهل  
 مر كبی حائز اولان شخصه خطاسی بیلدیرلد كجه  
 اصرارنده مشمئز قاله جنی جهنله افكار سابقه قوتیه  
 پیرامن كردن اثره عمل اولانلرك سر كشته محور خطا و خلل  
 اولدق لرینی انبا و اشعار و هر ملك شاهراه مدنیته  
 ذروء ترقیاته وصول و وقوفینه اولملك علما و حكما سی  
 الیه تأسس و تفررایدن معارف و علومه موقوف  
 بولندیغی قاعده پرفا ئد سنجه اسلا فرك زمانلر زده  
 تداول ایدن مؤلفات ادبیه و مصنقات حکیمه منك قبول  
 و تلقیسه اندشارینه خدمت اولم سنجه تعمین  
 آرزو سنده بواندیغی معارف و علوم قضیه لرینك ترقی  
 ایدمه بگنی اخطار و غیرت ملیه و حیث دینیته من  
 اقتضا سنجه كندی انبا ی ملتمك سعادت حالیه  
 و استقبالیه سنی كمال درجه خواهش ایدنلردن اولدیغی  
 منی اسلا فرك كنجخانه عالده موجود علوم ادبیه  
 و حکیمه به دائر آثار متنوعه پرسودلردن دسترس  
 اوله بیلدیكیز مختصرات مفید بی زبان سهولت رسان  
 تركی به نقل و ترجمه و (مضبوطه انقنون) اسمیله بنام  
 برساله ده جمع و تلیقی الیه تمیناً نشر و تعمین علوم جلیله

عراقیه ومدائن غربیه من که وقتیلہ کافہ علوم و فنونک  
 محال انتشاری ایدی بو کونکی کونده خرابه زار نادانی  
 و تعصب اولدیغی کوردلی و کلیات و جزئیات امور، علو  
 همتلری کوریلان آبا واجداد من دن یادکار اوله رق  
 انتقال ایدن آثار نفیسه که هر بری تمهید قو اعد عمرانیت  
 و تقریر فو اید انسانیت ایدر برخواجه دبستان و مدنیتدر  
 کتبخانه زمانده غبار زده نسیان اولوب قالدی  
 و رشحات توفیقات باری ایله نرکس تحقیقاتلرینه کمال  
 تبصر و بیداری کلان اسانده ساغه مزه برطاقم خیر  
 چشمان جهالت طرفلرندن توجیه خرد بین حقارت  
 ایدلدی و معارف اسلامیه نک قبل و قالدن عبارت  
 اولدیغی افکار سقیمه سنه ذهاب ایله احتیاجات  
 عصریه مزه و مدنیت حاضر مزه خدمت ایدر  
 بر اثر کبیله کتبخانه لر مزده بولندیغی ادعاسی نیجه کره  
 صحاح تأمله ایشیدلدی

ایمدی اشواحوال فوق الغایه نک غرابت خارقه العادسنی  
 و لاسیما (ملت اسلامیه) اسم اعظمی الان بر هیئت  
 معظمه نک درجه مذکورده تجهیل اولنسنی کورد کجه  
 حوصله تعریف صیغمر درجه ده متأسف اولیورز .



سرمایه مباحاتی قرآنش اولدیغیز اسلاف کرام  
 افسدیلرمنک هزار کونه اختیار مشاق وسعی مالا  
 یطاق ایله استخراج علوم شتی و تدوین کتب لائحی  
 ایش اولدقلری بی اربایدی چونکسه مشارالیه  
 حضراتنک تأسیس مبانی علومى التزام و توسیع  
 دائره معارفه اقدام ایلدکلری زمانلر انوار مدنیت  
 ممالک اسلامیه تک هر جانبنده تعمم وانتشار ایله آثار  
 حسنه سنی کوسترمش و هر کس اوسایه ده کمال  
 حضور و امنیتله مواظب پرستش جناب احدیت اولمش  
 ایدی لیکن انقلابات زماندن ناشی لذات نفسانیه به  
 انهمک داعیدری ظهور ایدوب هزار کونه تمهید  
 مهتاد سعی واجتهاد ایله قرآنلش اولان کلمات  
 ملیدمنک سرمایه سی نفود بنهر چه تسویلاته صائرلدی  
 و جامه کن کرمايه اغفالاتده تعری ایدیلان حلیه  
 فضائل انسانیه غیر بیلرک اننه کجدی بناء علیه مجموعه  
 مدنیتمک ترتیب دانشینی بر باد ایدن مواد مکدره و مسائل  
 مؤله ترقی مراتب اعداد کبی از دیاد بولغه یوز طوتدی  
 وازمنسه سالفسده پای تخت امارت و منبت شجره  
 زکیه خلافت اولان مملکتلریمز و علی الخصوص خطه

واولی در که امت مرحومه سنک رقبه سعی وغیرتی  
 ( اطلبوا العلم ولو بالصین ) سلسله الجواهر یله تزیین  
 بیوردیلر و نفعات ذکیه رضیه رضیه اول مصابیح  
 رموز تحقیق و مفاتیح کنوز توفیق اولان آل واصحاب  
 کرام حضراتک مشاهد پرانورلینه بذل و ایثار  
 ایدلکه سزادر که حق احتلرند. ( اصحابی کالتجوم  
 بایهم اقتدیتم اهتدیتم ) مروارید کرائعیتی زیب  
 صحیفه صدور بیورلشدر

( مقدمه )

بتون اهل دانش و دید نزدلرنده جلی و بدیددر که  
 معمریت و مدنیت ثروت اهای به و ثروت اهای ترقی صنایع  
 و تریه به و اودخی علوم نافعنه کمال انتظام و حسن  
 انتشارینه مربوط یعنی ملک و ملنک مدنیجه مظهر ترقیات  
 اوله یلمسی توسع دائرة علوم و معارفه منوطدر  
 بنابرین التزام مدنیت و آسایش ملت ایچون هرشیدن  
 اول صرف تاب و استطلاع فصول و ابواب الیه کالات  
 انسانیه نحو و جهته دلالت ایدن علوم عالییه بی  
 تحصیل ایدرک توسع دائرة سنه شتاب واجبه ذمت  
 اولی الالباب و بودقیقه به منی اثر عالیرینه ذهابه

## وجیه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

هزار مؤلفات حمد و ثنا اول پادشاه گون و مکان  
و منشی کارگاه زمین و زمان جلت عظمت و عمت رأفته  
حضرت تریک ساحه بارگاه اقدس و باحه درگاه  
مقدس لرینه عرض و تقدیم اولمغه الیق و احری درکه  
مجالس علمایی از اهر علوم شرعی و حکمیہ ایله  
مانند ریاض جنان و محافل فصحایی جو اهر بلاغت  
و فصاحتله رشک فصحایی بلاغت بیان قیلدی و صنوف  
قصائد صلوات سلیسه و ضروب نشأد تمیحات نفیسه  
اول دیباجه مجموعه مرسلین خاتمه مضبوطه تکوین  
زیده بنی آدم خواجه همه عالم

قد جل عن سائر التشییہ مرتبه

از فوقه لبس الا الله فی العظم

محمد المصطفی افندمن حضرت تریک ترب طیب الدرب  
روضه طیب لرینه عراضه کترانه قلمغه انسب

( مخطوطة الصونب )  
نسخة  
(1)

T.C.  
İstanbul Belediyesi  
İnkılap Müzesi ve Kütüphanesi  
26

BELEDİYE  
KÜTÜPHANESİ  
No. 0/475









## Prof. Dr. Ekrem BEKTAŞ

1968 yılında Bitlis'in Hizan ilçesinin Süttaşı köyünde doğdu. 1988 yılında başladığı Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünden 1992'de mezun oldu. 1994 yılında Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne Araştırma Görevlisi olarak atandı. Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde "Ahmed-i Dâî Dîvânı ve Bugünkü Türkçesi" konulu Yüksek Lisans tezini 1996 yılında tamamladı. 1997 yılında Doktora yapmak üzere kadrosu Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsüne aktarıldı. 2005 yılında Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Eski Türk Edebiyatı Ana Bilim Dalında Muvakkit-zâde Muhammed Pertev Hayatı-Sanatı ve Divânı'nun Tenkitli Metni konulu teziyle Doktora öğrenimini tamamlayarak Harran Üniversitesine geri döndü. 2007 yılında Harran Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümüne yardımcı doçent olarak atandı. 5 Ocak 2011 tarihinde Eski Türk Edebiyatı doçenti, 14 Nisan 2016 tarihinde de Profesör oldu. Çeşitli dergilerde Klâsik Türk Edebiyatı ile ilgili makaleleri ve Muvakkit-zâde Pertev Dîvânı (2007), Urfalı Hilmî ve Reyâhîn'i (2008), Muhammed Nazmî-i Halvetî Sırr-ı Manevî (2009), Siverekli İbrahim Re'fet Divânı (2012), Birecikli Nâmık Ekrem Bahâr-ı Edeb (2014), Nâbî Şerh-i Çihl Hadîs-i Nebi (Kırk Hadîs Tercümesi) (2018) adlı kitapları bulunmaktadır. Evli ve dört çocuk babasıdır.